

ET SAMFUNN I KRISE, EN KIRKE I ENDRING

KIRKEN OG DEN ØKONOMISKE KRISEN PÅ ISLAND

av GUNNAR SOLBERG

UiO : Det teologiske fakultet

HØSTSEMESTER
2010

VEILEDER:
PROFESSOR DAG THORKILDSEN

MASTEROPPGAVE I
RELIGION OG SAMFUNN

© Gunnar Solberg

2010

ET SAMFUNN I KRISE, EN KIRKE I ENDRING. Kirken og den økonomiske krisen på Island

Gunnar Solberg

<http://www.duo.uio.no/>

Forord

Siste ord er skrevet, og masteroppgaven er ferdig. Det er vanskelig å tro at jeg er i mål. Arbeidet med prosjektet har vært spennende, interessant og gøy, men også vanskelig og utfordrende. Jeg har lært Island å kjenne på en ny og inspirerende måte, og jeg sitter igjen med mange gode minner og positive erfaringer. Kirkens rolle og potensial i et moderne velferdssamfunn har vært veldig spennende å arbeide med. Jeg sitter igjen med mange tanker i forhold til dette, ikke bare i forhold til Island men også i en norsk kontekst. Det har vært givende.

Jeg må først å fremst få takke min veileder, professor Dag Thorkildsen. Han har ledet meg gjennom dette prosjektet på en trygg og god måte. Min familiesituasjon har påvirket progresjonen i mitt arbeid, og den forståelse og imøtekommenhet jeg er blitt møtt med har jeg satt stor pris på. Takk!

Mange har bidratt i dette prosjektet. Jeg vil rette en stor takk til mine informanter. Uten deres bidrag ville det ikke blitt noen oppgave. Jeg må også nevne biskupsstofa som har vært hjelpelig og imøtekommende med informasjon og opplysninger. Bjarni Gíslason, du har bidratt med informasjon når jeg har stått fast, og våre diskusjoner har vært til stor hjelp i arbeidet. Du har vært en viktig ressurs og en god ”sparrings partner”. Takk!

Til sist, men viktigst av alt, vil jeg takke min kjære Ingunn. Din støtte og gode oppmuntring, uansett om jeg er høyt oppe eller langt nede, er uvurderlig. Du har hjulpet meg på så mange måter gjennom dette prosjektet. Særlig i innspurten har du tatt veldig mye ansvar for familie og hjem, slik at jeg har kunnet arbeide. Med to små barn, og andre forpliktelser veit jeg at dette har vært en slitsom periode for deg. Tusen takk!

Til Naomi og Boas. Dere fortjener også oppmerksomhet. Dere har begge løftet humøret mitt og gitt meg herlige adspredelser. Nå er pappa ferdig og skal være mer hjemme med dere ☺

Innholdsfortegnelse

Forord.....	2
1. INNLEDNING	8
1.1. Problemstilling	9
1.2. Utgangspunkt og motivasjon.....	9
1.3. Forskningshistorie	10
1.4. Oppgavens oppbygning.....	11
2. ISLAND.....	13
2.1. Geografi og demografi	14
2.2. Historie	15
2.2.1. Eldre historie og identitetsskaping. År 870-1800.....	15
2.2.2. Modernisering og nyere tid.....	18
2.3. Sentrum – periferi problematikk	24
2.4. Kirkehistorie.....	26
2.4.1. Reformasjon og ny litterær aktivitet.....	27
2.4.2. Kirken og presten i samfunnet.....	27
2.4.2.1. Toregimentslæren	29
2.4.3. Nasjonalisme, frigjøringsbevegelse og kirken.....	30
2.4.4. Liberalteologien og spiritualitet i den islandske kirke.....	33
2.4.5. Den islandske kirke i dag.....	34
2.4.6. Kirkelig oppslutning og religiøs pluralisme	36
3. TEORETISKE PERSPEKTIVER.....	38
3.1. Sekularisering – myte eller fakta?	38
3.1.1. Sekulariseringsteori	39
3.1.2. Fragmentering av sekulariseringsteori.....	43
3.2. Et sekulært Island	44
3.2.1. Sekulariseringsteori i møte med Island	44
3.3. Alternative paradigmer.....	47
3.3.1. Den religiøse markedsmodellen	47

3.3.2. Teorien om eksistensiell sikkerhet	49
3.4. Finland, et komparativt eksempel	51
3.4.1. Et lite riss av Finlands nyere historie.....	52
3.4.2. Den økonomiske krisen og kirken, i Finland.....	53
3.4.3. Eksempler å ta med til den islandske konteksten	54
4. METODISK TILNÆRMING	56
4.1. Hermeneutikk	56
4.2. Historisk-narrativ metode.....	58
4.3. Kvantitativ metode	59
4.4. Kvalitativ metode	60
4.4.1. Forskningsetikk	61
4.5. Metodetriangulering	61
5. KVANTITATIV UNDERSØKELSE OG RESULTATER	63
5.1 Personlig undersøkelse	63
5.2. Analyse av kvantitativ undersøkelse	64
5.3. Konklusjon av prestenes erfaringer	70
5.4. Øvrig kvantitativt materiale	71
5.4.1. Hjalpastarf Kirkjunnar	71
5.4.2. Folkets tillit til kirken og tilfredshet med biskopen.....	72
5.5. Oppsummering	73
6. KVALITATIV UNDERSØKELSE	75
6.1. Praktisk gjennomføring	75
6.1.1. Observasjon	75
6.1.2. Intervjuundersøkelse.....	76
6.1.3. Informantene og deres representativitet	79
7. ET SAMFUNN I KRISE.....	81
7.1. Oppgangstiden.....	81
7.2. ”God bless Iceland”	83
7.3. Et samfunn i krise.....	84

7.4. Oppsummering	87
8. LOKALE FORHOLD	88
8.1. Sentrum	88
8.1.1. Krisens konsekvenser	89
8.2. Utkant	92
8.2.1. Krisens konsekvenser	92
8.3. Periferi	94
8.4. Oppsummering	95
9. EN KIRKE I ENDRING?	96
9.1. Kirken og samfunnet	96
9.2. Oppgangsperioden og kirken	98
9.3. Hvordan opplevde kirken kollapsen?	100
9.4. Krisens konsekvenser for kirken nasjonalt	101
9.5. Hvordan har kirken håndtert krisen?	102
9.5.1. Forskjellige synspunkter	102
9.5.2. En usynlig kirke?	104
9.5.3. Hvem lytter?	106
9.6. Kirkens hjelpearbeid	108
9.6.1. Krisens konsekvenser for Hjalpastarf Kirkjunnar	108
9.6.2. Tilknytningen mellom HK og nasjonalkirken	111
9.6.3. Hvordan oppfatter HK kirkens håndtering av krisen?	113
9.7. Hvilken fremtid har den nasjonale kirken?	113
9.7.1. "Sentrum" informanter:	114
9.7.2. "Utkant" informanter	115
9.7.3. "Periferi"	116
10. KONKLUSJON	117
10.1. Analyse av resultatene	118
10.1.1. Hvordan har kirken blitt påvirket av den økonomiske krisen?	118
10.1.2. Kirken i periferien av samfunnet	119
10.1.3. Årsaker til kirkens manglende synlighet	121

10.1.3.1. Toregimentslæren, utfordring for kirken	121
10.1.3.2. Kommunikasjon som en intern utfordring i kirken.....	122
10.1.3.3. Manglende inkludering i samfunnet	122
10.1.3.4. Kirkens hjelpearbeid	122
10.1.5. Den religiøse markedsmodellen	124
10.1.6. Teorien om eksistensiell sikkerhet	125
10.2. Oppsummering	126
11. ETTERORD	128
11.1. Nye utfordringer for den islandske kirken	128
11.2. Sentrum – periferi problematikk	129
LITTERATURLISTE.....	131
VEDLEGG 1.....	134
VEDLEGG 2.....	136
VEDLEGG 3.....	137

1. Innledning

Geir H. Haarde, Reykjavik 6. oktober 2008:¹

”Góðir Íslendingar! Ég óska eftir því að fá að ávarpa ykkur á þessari stundu, nú þegar miklir erfiðleikar steðja að íslensku þjóðinni. [...] Ég hvet ykkur öll til þess að standa vörð um það sem mestu máli skiptir í lífi hvers einasta manns. [...] Guð blessi Ísland!”

”Kjære Islendinger! Jeg har bedt om å få holde denne talen i denne stund, nå som store vanskeligheter står forran den islandske nasjon. [...] Jeg vil oppfordre dere alle til å verne om det som er viktigst i alle menneskers liv. [...] Gud velsigne Island!”

(Fritt oversatt av Ingunn Bjarnadóttir Solberg)

Dette er et lite utdrag av talen den daværende statsminister Geir H. Haarde (statsminister 2005-2009) holdt for det islandske folk, mandag 6. oktober, 2008. Den privatiserte delen av det islandske bankvesen hadde ekspandert voldsomt i årene før 2008, og hadde opparbeidet seg en enorm gjeld. Som en konsekvens av den økonomiske lavkonjunkturen som preget både Europa og Amerika i 2008, var ikke bankene i stand til å innhente de nødvendige midlene for å imøtekomme gjeldskravene som begynte å forfalle. Den islandske stat gikk da inn for å redde bankene, men det viste seg at gjelden var langt større enn hva den islandske stat hadde kapasitet til å bidra med. Bankene kollapset og den islandske stat ble sittende med en enorm gjeld. Dette er konteksten rundt Haardes tale. Islendingene hadde fått få indikasjoner på hvordan situasjonen var i forkant, og regjeringen hadde forholdt seg positive i mediene. Kollapsen kom derfor som et kraftig sjokk på den vanlige islending. Det medførte stor frustrasjon og sinne hos befolkningen, og regjeringen gikk av som en konsekvens av dette i januar 2009. De materielle konsekvensene har berørt hver enkelt islending, og livet har blitt vanskelig for mange.

¹ Forsætisráðuneytið (statsministerens kontor), <http://www.forsaetisraduneyti.is/radherra/raedurGHH/nr/3034> Forøvrig er det laget en dokumentar, regissert av Helgi Felixson, som omhandler Island i perioden rundt kollapsen. Original tittelen på dokumentaren er ”Guð blessi Ísland”, med hentydning til Haardes tale. En trailer fra denne dokumentaren er tilgjengelig på www.youtube.com, under søkeordet ”God Bless Iceland”. Jeg anbefaler leseren å ta en kikk på denne, for å få et inntrykk av stemningen på Island i denne perioden. Denne traileren inneholder utdrag fra Haardes tale og gir et godt bilde av folkets reaksjoner.

Gjennom min oppgave vil jeg gå inn i denne konteksten med et blikk på den islandske kirke. Oppgaven tar sikte på å se hvilken påvirkning den økonomiske krisen har på kirken. Stikkord som kirkens arbeid, kirkens samfunnsposisjon og folkets oppfatning, er sentralt. Jeg har benyttet historiske og teoretiske perspektiver for å forstå kirkens situasjon i forkant av den økonomiske kollapsen. For å få et bilde av eventuelle endringer og påvirkning i etterkant, har jeg benyttet metodetriangulering, i form av en kvantitativ og en kvalitativ tilnærming.

1.1. Problemstilling

Hovedspørsmålet for denne oppgaven er: **Hvordan påvirkes den islandske kirke av den økonomiske krisen?** Konsekvensene av den økonomiske krisen kan påvirke kirken på mange plan. Temaer jeg vil berøre, er følgende:

- Hvor står kirken i samfunnet?
 - o Kirkens rolle i et velferdssamfunn?
- Hvilken betydning har kirken for folket?
 - o Har krisen påvirkning på kirkelig aktivitet?
 - o Påvirker krisen folkets oppfatning av kirken?
- Hvordan møter kirken folk som har det vanskelig som en konsekvens av krisen?
 - o Hvordan er kirkens hjelpearbeid i forhold til statens velferdsordninger?
- Blir kirkens økonomi påvirket av den økonomiske krisen?
- Har den nasjonale kirke hatt en felles strategi i møte med den økonomiske krisen?
 - o Hvordan påvirker de ulike erfaringene prestenes syn på kirken?

1.2. Utgangspunkt og motivasjon

Mitt inntrykk er at kirken generelt har liten betydning for mennesker, både i Norge og på Island, med unntak av begivenheter som dåp, konfirmasjon, bryllup og begravelser. Utover disse begivenhetene opplever jeg det slik at mennesker bryr seg lite om kirken. Unntaket er når det skjer katastrofer som ryster oss. Dette kan være i store perspektiv som Tsunamien i 2004 eller 9/11, men også i mindre perspektiv når lokalsamfunn rammes av tragiske trafikulykker, selvmord eller annet. Felles for disse er likevel at de berører spørsmål om liv og død, og de utfordrer opplevelsen vår av at livet er trygt og sikkert. Jeg opplever ikke at kirken tillegges den samme betydningen når mennesker rammes av materielle problemer eller vanskeligheter. Om bedrifter går konkurs, folk mister jobben eller mennesker sliter med å betale sine avdrag, forandrer ikke det antall kirkebesøk.

Ettersom min kone er islandsk, og hennes familie og bekjente bor i Reykjavik, fikk jeg raskt høre om hva som foregikk i landet når bankkollapsen inntraff. Blant annet jeg fikk høre at flere kirker i Reykjavik opplevde økt oppslutning i både gudstjenester og andre aktiviteter. Disse hendelsene foregikk samtidig som jeg skulle bestemme meg for problemstilling for dette masterprosjektet, og jeg valgte derfor å rette blikket mitt mot Island for å se hvordan den økonomiske krisen påvirket kirken. Dette var ikke en krise i form av naturkatastrofer eller voldelige konflikter, men i større grad økonomiske og politiske problemer. Likevel medførte det en økt kirkeaktivitet. Dette synes jeg er spennende.

Et annet aspekt som motiverer meg for et slikt prosjekt er spørsmålet om sekularisering. Jeg synes denne debatten er interessant, og har lest litt om dette. Island omtales som et sekulært land, og det er spennende å se hvilken rolle kirken egentlig har i samfunnet. I tillegg argumenterer en av teoriene jeg har vært introdusert for, at velferdsstaten i stor grad fjerner menneskers behov for religion, ettersom man blir beskyttet og ivaretatt av statens sikkerhets- og velferdsordninger, noe som gjør livet trygt og godt. Dette erstatter på mange måter religionens tradisjonelle funksjon. Jeg synes denne teorien er spennende. Med den i tankene er det interessant å se på velferdsstaten Island. Hvis det faktisk er riktig at den økonomiske krisen har medført økt aktivitet, så kan forholdet mellom velferdsstaten og kirken være spennende å se på. Forsvinner det religiøse behovet i en velferdsstat, eller blir det dempet for så å komme frem igjen når mennesker møter vanskeligheter? Er det større behov for kirken når velferdsstaten blir utfordret?

1.3. Forskningshistorie

Når det gjelder samspillet mellom den islandske kirke og den økonomiske krisen, er problematikken ny. Det er ikke gjort noen studier på dette foreløpig.

Når det gjelder historiske fremstillinger av den islandske kirke, eller forskning på religionens rolle i moderne velferdssamfunn, finnes det mye forskningsmateriale. Særlig den islandske kirkehistoriker Pétur Péturssons studie av sekulariseringsprosessen på Island, er interessant. Både Pétursson, og andre islandske kirkehistorikere, samt mye av litteraturen rundt sekulariseringsdebatten og religionens rolle i dag, er viktig forskningslitteratur for mitt prosjekt og trekkes frem i oppgaven.

Jeg vil også nevne forskning på kirkens situasjon i Finland de siste tiårene. Dette er interessant og relevant for mitt prosjekt. Finland gjennomgikk en økonomisk krise på starten

av 1990-tallet, og det er gjort studier på hvilken påvirkning dette hadde for kirkens arbeid og dens posisjon i samfunnet. Blant annet den finske sosiologen Anne Birgitta Yeung har arbeidet med dette. Den Lutherske kirken og det faktum at de begge er moderne velferdsstater, gjør Finlands erfaringer spennende i møte med Islands kontekst. Likevel er det store forskjeller mellom landene som begrenser mulighetene for sammenligning. Likefult er dette interessant og relevant forskningshistorie for mitt prosjekt.

1.4. Oppgavens oppbygning

Oppgavens første del består av kapittel 2,3 og 4. I kapittel 2 tar jeg for meg Islands historie, og den islandske kirkes historie. Dette er viktig for å forstå kirkens samfunnsposisjon i dagens kontekst. I kapittel 3 tar jeg for meg teoretiske perspektiver som har forklaringsverdi i forhold til kirkens rolle i samfunnet. Her gir jeg en fremstilling av hva sekulariseringsteori dreier seg om og hvordan dette er benyttet på Island. Videre tar jeg for meg kritikken mot sekulariseringsteori, før jeg legger frem to alternative teorier som er kommet i kjølvannet av dette. Disse er interessante for Island. I dette kapittelet gir jeg også en presentasjon av Finland som et komparativt eksempel. Kapittel 4 tar for seg min metodiske tilnærming til dette prosjektet. Jeg åpner dette kapittelet med hermeneutikkens betydning for forskning. Deretter beskriver jeg min metodebruk. Historisk-narrativ metode er benyttet i oppgavens første del og metodetriangulering i form av kvantitativ og kvalitativ undersøkelse i hoveddelen.

Oppgavens hoveddel består av kapittel 5,6,7,8 og 9. I denne delen fremstiller jeg det kvantitative og kvalitative materialet. I kapittel 5 tar jeg for meg de kvantitative funnene. Dette består av data innhentet i en egen undersøkelse som omhandler presters erfaringer i perioden før og etter kollapsen, men jeg benytter også andre kvantitative data som er relevante for problemstillingen. I kapittel 6 beskriver jeg min kvalitative tilnærming, som i hovedsak består av en intervjuundersøkelse. Kapittel 7,8 og 9 er en presentasjon av materialet fra denne intervju undersøkelsen. Kapittel 7 fremstiller generelle erfaringer av kollapsen og dets konsekvenser i samfunnet, kapittel 8 tar for seg ulike erfaringer ut i fra lokale forhold, og kapittel 9 tar for seg påvirkning og endring i kirken, som et resultat av krisen.

Oppgavens avsluttende del består av kapittel 10 og 11. Kapittel 10 er konklusjonen. Her trekker jeg linjene mellom første og andre del av oppgaven i lys av problemstillingen. Kapittel 11 er et etterord hvor jeg trekker frem noen elementer som ikke har blitt vektlagt i oppgaven. Dette gjelder begivenheter som har skjedd i etterkant av mine undersøkelser, og

som har betydning for den islandske kirke. Jeg gir også en liten refleksjon av Rokkans sentrum-periferi teori i møte med Island.

2. Island

Yderst mod norden lyser en ø
klart gennem islag og tåge,
der ved en bjergild, som aldrig kan dø,
oldtidens billeder våge.
Der går sagnet vidt over sø
som en måge

Andreas Munch, 1846 (Sørensen 1998: 5)

Andreas Munch gir et romantisk bilde av Island, den ensomme øyen i Atlanterhavet. Men en slik beskrivelse blir ikke delt av alle. Hans G. Andersen (1976) uttrykker det slik: "Iceland is a rock in the ocean surrounded by fish – take away the fish and what have you got left?" (Tomasson 1980: ix) Disse formuleringene er veldig sprikende og gir to vidt forskjellige bilder av Island. Like fullt kan begge forsvares for å presentere det virkelige Island. Men det er ikke bare observasjoner fra utenforstående som kan gi et slikt sprikende bilde.

Islendingene selv er varierende i sin måte å beskrive sitt hjemland. I *Iceland Review* (et engelskspråklig tidsskrift publisert i Reykjavik) ble islandske forfattere i 1968 stilt et åpent spørsmål: "Hva er Island?" Det ble gitt mange ulike svar, og blant disse finner vi følgende: "*a sort of national park of Northern culture*", eller "*[Iceland] is a hard, cold land, and barely habitable*". Ett stolt svar lød "*the third peak of medieval history of European civilization after Greece and Rome*", og hos en annen var svaret "*remembered and continuing land of frontiersmen*." (Tomasson 1980: ix)

Personlig kjenner jeg meg igjen i disse ulike beskrivelsene. De gir gode bidrag til å uttrykke Islands ånd, slik jeg har opplevd det, og derfor åpner jeg presentasjonskapittelet om Island på denne måten. Inntrykket jeg sitter med, er at islendinger er veldig splittet i hvordan de forholder seg til sitt hjemland, og det er blitt særlig tydelig gjennom den økonomiske oppgangen og den påfølgende krisen de nå går gjennom. Denne splittelsen er ikke bare innad i samfunnet, men den ligger innad i den enkelte islending. Og hvilken posisjon som vinner

hos den enkelte, varierer. Men at mange går gjennom en slik identitetsprosess for øyeblikket er tydelig ettersom konsekvensene er så tydelige. Hvis vinneren hos den enkelte er ”[Iceland] is a hard, cold land, and barely habitable”, så får du raskt høre om hvor katastrofal regjeringen og ledelsen er, hvor håpløs fremtiden ser ut for Island, hvor få jobber som finnes og hvor dårlig vær Island har. Konsekvensen er at vedkommende vurderer eller er i ferd med å flytte fra landet. I denne sammenheng må det nevnes at utflyttingen fra Island har økt betraktelig de siste par årene. Men hos mange islendinger står fortsatt den nasjonale stoltheten sterkt, og her vinner utsagnene som ” *the third peak of medieval history in European civilization ...* ” eller ” *... continuing land of frontiersmen*”. Hos disse menneskene hører du at Island har vært gjennom store utfordringer før. Island har en dramatisk historie og en sterk identitet som vil hjelpe nå. Slekt og fellesskapet er viktig, noe som styrker samfunnet. Herrelandslaget i håndball tok sølv i OL, så alt er mulig. Inntektsgivende fisk og engasjerte og kreative mennesker vil føre til løsninger som skal få Island opp på benene igjen.

Dagens Island preges altså av å være i krise. Det er konteksten jeg har arbeidet med. Men for å forstå dagen i dag, må vi vite hva som skjedde i går. Og derfor skal jeg presentere Island gjennom geografiske, historiske og demografiske faktorer som kan beskrive landet og forklare hvorfor det er så mange oppfatninger om hva Island er. Jeg vil avslutte kapittelet med dagens situasjon.

2.1. Geografi og demografi

Island ligger i Atlanterhavet og har en størrelse på 103 000 km², mer en dobbelt så stort som Danmark. Øyen ligger i kollisjonspunktet mellom to kontinental plater, og er derfor et geologisk urolig område. Dette bekreftes til stadighet gjennom jordskjelv og vulkansk aktivitet. Som et resultat av et værhardt og kjølig klima, samt hyppige vulkanske utbrudd opp gjennom historien er landet lite fruktbart. Kun 1 % av landet er dyrket. 23 % kan brukes for beite områder, mens hele 76 % av landet okkuperes av fjell, isbreer, ørkener og lava-områder og er derfor ubeboelig. Gjennomsnittstemperatur på 10 °C i juli (den varmeste måneden) og 1.8 °C i januar (den kaldeste måneden) begrenser mulighetene for dyrking av kulturvekster. Dyrking av høy og husdyrhold har derfor preget det tradisjonelle jordbruket, gjerne supplert med fiske. Den grunne kontinentalryggen utenfor Island, samt møtet mellom både varme og kalde havstrømmer, gjør dette til et veldig fiskerikt område, og fiske har derfor alltid vært viktig for islendinger. Likevel er det kun etter at fisket ble modernisert de siste 100 årene at dette er blitt utnyttet. Frem til da var det slik at matproduksjonen på Island kun var i stand til

å opprettholde en befolkning på 40 000- 70 000 mennesker. Når dette taket ble nådd, fulgte epidemier og hungersnød raskt etter.² Etter moderniseringen av samfunnet har dette forandret seg og det har vært en rask befolkningsvekst. Bedre helsevesen, økt levestandard og nordens høyeste fødselsrate er blant årsakene til dette (Tomasson 1980: 83). Det bor rundt 318 000 mennesker på Island (1. oktober 2010).³ Av disse bor to tredjedeler i Reykjavik og nærområdet. Den resterende befolkningen bor hovedsakelig i tettsteder eller mindre byer spredt rundt kysten. I 1972 bodde omtrent halvparten av befolkningen i Reykjavik og omegn, og ble da kun overgått av Hong Kong, Singapore og Uruguay på verdensbasis når det gjaldt befolkningskonsentrasjon.⁴ Jeg har ikke nyere tall på det, men ettersom konsentrasjonen bare har økt, er det uansett belegg for å si at Islands befolkningsfordeling er sjelden og ekstrem.

2.2. Historie

2.2.1. Eldre historie og identitetsskaping. År 870-1800

Den store innflyttingen og bosetningen på Island antas å ha foregått i en forholdsvis kort tidsperiode fra 870 til 930 e.kr. Majoriteten av innflytterne kom fra det norske vestlandet. Men folk fra andre skandinaviske områder, fra keltiske områder og slaver med ulik opprinnelse var også representert. Motivene for å bosette seg på Island kunne være mange, men storparten grunnet i lokale konflikter fra deres hjemtrakter. Bosettingen på Island sammenfaller med Harald Hårfagres samling av Norge som medførte at mange lokale høvdinger og ledere ble tvunget til underkastelse. Samtidig møtte vikingene som oppholdt seg på de britiske øyer nederlag og store utfordringer i møte med blant andre Alfred den store. For disse menneskene ble nok Island sett på som ett godt tilfluktssted med ubebodde jordbruksområder og varme kilder (Tomasson 1980:5-6). Det var heller ingen innfødt befolkningsgruppe der som man måtte konkurrere med, noe som er unikt i historisk sammenheng på et så stort område. Dette hadde både positive og negative konsekvenser. Nybyggerne slapp å utkjempe blodige konflikter med lokalbefolkningen, men de fikk heller ikke høste kunnskap og erfaringer fra mennesker som kjente forholdene. De måtte tilpasse seg området uten lokal hjelp, med varierende resultat. Det kommenteres blant annet at

² The History of Iceland, informasjonshefte. Jón Gauti Jónsson, Art & Litterature Ltd, JPV 2007: 30)

³ Hagstofa Íslands, hagstofan.is

⁴ Taylor and Hudson, 1972: 222. Hentet fra Tomasson 1980: 33

islandingene slet med å kle seg riktig i det kjølige og våte klimaet,⁵ og at de under sykdom ikke lærte seg å utnytte lokale urter som hadde helbredende effekt.

I denne perioden ble opplevelsen av et eget *islandsk* fellesskap skapt, og det islandske samfunnet tok form. Island har helt fra begynnelsen vært et isolert samfunn på mange måter, og det har preget den historiske utviklingen og preger også islendinger i dag. Geografien er naturligvis den mest åpenbare faktoren her, men også det faktum at Island var ubebodd er viktig. Det betød at de menneskene som kom til Island, tok med seg sin kultur, sitt språk og sine tradisjoner og formet sitt samfunn etter dette. De ble ikke påvirket av en innfødt kultur og heller ikke i særlig grad fra det europeiske fastlandet som var langt borte. De ulike dialektene som ble pratet blant nybyggerne ble raskt utvasket og det utviklet seg et unikt fellesspråk. Dette språket har på en sjelden måte blitt ivaretatt helt frem til i dag.⁶ Den viktigste årsaken til det er det brede utvalget av nedskrevne kilder som har opprettholdt språket, og fungert som en rettesnor for det i senere tid. Det meste av dette materialet ble nedskrevet i perioden fra det tolvte til det fjortende århundre (Tomasson 1980:20). Mest kjent for nordmenn er kanskje Snorre Sturlason og hans kongesagaer, men det var også mange andre forfattere. Disse kildene spiller en viktig rolle for å forstå hva som foregikk og hvordan livet var for islendinger i de første århundrene, men også som et avgjørende fundament for det islandske språk og identitet. Disse kildene, sammen med Islands isolerte posisjon i forhold til verdenssamfunnet for øvrig, gjør at islendinger gjerne opererer med en distinkt forskjell mellom Islands historie og annen historie.⁷ Et konkret eksempel på Islands isolasjon kan vi finne i mangelen på kunst eller arkitektur påvirket av gotisk, renessanse, barokk eller rokokko stil (Ibid: 18). Dette er alle perioder som har preget europeisk historie og som man finner igjen i alle europeiske samfunn i større eller mindre grad, man altså ikke på Island.

Man kan derfor si at Island har levd sin egen historie på mange måter. Det kommer også til uttrykk i de ulike epidemier og naturkatastrofer som har rammet Island oppgjennom århundrene. Dette er gjerne knyttet til vulkanske utbrudd som rammer Island, men som Europa for øvrig merker lite til (bortsett fra vanskeligheter i luftrommet i nyere tid, og midlertidige temperatursvingninger ved store askeutslipp). Blant disse katastrofene kan det nevnes utbruddet under Knappafellsjökull i 1362, hvor et av Islands mest fruktbare områder

⁵ Geolog og geograf Sigurdur Thorarinsson kommer med denne bemerkningen i boken "Iceland in the Saga Period: Some geographical Aspects." 1958. Her hentet fra Tomasson 1980: 7-8

⁶ "[Icelandic] ... it has remained almost as uniform as a language spoken within an area of its size can ever be." Uttalt av lingvisten Hreinn Benediktsson, 1961-1962: 102. Hentet fra Tomasson 1980: 13.

⁷ Bemerket av Ólafur Ragnar Grímsson, hentet fra Tomasson 1980: 18

ble ødelagt av flom og lava, og utbruddet ved Skaftafell i 1783-1784. Giftig nedfall fra denne vulkanen spredte seg over store deler av Island, noe som medførte ubrukelige beitemarker som igjen førte til at 70 % av hestene, 50 % av kuene og 80 % av sauene på Island døde. Den påfølgende sultkatastrofen og vinteren tok livet av ca. 10 000 islendinger, som på den tiden tilsvarte 1/5 av befolkningen. Denne katastrofen var så stor at det på ett tidspunkt ble vurdert å flytte deler av den islandske befolkningen til Jylland i Danmark (Tomasson 1980:57). Her kommer vi inn på Islands rolle og deltakelse i det nordiske samfunn.

Det islandske samfunnet var fra start sterkt knyttet til Norge. Og felles for nye samfunn er at de gjerne har en konservativ holdning til sitt opphav. Dette var også tilfelle på Island, og det kommer til uttrykk blant annet når det gjaldt utarbeidelsen av Islands lover. De sendte en delegat til Norge for å forsikre seg om at de hadde utarbeidet et korrekt lovverk som sammenfalt med det de hadde forlatt i Norge (Ibid: 14). Nærheten til Norge var tydelig i kultur og samfunn, og avgjørelsen om at Island skulle bli et kristent land, kom etter press fra Norge og Islands ønske om å ha et godt forhold til sitt opphavsland. Men det var ikke før i 1262 at Island ble en del av det norske kongeriket. Dette var en konsekvens av interne konflikter på Island som endte med at man søkte den norske kongen om hjelp for å oppnå fred. Men i 1380 ble Norge underlagt Danmark, og Island kom derfor inn under det danske kongehuset. Her forble de inntil 1944. I disse århundrene ble Island preget av forholdet til Danmark på mange måter. Protestantismen ble innført på Island som et resultat av reformasjonen i Danmark. På samme måte som kristningen av Island foregikk på en fredelig måte, ble også reformasjonen på Island gjennomført uten for store konflikter. Likevel var det motforestillinger mot at den danske kongen skulle overta makten til kirken og deler av kirkens gods. På det tidspunktet hadde kirken 45 % av jordbruksarealet på Island, og det var derfor ikke bare teologiske interesser som stod på spill (Pétursson 1990: 19). Resultatet ble at den siste katolske biskop på Island, Jón Arason, ble avsatt med makt og halshugget sammen med sine to sønner. Bakgrunnen for henrettelsen betones ulikt fra forskjellige hold. Om det var hans kamp for ikke å miste eiendommene sine til kongen, eller hans religiøse overbevisning som motiverte henrettelsen, er det uenighet om. Det var uansett en dramatisk episode i Islands historie. Dette skjedde i 1550, og Island var fra da et protestantisk land, underlagt Danmark. Den danske kongen la raskt ned et monopol på Islands sulfur-forekomster, som på det tidspunktet var Islands viktigste og mest innbringende eksportvare.⁸ På starten av 1600-tallet innførte Danmark et totalt handelsmonopol på Island, noe som rammet Island kraftig og

⁸ The History of Iceland, informasjonshefte. Jón Gauti Jónsson, Art & Litterature Ltd, JPV 2007 : 16

lammet deres økonomiske muligheter. Isendingene ble også underlagt absolutt dansk suverenitet i 1662. Island ble gjennom denne perioden ett av Europas fattigste land og forble det inn i det 20. århundre, selv om handelsmonopolet ble avsluttet i 1787. Den islandske øvrigheten og prestestanden ble utdannet i København og innsatt i sine posisjoner gjennom den danske kongen. Det utviklet seg derfor ikke noen intellektuell elite i samfunnet som hadde Islands interesser for øynene. Danskenes handelsmonopol (som i praksis ble videreført lenge etter opphevelsen i 1787) og kongens overtakelse av kirkegodset etter reformasjonen medførte også at det ikke fantes noen overklasse av verken geistlige eller verdslige på Island i denne perioden.⁹ Det islandske alltinget ble etter hvert opphevet i 1801 ettersom det ble vurdert hensiktsløst og ikke hadde noen reell makt eller betydning (Tomasson 1980: 17-21).

2.2.2. Modernisering og nyere tid

Opphevelsen av alltinget i 1801 kan sies å ha vært en symbolsk handling som vekket den islandske nasjonalismen. Alltinget var en kontinuitetsbærer av Islands sterke og gylne historie, og opphevelsen av det gjorde tapet av islandsk uavhengighet veldig klart. Dette medførte en oppblomstring av nasjonalisme som kom til uttrykk blant prester, poeter og politiske engasjerte mennesker. Særlig språknasjonalismen ble toneangivende. Denne hadde sitt utspring ved latinskolen i Reykjavik, som var Islands eneste utdanningsinstitusjon. Her gikk Jónas Hallgrímsson og filolog Konrad Gíslason sammen for å utvikle et moderne islandsk språk, upåvirket av utenlandsk innflytelse. De arbeidet med den gamle islandske litteraturen samtidig som de oppsøkte språket på landsbygda, der det var minst påvirket av de danske handelsstasjonene. Man arbeidet for en oppvekkelse av folket, og ønsket å skape en felles islandsk identitet gjennom språk og historie.

Dette begrepet, “islandsk identitet” eller “folkesjela”, som også gjerne brukes i den nasjonalromantiske idé, er omdiskuterte begreper, og man strides om det faktisk finnes noe slikt som kollektive identiteter. Uten å gå videre inn i den diskusjonen, vil jeg bare bemerke at selv om en nasjonalidentitet eller lignende ikke nødvendigvis eksisterer, vil likevel oppfatningen av å dele ett felles og unikt språk, og kunnskapen om at man er et resultat av en felles historie, medføre en større grad av harmonisk sameksistens og opplevelsen av å tilhøre et fellesskap. Slike faktorer vil være med å definere en gruppe mennesker. En slik avgrenset gruppe vil ikke nødvendigvis kunne utvikle en felles identitet, men man vil dele konkrete

⁹ Pétursson 1990: 21

elementer som sammen med andre er med og skaper identiteten til enkelt mennesket, og derfor gi mennesket en sterkere følelse av fellesskap og forståelse innad i gruppa.

Samtidig som Konrad Gíslason arbeidet med språkutviklingen på Island, var han professor ved universitet i København. Dette ble sentrum for den islandske nasjonalismen. Her skrev mange av de islandske studentene dikt, sanger og poesi om sitt fedreland, før de publiserte det og sendte det til sine kontakter i hjemlandet for videre spredning (Pétursson i Liturgisk skriftserie 2003: 140-142). Gjennom universitet i København ble de islandske studentene også mer oppmerksomme på, og påvirket av, strømningene som beveget seg på Kontinentet. Kulturnasjonalismen og den senere politiske nasjonalismen er preget av dette.

Kulturnasjonalismen hadde sitt utgangspunkt i den tyske romantikken og ble preget av dyrkingen av historien, språket og mystikken til folket. Dette kommer klart til uttrykk i den islandske diktningen og språkbevisstheten i denne perioden. Islendingene ble inspirert og oppglødet av den tyske litteraturen og deres tankegang, og dette var lett tilgjengelig ved universitet i København. Hegel var også sentral i undervisningen på presteseminaret ved latinskolen i Reykjavik.¹⁰ Den politiske nasjonalismen på sin side, hadde sitt utspring i den franske revolusjonen i 1789, og kom igjen klart til uttrykk under Juli-revolusjonen i Paris i 1830. Sentralt i den politiske nasjonalismen lå frihet og rettigheter. Frankrike var i 1789 på randen av konkurs, og kongen innkalte stenderforsamlingen for å finne løsninger.

Borgerstanden følte ikke de ble hørt eller gitt den verdien de fortjente, og gjorde derfor opprør mot kongen og adelen, med kampropet: "Vi er nasjonen!". Her var det ikke de kulturelle kjennetegnene og folkets særegenhet som ble vektlagt, men snarere et fokus på borgernes rettigheter og en oppfattelse av at nasjonen er folket, og ikke øvrigheten. Dermed kom oppfatningen om at folket var grunnlaget for den politiske makt (Thorkildsen, i *Kyrka och nationalism i Norden* 1998: 25). Dette motiverte til en klarere politisk kamp for selvstendighet på Island, som resulterte i mer konkrete forslag og krav enn hva kulturnasjonalismen foreløpig hadde bidratt til. Samtidig er det viktig å se dette som en naturlig konsekvens av hverandre, hvor kulturnasjonalismen medfører en sterkere bevissthet hos folket som senere fører til politiske resultater. Også motivert av hendelser på Kontinentet. Men i denne perioden skjedde det også forandringer i Danmark som hadde klare konsekvenser for hvordan selvstendighetskampen på Island ville gå. I januar 1848 døde kong Christian VIII og hans sønn Fredrik VII overtok den danske tronen. Raskt etter sin innsettelse offentliggjorde han at stenderforsamlingene skulle få besluttende myndighet om lovgivning

¹⁰ Pétursson i Liturgisk skriftserie 2003: 140

og skatter. Stenderforsamlingene hadde blitt opprettet av Christian VIII, som et preventivt tiltak etter Juli-revolusjonen i Paris i 1830, men de hadde ikke hatt reell makt. Det islandske eksempelet på dette var opprettelsen av et parlament i Reykjavik i 1843 som ble sanksjonert av Christian VIII. Parlamentet var likevel kun et rådgivende organ som skulle diskutere lovforslag gitt av det danske styret, og hadde ingen reell makt i seg selv. Dette var det første eksempelet på at Fredrik VII hadde en mer åpen og inkluderende holdning enn sin far. Gjennom flere hendelser i løpet av 1848, blant annet knyttet til konflikten om Schleswig-Holstein og protester mot kongens ministerium som førte til dets avgang, uttalte Fredrik VII ved den nye regjeringens tiltredelse at han fra nå betraktet seg som konstitusjonell monark. Dette skjedde i mars 1848 og det danske eneveldet var historie. Jón Sigurdsson, et aktet parlamentsmedlem, benyttet da muligheten og fremmet forslaget om islandsk selvstyre. Han argumenterte med at Island i 1662 hadde lovet troskap til den danske kongen og ikke til den danske regjering, og derfor ikke lenger var bundet til Danmark.¹¹ Den danske kongen holdt på sin side fast ved at Island var en uatskillelig del av det danske riket, men innvilget likevel visse nasjonale rettigheter i 1874. Dette gav Island en plattform å arbeide fra, og islendingene tilegnet seg flere ansvarsområder. Danmark anerkjente i 1918 Island som en selvstendig stat med indre selvstyre, men beholdt det utenrikspolitiske ansvaret. Dette tok Island i egne hender, og gjennomførte i 1944 en folkeavstemning om man ville bryte med den danske unionen eller ikke. Det ble et tilnærmet enstemmig flertall for å avslutte unionen med Danmark. Denne avstemningen var veldig strategisk gjennomført fra Islands side. Danmark var på dette tidspunktet under tysk okkupasjon, mens Island huset en stor amerikansk base med allierte styrker. Danmark hadde derfor liten mulighet til å intervensere på Island når uavhengighetsspørsmålet ble tatt opp. Og lite kunne de gjøre når krigen var over, og Island allerede hadde erklært seg som en fullstendig suveren nasjon, som i tillegg hadde nære bånd til USA (Tomasson 1980: 20-21).

Frem til andre halvdel av 1800-tallet hadde Island vært bundet på hender og føtter av den danske kongen, og det hadde vært lite rom for utvikling. Foran et engelsk publikum uttrykte en islandsk lege det slik i 1867: “[Icelanders] at present are not much further advanced in industry or the arts of life than our earliest ancestors”.¹² Det islandske samfunnet var så å si uforandret gjennom flere århundrer. I 1880 bodde kun 7,4 prosent av befolkningen i byer eller landsbyer med over 300 innbyggere. Alle var involvert i jordbruk og fiske på et eller

¹¹ The History of Iceland, informasjonshefte. Jón Gauti Jónsson, Art & Litterature Ltd, JPV 2007: 24

¹² Hjaltalin, 1867. Hentet fra Tomasson 1980: 49

annet vis, og noen teknologiske gjennombrudd på denne fronten kom ikke før slutten av 1800-tallet. I 1876 bestod den islandske fiske flåten kun av 38 skip med dekk, mens 3208 var åpne robåter. Dette gjorde at fisking på åpent hav var for risikabelt for de fleste og kommersielt fiske var derfor veldig begrenset (Ibid: 47/37).

Med økende grad av selvstendighet begynte Island å få større økonomiske interesser. Det utviklet seg raskt en ny middelklasse av handelsmenn, entreprenører, politikere og intellektuelle i Reykjavik (Pétursson 1987: 52). Fisk var den råvaren Island hadde desidert mest av, og en utvikling innen fiskeindustrien var nødvendig. Gjennombruddet kom med den første fisketråleren i 1906. Med fisketråleren kunne man fiske i nye områder og få større fangst. Samtidig fikk Island telegraflinje, noe som knyttet de til det internasjonale samfunnet på en ny måte og gjorde kommunikasjon og handelsavtaler enklere.

Den islandske økonomien har fått store løft i perioder man sjelden forbinder med positiv utvikling. Første halvdel av det 20. århundre var en turbulent tid for Europa, preget av første og andre verdenskrig. Mens det europeiske kontinent ble herjet av ødeleggelse og elendighet, kom Island styrket ut av begge disse krigene. Dette er et resultat av landets isolerte posisjon ute i havet, og fiskeeksporten. Første verdenskrig medførte en matvaremangel i Europa, og det ble en kraftig prisøkning på fisk. Da andre verdenskrig kom, skjedde det samme. Det hadde vært en økonomisk lavkonjunktur verden over i 30-årene, og Island hadde også blitt rammet av dette. Da prisene og etterspørselen på fisk økte under krigen, løftet Island seg på ny. I tillegg opprettet britene i 1940 en militær base på Island på grunn av landets strategiske posisjon. Denne basen ble raskt overtatt av amerikanerne, og med denne permanente basen kom mange goder. Nye arbeidsplasser, høyere lønninger, moderne maskiner, bedring av infrastruktur, nye varer og en ny pengeflom. I tillegg var et nært forhold til USA med å gjøre løsrivningen fra Danmark enklere. På grunn av disse faktorene blir andre verdenskrig omtalt av islendinger som den velsignede krigen, selv om også de opplevde tap av menneskeliv ute på havet.

Landets fiskerettigheter har vært et gjengangstema innen den økonomiske politikken. De eneste gangene landet har kommet i direkte konfliktsituasjoner med andre nasjoner, har vært rundt spørsmål om disse rettighetene (med unntak av dagens konflikt med Storbritannia og Nederland angående Icesave-avtalen). Problemet har ligget i Islands behov for å verne fiskebestanden langs kysten, som i utgangspunktet er veldig stor. På grunn av overfiske har den likevel til tider vært faretruende lav, og Island har derfor hatt behov for å kontrollere

fisket i større grad. Etter en lengre konflikt med Storbritannia utvidet islendingene i 1975 landets fiskerettigheter til 200 engelske mil utenfor kysten. Islendingers oppfattelse om hvor viktige disse fiskerettighetene var for landet, kommer klart til uttrykk i statsminister Geir Hallgímssons uttalelser omkring denne konflikten: *“We shall not enter into any agreements which do not fully conform with our interests, and we shall either negotiate for full victory, or, if such is our fate, fight until victory is won.”* Og 14 oktober 1975, dagen før utvidelsen av fiskerigrensene ble iverksatt, uttrykte han: *“[...] Our livelihood is at stake and our cause is so strong and just that victory will be won.”* (Tomasson 1980: 34). Når vi så ser på tall for islandsk eksport fra 1978, forstår vi hvorfor så sterke ord ble brukt. 77,5 % av all eksport er maritime produkter. Dette viser at islandsk økonomi har vært helt avhengig av fiske.

Dette er naturligvis veldig sårbart, og det er en observasjon som er viktig å ha med seg for å forstå hvordan islendinger forholder seg til dagens situasjon. Den ekstreme inflasjonen og prisøkningen etter bankkollapsen er ingen ny erfaring på Island. På grunn av de klimatiske og geografiske begrensningene, er landet avhengig av å importere store deler av forbruksbehovet. Islands handlekraft på verdensmarkedet styres av deres fiskeeksport. God fangst og etterspørsel etter fisk gir gode betingelser, og vice versa. Verdien av den islandske kronen er derfor ekstremt varierende, og landet har en høyere inflasjon enn noe annet land i Europa. Året 1975 kan være et godt eksempel på dette. Både fangst og fiskeetterspørsel hadde vært lav på starten av 70-årene. Når dette sammenfalt med en økning i oljeprisene, hadde Island lite å handle for. Det medførte at prisene på forbruksvarer på Island økte med 49 % dette året. De neste par årene var ikke stort bedre med en økning på henholdsvis 30 og 37 % (Ibid: 35). På tross av disse ekstremt varierende faktorene har det islandske samfunnet stort sett klart å holde seg stabilt. Blant annet ved å klare å holde sysselsettingen oppe. Jordbruk, amerikanernes tilstedeværelse og en vekst i aluminiumsproduksjonen har vært viktig i forhold til dette. Men den største faktoren er nok at Island har veldig mange private entreprenører som driver mindre bedrifter. Dette skaper en stor bredde i arbeidsmulighetene. I tillegg er islendinger kjent for å ha en god arbeidsmoral, og det er et sosialt press på at man skal være i arbeid (Ibid: 37-38).

Selv om landets økonomi er lett påvirkelig, har det vært en stabilitet og økning i levestandard de siste tiårene. Avhengigheten av fiskerinæringen har blitt noe utjevnet gjennom utvikling og vekst i andre næringer. Særlig geotermisk energiutvinning, vannkraft, turisme og vekst i aluminiumsproduksjonen har gitt nye ben å stå på. I 2008 utgjorde maritime produkter bare

32,5 % av eksport verdien,¹³ sammenlignet med 77,5 % i 1978.¹⁴ Aluminium utgjorde 39 % samme år.¹⁵ Dette forklarer stabiliteten og den økonomiske veksten landet har vært gjennom. Mye av denne utviklingen skyldes Islands økonomiske politikk som er nærmere amerikansk økonomi enn norsk. Med det mener jeg den store andelen private næringsdrivende. Dette blir oppmuntret gjennom lave skatter og avgifter, og liten statlig innblanding. En slik økonomi krever pågangsmot og arbeidsvilje og tvinger frem nytenkning og kreativitet, noe som har vært nødvendig for å oppnå en vekst i nye næringssektorer. Et eksempel på landets økonomiske tankegang kom klart til syne da to av landets største banker ble privatisert i 2002. Dette skulle vise seg å få mange konsekvenser, både positivt og negativt. I første omgang var denne overgangen positiv. Det islandske markedet ble raskt for lite, og bankene ekspanderte utenlands. Gode vilkår ble grunnsteinen for å tilegne seg nye kunder, både nasjonalt og internasjonalt. På Island resulterte dette blant annet i bankenes tilbud om 100 % lån med gode betingelser. Mange benyttet seg av denne muligheten. Bankene vokste raskt og den islandske økonomien vokste. Det foregikk en byggeboom og man importerte arbeidskraft, hovedsakelig fra Øst-Europa. Som et bilde på velstanden de opplevde, rangerte UNDP Island som verdens beste land å bo i, i 2007. Dette er en rangering UNDP gjennomfører hvert år som tar utgangspunkt i blant annet BNP, utdanning, levealder, helsetilbud, inntekt etc. Så langt var historien om Island en solskinnshistorie. På 100 år hadde de gått fra å være et av Europas fattigste og mest underutviklede land, til å bli “verdens beste”.

Men situasjonen skulle raskt endre seg. Utover året i 2008 begynte det å bli klart at bankene som på få år hadde vokst seg helt ut av sine proporsjoner, begynte å vakle. Mye av veksten og ekspanderingen var bygd på lån. Etter hvert ble også utgiftspostene i møte med kundenes gode betingelser for store, og det som hadde vært Islands stolthet de siste årene, viste seg å være et luftslott. 6. oktober 2008 hadde bankene kollapset og statsminister Geir Haarde uttrykte at nasjonen Island var nær konkurs. Selv om det hadde vært faresignaler i forkant, kom kollapsen som et brått og uventet sjokk på de fleste islendinger. Mye penger var forsvunnet, både hos islandske og internasjonale kunder. Den nettbaserte banken Icesave påførte blant annet britiske og nederlandske kunder så store pengetap at den britiske statsministeren Brown benyttet anti-terrorloven mot Island. Verdien til den islandske kronen ble mer enn halvert i løpet av få dager. De direkte konsekvensene var store. Byggeprosjekter ble stoppet, og mange mistet jobbene sine. Lånene som hadde sett så gunstige ut for kort tid

¹³ Hagstofa Íslands, hagstofan.is

¹⁴ Tomasson 1980:35

¹⁵ Hagstofa Íslands, hagstofan.is

siden, viste seg å være personlige katastrofer ettersom mange av dem var tatt opp i utenlandsk valuta, og derfor ble de både to- og tre- doblet på grunn av kroneverdiens fall. Prisene på import av varer gikk opp, og mange mennesker måtte gå ned både i lønn og i stillingsprosent i et forsøk på å ivareta så mange arbeidsplasser som mulig. Folkets misnøye kom til uttrykk i “kasserollerevolusjonen” som utspilte seg rundt årsskifte 2008/09, og som resulterte i at regjeringen valgte å gå av 26. januar 2009.¹⁶ Arbeidsledigheten har økt fra 1.1 % i juli 2008, til 8 % i 2009 og 7,5 % i 2010, samme måned.¹⁷ En mengde mennesker er slått personlig konkurs, og har mistet hus og eiendeler. Islandsbanki, som staten overtok for å opprettholde bankvesenet, har overtatt eiendomsretten til mange hus. Foreløpig er kjøpekraften så lav at bankene ikke kan selge dem, og derfor bor de opprinnelige eierne fortsatt i sine hjem og betaler en leie tilsvarende hva de er i stand til. Men ettersom banken eier huset, er familiene prisgitt bankenes vurdering om videresalg, og går derfor en usikker fremtid i møte.

Island anno 2010 er derfor et land i krise. Man har en massiv gjeld og sparetiltakene merkes i alle sektorer av samfunnet. Da statsbudsjettet for 2011 ble lagt frem i september 2010, skapte det en ny kasserollerevolusjon med 5000 mennesker demonstrerende foran Alltinget i Reykjavik. På ny var det stor misnøye med regjeringen. Men problemet denne gangen er rett og slett at dagens regjering vanskelig kan klandres for at mennesker mister jobbene sine og at lønningene er lave. Folk demonstrer for å få ut sin frustrasjon, men ser likevel at regjeringen ikke har så mange valg, og det vil ikke et regjeringsskifte kunne gjøre så mye med.

Dette er den konteksten mitt prosjekt befinner seg i. Jeg ser etter hvorvidt kirken som institusjon spiller en rolle for mennesker som lever i et samfunn i krise.

2.3. Sentrum – periferi problematikk

Det er viktig å gi en kommentar rundt sentrum-periferi problematikk når man snakker om Island. Ettersom over to tredjedeler av befolkning bor i, eller nært, Reykjavik, er det faktisk så ekstremt at man kan risikere å snakke om *Island* mens man i realiteten snakker om *Reykjavik*. I sammenheng med Islands økonomiske krise kommer et skille mellom sentrum og periferi klart frem.

Den norske statsviter og sosiolog Stein Rokkan har arbeidet mye med problematikken og dynamikken mellom sentrum og periferi. Distinksjonen mellom sentrum og periferi kan

¹⁶ *Kasserollerevolusjon* ble betegnelsen på en folkedemonstrasjon som hadde formål om å skape så mye bråk utenfor Alltinget at regjeringen ikke kunne jobbe.

¹⁷ Hagstofan Íslands, hagstofan.is

betegnes på to måter. Geografisk periferi kalles en horisontal dimensjon av periferi. Her blir det utelukkende å se på kontrastene mellom et område og dets befolkning overfor en annen. Men vi trenger ikke å benytte dette “rom”-begrepet på denne måten. Det kan også forstås som interaksjonen mellom mennesker. Sentrum blir her den del av menneskene som sitter med makten og tar beslutningene, mens periferien blir den del av denne interaksjonen som omfatter de med minst makt eller lavest stemme i beslutningsprosessen. (Rokkan 1983: 2) Begge disse dimensjonene er relevante for Island. Den horisontale dimensjonen er veldig klar. I Rokkans øyne er Island kanskje det tydeligste eksempelet på et samfunn som har en “first-city dominance”, som han kaller det (ibid: 9). Det betyr en sterk sentralisering hvor makten, administrasjon og beslutningene for territoriet er samlet i en by. Som en motsats viser Rokkan til Vest-Tyskland (Tyskland), hvor mange byer har stor befolkningsmasse og beslutningskraft. Dette forandrer i stor grad forholdet mellom sentrum og periferi innenfor et territorium. Det er denne dimensjonen jeg forholder meg til.

Det kan likevel være at den vertikale dimensjonen kunne vært minst like fruktbar. Dette sier jeg ettersom næringslivstoppene på Island tilegnet seg mer og mer makt utover på 2000-tallet. Dette var en konsekvens av at flere banker ble privatisert i 2002, og landets største økonomiske vekst i årene frem til 2008 lå i banksektoren. Sentrum i den vertikale dimensjonen endret seg derfor i disse årene. Særlig beslutningstakere innenfor økonomiske spørsmål endret seg. Kommentaren til islendinger i forhold til den økonomiske kollapsen er derfor gjerne: “Få mennesker satt med alt for stor makt og gjorde feil beslutninger”. Dette kan, i en vertikal forståelse av sentrum – periferi dimensjonen, være et tegn på at sentrum ble kraftig innsnevret og resulterte i dramatiske konsekvenser for en økende periferi som var utelatt fra beslutningsforhold. Likevel er forandringene som skjedde innenfor ulike beslutningsorgan en uoversiktlig affære, og jeg har ikke mulighet til å gå inn i den delen. Men jeg vil påpeke at bruken av Rokkans vertikale dimensjonsbegrep innenfor sentrum-periferi problematikk ville vært spennende og antakelig fruktbart i ett studie av Island i perioden 2000-2010.

Når det gjelder påvirkning og forhold mellom sentrum og periferi, viser Rokkan til tre punkter som har stor betydning: det politiske, det økonomiske og det kulturelle (Ibid: 2-5).

Avgjørelser og bestemmelser som gjøres i et sentrum, vil prege og definere hele territoriet. I Rokkans arbeid viser han til ulike eksempler på hvordan forholdet mellom sentrum og periferi utarter seg. Dette handler blant annet om forhold hvor et territorium er satt sammen av flere etniske grupper, forskjeller i identitet og språk, ulik historie, natur ressurser etc. Mitt motiv

for å trekke Rokkan inn i min studie er for å bevisstgjøre leseren på hvordan økonomiske forhold og investeringer styres av sentrum, og har konsekvenser for hvilke forskjeller som kan oppstå innenfor et territorium. Den økonomiske oppgangen på Island resulterte i en enorm investering og positivitet i sentrum (Reykjavik og omegn). Landet for øvrig, altså periferien, merket ikke den økonomiske oppgangen på samme måte. Grunnen til dette kan ligge i at den økonomiske veksten var et resultat av finanstjenester og nytenkning, altså menneskelige ressurser, og ikke et resultat av utvinning av verdifulle naturressurser for eksempel. I slike tilfeller vil gjerne infrastruktur og sysselsetting prege mennesker som befinner seg i periferien, men i Islands situasjon var dette altså ikke tilfellet. Mennesker i den islandske periferien har derfor en veldig annerledes erfaring og opplevelse av den økonomiske oppgangen og den påfølgende kollapsen, enn hva befolkningen i sentrum har. Dette medfører at omtale av Island i forbindelse med den økonomiske krisen, må forstås med den refleksjonen at det er store interne forskjeller mellom sentrum og periferi i denne sammenhengen.

2.4. Kirkehistorie

De islandske nybyggerne var delt mellom kristendom og åsatru. Majoriteten tilba de norrøne gudene, men etter hvert som kristendommen fikk større tak i Skandinavia, ble den også sterkere presentert på Island gjennom misjonsvirksomhet og handelsforbindelser. Disse to trosretningene var ikke forenlige med hverandre, og det begynte å bygge seg opp en spenning på Island som kunne ende i voldelig konflikt. Spørsmålet ble tatt opp på Alltinget i år 1000, og høvdingen og den hedenske presten Þorgeir fra Lósavatn ble bedt om å avgjøre saken. Historien sier at han gikk inn i sitt telt og reflekterte over spørsmålet i ett døgn før han kom ut og gav sitt svar til folket. Island skulle bli et kristent land og basere sitt lovverk på dette. Han argumenterte med at landet ikke ville være i stand til å bevare freden, hvis det var delt mellom trosretningene. Mennesker skulle likevel ha rett til å praktisere sin åsatru i det private, så lenge det ikke berørte samfunnet for øvrig. Alle godtok dette forslaget. Island ble da et kristent land, og kirken ble innviet (Biskupsstofa 2007: 2).

Denne lille fortellingen gir et innblikk i elementer som har vært viktige for islendinger i all ettertid. Den liberale teologien, islendingers fornuftsbaserte innstilling til religiøsitet og tro, og det spirituelle elementet som er en stor del av Islands kultur kan sies å ha sin bakgrunn i denne fortellingen. Dette kommer jeg tilbake til senere i kapitlet.

De første tiårene ble kirken ledet av prester og biskoper fra Tyskland, England og Øst-Europa. Disse organiserte kirken og gav den fast form inn under den romersk katolske kirkeorden. I 1056 fikk Island sin første islandske biskop, Ísleifúr, ordinert i Bremen. Han valgte Skálholt som sitt bispedømme, og dette forble senter for utdanning og spiritualitet de neste århundrene. I 1106 ble bispedømme Hólar opprettet. Dette holdt seg frem til 1801 da Island igjen ble lagt under ett bispedømme som hadde hovedsete i Reykjavík, som da var blitt landets nye administrasjonssenter (ibid: 3-4).

2.4.1. Reformasjon og ny litterær aktivitet

Gjennom Danmark kom reformasjonen til Island. Reformasjonen på Island gikk forholdsvis rolig for seg, og de fleste romersk katolske prestene fortsatte sin prestegjerning under den nye lutherske kirkeordinansen. Det fantes likevel motstand. En av de mest dramatiske og mørke episodene i islandsk kirkehistorie var henrettelsen av den siste katolske biskopen i Hólar, Jón Arason og hans to sønner. Biskopen demonstrerte og arbeidet aktivt i mot reformasjonen og den danske kongens rett til å bli kirkens overhode. Henrettelsen blir omtalt som brutal, lovløs og urettferdig. Foruten denne episoden gikk det fredelig for seg, og reformasjonen medførte en ny litterær aktivitet på Island. Kirken hadde vært tidlig ute med litterær virksomhet, og det finnes religiøse skrifter skrevet av islandske geistlige allerede fra det 12. og 13. århundre. I perioden før reformasjonen hadde den litterære virksomheten stilnet, men gløden ble på ny vekket etter reformasjonen, og oversettelsesarbeid for å gjøre Bibelen tilgjengelig for islendinger ble raskt satt i gang. Allerede i 1540 ble det publisert en islandsk oversettelse av Det nye testamentet. Bibelen i sin helhet ble utgitt i 1584 og regnes som en av de viktigste milesteinene i Islands litterære historie. Denne første bibeloversettelsen ansees for å være den viktigste brikken for bevaringen og opprettholdelsen av det islandske språket (ibid: 4-6).

2.4.2. Kirken og presten i samfunnet

Prestene har hatt en spesiell stilling i det islandske samfunn, og befunnet seg nært folket. Historisk livnærte prestene seg på samme måte som sine sognebarn, gjennom jordbruk. De hadde sin prestegård og drev den, samtidig som de fikk litt "lønn" fra sognebarna i form av naturalia. Dette gjorde at prestene var sidestilt de andre i samfunnet på mange måter. Når katastrofer, dårlige avlinger eller andre ting inntraff, ble prestene rammet på samme måte som folket. Dette er særlig tydelig på 1700-tallet. Da ble landet hardt herjet, og vulkaner, jordskjelv, giftig nedfall og harde vintre medførte en kraftig hungersnød. Mange mistet sine gårder og måtte tigge for livets opphold. Prestene fikk det også veldig vanskelig og ble de

fattiges stemme i samfunnet. Blant annet var det en prest som appellerte til Danmark med forslaget om å flytte de vanskeligstilte til Jylland, og gi dem jord der.

En annen ting bør også nevnes. De færreste av de islandske prestene var akademisk utdannede. Landets eneste latinskole frem til andre halvdel av 1800-tallet var Bessastaðir skolen i Reykjavik. De fleste som studerte her, var enten bondesønner eller prestesønner. Her hadde de teologi integrert i undervisningen i skolen, og alle som ble utskrevet derfra, hadde derfor retten til å bli prest. De færreste reiste til København for å utdanne seg videre innen teologi og academia. Dette medførte at de fleste prester på Island aldri rakk å vokse fra bondesamfunnet som de hadde vokst opp i, og derfor falt de naturlig inn i det når de inntok sine prestestillinger (Jónas Gíslason i Nordisk ekumenisk skriftserie 13, 1986: 36-37).

Kirken var altså forholdsvis fattig, noe som medførte at prestene måtte leve sine liv ganske likt som sine sognebarn. I tillegg var utdannelsen forholdsvis kort, og de fleste prester hadde derfor ikke vokst bort fra sine røtter før de gikk inn i presteembetet. I land hvor kirken har vært veldig rik og hatt en status hevet over og utenfor samfunnet for øvrig, har det utviklet seg en over tro på kirkens dogmer og riter, og kirken har ofte blitt oppfattet som en institusjon som har direkte makt over menneskers liv og skjebne. På Island ble dette aldri tilfellet. Den har vært en kirke for folket. Den faktoren at kirken og dens arbeidere ikke var materielt hevet over andre mennesker, var viktig i dette henseendet. Men også den islandske kultur og historie har gitt en helt spesiell holdning til samspillet mellom tro og fornuft, og er viktig for å forstå dette. Teologen Ásgeir Ásgeirsson, senere landets president (1959-68), uttaler: *“Det kommer att ta lång tid att förklara den betydelse och påverkan som de isländska sagorna har haft på kristendom och kyrka i landet. I dessa har Gamla Testamentet fått en svår konkurrent. Judarnas historia var aldrig det enda som hade inflytande på islänningarna. [...] De isländska sagorna har haft stor betydelse som skydd åt nationen mot dogmer och fanatism. Men de har tillsammans med evangelierna bevarat sunt förnuft. [...] Det är förnuft och mystik som kännetecknar isländsk religiositet. Sagorna och folksagorna ger det bästa uttrycket för detta. Somliga tror att mystik och förnuft inte går att förena, men det är inte så.”* (Ásgeirsson 1925: 104, hentet fra Pétursson 1987: 49-50) Han uttrykker videre at nettopp disse faktorene gjør at islendinger kan ha en holdning hvor man godt kan ha Gud til fader uten å måtte ha kirken til moder. Dette bekreftes også i omtalen av Island i boken *‘Farvel til statskirken?’*. Der beskrives Island som *“Trosøya”*, og det kommenteres følgende: *“Det er flere som tror på Gud på Island enn i de fleste andre vestlige land. Men meningsmålingene forteller også om tro på mye annet, for eksempel alver, troll og gjenferd. Flere enn i noe*

annet europeisk land (41 prosent) forteller at de har hatt kontakt med avdøde. Undersøkelser viser at halvparten av islendingene "tror" alver eksisterer. En av tjue sier de har sett en alv." (Holbek, i Søderlind (Red.) 2005: 127).

Det er en opplevelse av at kirken kan åpne himmelens porter for noen, men aldri stenge den for andre. Dette bekrefter at kirken har vært en kirke i folket og for folket, med en viktig deltakelse og rolle i samfunnet. Samtidig forstår vi også at kirkelig påvirkning på mennesker er begrenset når det gjelder dogmer og regler, og at islendinger vurderer kirkens påstander og dogmer med sin fornuft. Dette må kirken forholde seg til og har forholdt seg til fra start, slik historien om kristningen av Island forteller. Når dette er sagt, må det likevel vektlegges at kirken har hatt enorm betydning for islendinger og deres hverdag. De tallrike naturkatastrofene har også medført at folket har lært seg å søke tilflukt til Gud og kirken opp gjennom årene. Passionsalmene av presten og poeten Hallgrímur Petursson (1614-1674) og Huspostillen av biskop Jón Víðalín (1660-1720) har vært allemannseie, og det sies at samtlige husstander på Island eide disse tidligere. De ble brukt under husandakter på gårdene i vinterhalvåret, og var preget av ortodoksien. Det faktum at leseferdighetene på Island har vært veldig høy, gjorde utbredelsen av dette mulig. Disse skriftene ble også benyttet av prestene under gudstjenestene og var lenge med på å skape et fellesskap mellom kirkens teologi og folkets tro. Dette begrenset også lenge innpass for nye teologiske retninger. (Gíslason 1986: 36)

2.4.2.1. Toregimentslæren

I forhold til kirkens posisjon i samfunnet må også toregimentslæren omtales. Dette er en tankemodell som var sentral i Luthers teologi, og har hatt stor betydning for kirkens samfunnsposisjon i de lutherske landene. Denne læren har vært underliggende i den islandske kirkes utvikling siden reformasjonen, og den er også sentral i dag (dette berøres i konklusjonen).

Denne læren beskriver hvordan Gud utøver sin makt i verden gjennom både det åndelige og det verdslige regimet. Begge er innsatt av Gud, og arbeider for Gud. Det åndelige regimet styres av kjærligheten og Guds rettferdighet. Det utøves gjennom ordet og forkynnelsen og er rettet mot menneskets sjel. Kirken er en representant for dette. Det verdslige regimet på den andre siden er rettet mot menneskets legeme, og utøves med makt og våpen. Menneskets syndighet gjør maktbruk nødvendig, og dette reguleres gjennom den borgerlige rettferdighet og fornuft. For å opprettholde styret i samfunnet, kan derfor den politiske øvrighet utøve

nødvendige tiltak, også i form av maktbruk, uten at dette er i strid med Guds lov. Ettersom det verdslige regimet utøves av Gud, kan også kristne akseptere og ta del i dette styret. (Store norske leksikon, snl.no, Tarald Rasmussen, 2011-01-10, <http://www.snl.no/regimentsl%C3%A6ren>).

I de lutherske, nordiske landene har det vært et nært samarbeid mellom det åndelige og det verdslige regimet. I sitt lokalsamfunn har presten fungert som en representant for Gud, men også og for kongen. Fra prekestolen har presten forkynt evangeliet, men også proklamert nye lover og bestemmelser utstedt av kongen. Presteskapet har derfor vært en viktig del av statsadministrasjonen, ettersom en stor del av lokaladministrasjonen var delegert til soknepresten (Thorkildsen, i Tidsskrift for historie 2010: 134). Dette hadde betydning for den islandske kirke under selvstendighetskampen.

Gjennom 1900-tallet har toregimentslæren blitt gjenstand for debatt. Fra et kirkelig ståsted kan toregimentslæren begrense kirkens mulighet til å kritisere og påvirke politiske avgjørelser og statlige anliggender. Særlig i etterkant av erfaringene fra Nazi-Tyskland ble dette en aktuell teologisk og politisk debatt.¹⁸ Problemet er altså hvilken mulighet kirken har til å engasjere seg i politiske spørsmål, der kirken opplever at det kan være nødvendig.

2.4.3. Nasjonalisme, frigjøringsbevegelse og kirken

Det har aldri vært en religiøs folkevekkelse på Island tilsvarende hva man har sett i de skandinaviske land eller i England, Skottland og Nord-Amerika, som er geografisk nærme. Likevel skriver Pétur Pétursson at den nasjonalistiske vekkelsen som startet på begynnelsen av 1800-tallet, hadde mange fellestrekk med en religiøs folkevekkelse, og fikk direkte følger for kirken og islendingers religiøse oppfattelse. Denne gløden for nasjonal frihet og sosial utvikling ble på mange måter drevet frem av dikterne. Hele den nasjonale vekkelsen var veldig følelsesorientert, og forandret islendingenes selvoppfatning og identitet. Samspillet mellom nasjonalistenes diktning og kirkens salmer er grunnen til at denne nasjonalismen hadde klar påvirkning innad i kirken, på teologien og i folkets religiøsitet. I tillegg spilte også kirken en sentral rolle direkte i uavhengighetskampen (Pétur Pétursson, fra Liturgisk tidsskrift 2003: 137)

¹⁸ "I tysk Lutherdom ble toregimentslæren nemlig videreutviklet til en lære om det verdslige regimentets Eigengesetzlichkeit (egenlovmessighet): det verdslige styre måtte få utøves suverent innenfor sine rammer uten noen form for innblanding fra kirken. Dette argumentet ble brukt til å legitimere Hitler og bremse kirkelig protest." (Store norske leksikon, snl.no, Tarald Rasmussen, 2011-01-10, <http://www.snl.no/regimentsl%C3%A6ren>).

Mye av anstedet for den nasjonale vekkingen var latinskolen i Reykjavik. Dette var Islands eneste utdanningsinstitusjon, og fungerte både som en forberedende skole for videre studier i København, men var også fullverdig utdanning for å bli prest. Ved latinskolen var det stor interesse for det islandske språket. Å skape et moderne islandsk språk var viktig. Rektoren, teologen og språkviteren Sveinbjörn Egilsson (1791-1852) oppfordret studentene til å studere og diskutere fornisländsk poesi og sagaene på fritiden, noe mange gjorde. I tillegg oppsøkte man språket slik det ble snakket på landsbygda, fremfor i byene og nær handelsstasjonene hvor språket var blitt mest påvirket. Som tidligere nevnt var Jónas Hallgrímsson (1807-1845) og Konrad Gíslason (1808-1891) frontfigurene for dette arbeidet, og de tilhørte Fjölnirgruppen som utgav tidsskriftet Fjölnir. Dette var et tidsskrift som hadde et mål om å spre kunnskap og bevisstgjøre islendingene i kampen for uavhengighet. Sagaene og poesien fra den gylne tidsalder var ryggraden i den nasjonale kulturpolitikken. Mange av de mest aktive i dette arbeidet studerte eller arbeidet ved universitet i København. Her begynte de å publisere tidsskrifter som var ment å vekke det islandske folket og skape en reaksjon mot det danske herredømmet. Disse ble så sendt til kontaktpersoner på Island, og mange av disse var prester i den islandske kirke som i sitt embete hadde gode muligheter til å spre budskapet (Ibid 141-142, Gíslason 1986:36-37).

Hos romantiske diktere som Jónas Hallgrímsson og Steingrímur Thorsteinsson finner vi en utpreget forestilling om folkesjelen som går sammen med en sterk tro på en transcendent virkelighet. Blant de islandske romantikerne finner vi en sterk tro på Gud. Og videre kommer den naturlige tanken at Gud har skapt landet og gitt det til islendingene for at de skal forvalte det og leve av det. Samhørigheten med naturen som Guds skapelse og kilde til forståelse og sannheter, er tydelige. De bruker et kraftig billedspråk når de beskriver naturen besjelet med ånder og myter som gjenspeiles i landets kultur og historie. Dette ble godt mottatt på Island og passet inn i folkesjelen, for å bruke nasjonalromantikken begrep. Men samtidig som romantikken og uavhengighetskampen utspilte seg, var også opplysningstiden på sin fremmarsj. Dette viste seg å bli en fare for den islandske kirke igjennom 1800-tallet. Opplysningens store mann på Island var Magnús Stephensen. Han var ordførende i landets opplysningsselskap, trofast mot sine danske overordnede og hadde kontrollen over all publiseringsvirksomhet på Island. Da det ble utgitt en ny salmebok for kirken i 1801, var han redaktøren. Uten dikternes tillatelse la han til noen salmer. I tillegg omskrev han eller fjernet salmer som ikke passet med opplysningens ånd. Underverk og mystikk ble nedtonet eller fjernet. Stammen i denne salmeboken var dårlig oversatte danske og tyske salmer, og den

høstet stor kritikk. Ettersom de nasjonalistiske dikterne ikke passet direkte med kirkens lære, hadde man vanskeligheter med å få utgitt en ny salmebok. Konsekvensen ble at utover på 1800-tallet, på tross av prestenes egen innsats i frigjøringskampen, begynte det å bli en splittelse mellom folkets ideologi og kulturelle forståelse, og kirkens litteratur og forkynnelse. Denne faren innså biskop Pétur Pétursson, og nedsatte en komité som hadde i oppgave å lage en ny salmebok. Denne ble utgitt i 1886 og gikk hånd i hånd med romantikkens diktning. Mystikken, åndeligheten og spiritualiteten som ikke passet med kirkens lære, ble nedtonet, men det ble dratt klare vekslers på naturen og den islandske historien. Dette gav kirken på ny en posisjon som en viktig kultur- og identitetsbærer for nasjonen. Kirken, og ikke bare enkelte prester, ble sett på som aktiv bidragsyter for islandsk selvstendighet (Ibid 141-144).

Et annet viktig element i forholdet mellom dansk herredømme og den islandske kirken var innføringen av prestevalg i 1880-årene. Dette var et delvis fritt prestevalg, ettersom det kun var tre kandidater som valget kunne stå i mellom og disse ble utvalgt av myndighetene. Dette skapte en stor frustrasjon i noen områder ettersom man opplevde at de mest populære kandidatene ble forbigått. Særlig gjaldt dette hvis de populære kandidatene var aktive i frihetskampen, noe som gjerne var tilfellet. Konsekvensen ble opprettelsen av de første frikirker på Island. Men disse frikirkene bør ikke forveksles med den vanlige oppfatningen av frikirker i Skandinavia. På Island var ikke frikirken opptatt av en mer konservativ eller mer liberal teologi enn nasjonalkirken hadde, snarere tvert imot.¹⁹ Gudstjenestene skulle være de samme, liturgien og teologien det samme. Poenget var at man ville frigjøre seg fra myndighetenes makt til å bestemme hvem som kunne være prest for menigheten. Det er faktisk eksempler på at en prest som var frikirkemann og ønsket å forandre på den tradisjonelle teologien, ble sparket fra en frimenighet fordi man ville være lik nasjonalkirken. (Gíslason 1986: 38)

¹⁹ I Thorkildsens artikkel "Folkekirke – hva er det?", nevnes blant annet en definisjon som viser at både folkekirke og nasjonalkirke kan benyttes i sammenheng med Island: "Uttrykket "folkekirke" brukes om en kirke som deler sin historie med et folks historie. En slik kirke er organisert etter nasjonale grenser og fungerer ofte som et sted for markering av viktige nasjonale grenser. Dette kan kalles den nasjonale folkekirke eller nasjonalkirken." (Thorkildsen, i Søderlind (Red.) 2005: 79). Denne definisjonen viser at begge betegnelsene kan benyttes om den islandske kirke. I denne oppgaven blir begge disse betegnelsene brukt. Grunnen for det er at i mine samtaler og intervjuer, med prester og andre, benyttes disse betegnelsene om hverandre. Begge betegnelsene kan problematiseres, og hvilken betegnelse som er mest korrekt i møte med nordiske statskirker (med unntak av Sverige), er omdiskutert. At jeg møter begge betegnelser i møte med islandske kirkeansatte, bekrefter dette.

2.4.4. Liberalteologien og spiritualitet i den islandske kirke

Med større selvstendighet og nasjonal stolthet kom også optimismen og rasjonalismen til Island. Den voksende borgerlige middelklassen og den intellektuelle eliten på Island begynte å rette kritikk mot kirken og den kristne tro, og nye tanker og impulser begynte å strømme til landet fra ulike hold. Med nye tanker og den økende kritikken ble også teologien påvirket. Den tyske liberale teologien som vektla historisk forskning og bibelkritikk, begynte å få innpass på Island. En av de som studerte teologi i dette tidsrommet, var Haraldur Nielsson. Han fulgte interessert med på den nye kritikken og var fascinert av den tyske liberale teologien. Med bibelkritiske øyne arbeidet han med Det gamle testamentet, men oppdaget snart at med slike øyne begynte han å tvile på alt han hittil hadde trodd på. I ferd med å miste sin egen tro, ble han introdusert for “den psykiske forskningen” (spiritismen, teosofi), og opplevde dette som en lysstråle som fikk brikkene til å falle på plass. Han reiste tilbake til Island sterkt inspirert av dette og benyttet det både i sin forkynnelse og i sin undervisning. I hans øyne var det ingen konflikt mellom en slik spiritisme og kristendommen. Snarere tvert imot. Han argumenterte med at her kom kristendommen nærmere sine røtter og var mer lik de første kristne forsamlinger. Med tanke på den beskrivelsen jeg tidligere har gitt av islendingers forhold til spiritualitet og overtro (jeg benytter ordet overtro, selv om oppfatter definisjonsspørsmålet mellom tro og overtro som problematisk), er det ikke overraskende at Haraldur Nielsson møtte mye anerkjennelse og forståelse, også i intellektuelle kretser. Dette fikk etterhvert stor påvirkning i kirken, særlig på grunn av liberalismens store plass ved det teologiske fakultet, hvor Nielsson var professor (Pétursson 1987: 44).

Som en motsats til denne liberale teologien dukket Friðrik Friðriksson opp. Han var også teologistudent i København, men var av en helt annen oppfatning enn Haraldur Nielsson. Han var motstander av den bibelkritiske forskningen, og var engasjert i KFUM, mens han studerte i København. Da han kom tilbake til Island, startet han opp KFUM i Reykjavik og ble raskt engasjert i et stort og bredt barne- og ungdomsarbeid. Om man skal finne noen religiøs vekkelser på Island, så må det være hans arbeid i KFUM. Hans inspirasjon var det kristne fellesskap og Guds befriende ord. Han fremhevet kirkens tradisjon både som en moralsk og estetisk ressurs for Island og hadde en konservativ bibeltro og tilhørte de som avviste den liberale teologien (Pétursson 2003: 148-150). KFUM og misjonsforeningene på Island har vært de konservative røstene mot liberalismen gjennom 1900-tallet. Frem til 1959 var liberalismen fremtredende i den islandske kirken. I 1959 kom det et skille med innsettelsen av biskop Sigurbjörn Einarsson. Han hadde vokst opp i KFUMs arbeid og var

mer konservativt orientert. Han avviste spiritismens legitimitet i den kristne lære. Gjennom 1960- og 70- tallet ble kirkens ledelse mer kritisk til spiritismens innflytelse på kristendommen, samtidig som den liberale teologien tapte sin monopolstilling ved det teologiske fakultetet. Den nye generasjonen prester stiller seg hovedsakelig negativt til spiritismen. På kirkemøtet i 1975 ble det i tillegg gitt en samlet uttalelse hvor man advarte mot nye mystiske fenomener i landet, og man uttrykte at kirkens forkynnelse grunner i Jesu liv slik det står skrevet i det Nye Testamentet og oppfordrer alle til ikke å avvike fra denne grunn. (Pétursson 1987: 51-52)

2.4.5. Den islandske kirke i dag

Gjennom de siste tiårene av 1800-tallet og de første tiårene av 1900-tallet foregikk det en separering mellom stat og kirke. Skolevesenet ble underlagt staten, og kirkemantallet ble erstattet av et nøytralt folkeregister. Lokale forsamlingsråd ble opprettet i 1886, og ansvaret for kirkebygningene gikk så smått over til disse. Samtidig ble lovgivningen forandret, og det ble innført religiøs frihet, selv om kirken fortsatt skulle vernes av staten. I 1886 ble et begrenset prestevalg innført, og i 1922 ble biskopsvalg innført ved lov. I 1991 fikk også lekmenn delta i valget. I 1998 trådte en ny kirkelov i kraft. Her blir kirken definert som et selvstendig trossamfunn med eiendomsrett. I Grunnloven står det likevel fortsatt at Den evangelisk-lutherske kirke skal være Islands folkekirke, og derfor understøttes og vernes av staten. Dette kan endres ved lov, men vedtak om lovendring må avgjøres ved folkeavstemning (Pétursson, *Nordiske folkekirker i opbrud* 2001: 235). Kirketinget, ikke lenger Alltinget, er nå kirkens øverste lovgivende organ. Biskop for den islandske kirke, Karl Sigurbjörnsson, vil derfor ha seg frabedt omtale av Den evangelisk-lutherske kirke på Island som en statskirke.²⁰ Man har vært gjennom en frigjøringsprosess. Staten har ikke lenger noen direkte makt over kirken, og de økonomiske aspektene har forandret seg. Prestene lønnes av staten, men til gjengjeld disponerer staten landbrukseiendommene som tidligere tilhørte kirken. Livssynsskatten samles inn av staten, men dette gjelder ikke bare medlemmer av kirken. Frem til 2009 ble skatten fra de som ikke var medlem i noe trossamfunn gitt til universitet, men i dag går denne delen av skatten direkte til staten. En av konsekvensene etter krisen. Men staten samler altså inn livssynsskatten og fordeler den ut i fra medlemstall til alle registrerte trossamfunn.

²⁰ Holbek, i Söderlind (Red.) 2005: 129

Den evangelisk-lutherske kirke på Island har en biskop som er kirkens overhode. For øyeblikket er dette Karl Sigurbjörnsson, som ble innsatt ved årsskifte 1997-98. Han overtok sete etter biskop Ólafur Skúlason, som da hadde sittet siden 1989. Foruten biskopen er det to vigselbiskoper som sitter i de gamle bispesetene Hólar og Skálholt. Disse ble opprinnelig opprettet for å unngå at biskopen for den islandske kirke måtte reise til København for å bli innsatt, altså som et ledd i å bryte båndene til Danmark og kunne gjøre kirken selvstendig. Disse biskopene har i praksis en rolle som rådgivere og medhjelpere for biskopen og de utgjør sammen med biskopen bispemøtet. Kirketinget, sammensatt av prester og lekfolk, er kirkens øverste lovgivende organ. Under dette ligger kirkerådet som er det øverste utøvende organ. Hvert år samles kirkens prester og teologer til synodemøte. Synoden har betydning for kirkens teologi og liturgi. Kirken omfatter rundt 300 sogn på Island, og det er ansatt 150 prester og 27 ordinerte diakoner i kirkens arbeid innenlands og utenlands (tall fra 2007). (Biskupsstofa 2007: 12-14)

Hjálpastarf Kirkjunnar er også en sentral del av den islandske kirke i dag. Dette betegnes som kirkens diakonale virksomhet. Det vil si, Hálpastarf Kirkjunnar har ansvar for kirkens støtte og hjelp til mennesker som er i nød, både på Island og utenlands. De driver flere bistandsprosjekter både i Afrika og India, og sammenligner seg gjerne med norske Kirkens Nødhjelp. Men til forskjell fra Kirkens Nødhjelp i Norge, er Hálpastarf Kirkjunnar også sterkt engasjert i innenlands arbeid. Opprettelsen av Hálpastarf Kirkjunnar ble gjort som en konsekvens av den islandske kirkes innsamlingsaksjon til sultofrene i Biafra (Nigeria) i 1969. Kirken ønsket en egen organisasjon som kunne ta ansvaret for kirkens innsamlinger og hjelpetiltak til hardt rammede mennesker. Prester og andre kirkeengasjerte mennesker opprettet derfor Hálpastarf Kirkjunnar som et svar på dette behovet, i 1970. Prestene var med å finansiere organisasjonen med 1 % av sin egen lønn. Men selv om opprettelsen var knyttet til sultkatastrofen i Biafra, ble organisasjonen også tildelt ansvar for innenlands arbeid og støtte til trengende islendir. Dette har hele tiden vært en av arbeidsoppgavene til Hálpastarf Kirkjunnar, og de har et tett samarbeid med menighetene rundt om på Island for å plukke opp de som trenger hjelp. Hálpastarf Kirkjunnar er bevisste på at den hjelpen de gir utelukkende er nødhjelp. For å sikre at de ikke overskrider grensene i forhold til statens velferdsordninger i innenlandsarbeidet, har de en sosialarbeider ansatt i full stilling. Denne personen fungerer som rådgiver overfor de nødlidende på Island, for å forsikre at de får den hjelpen som er tilgjengelig fra statens sosiale ordninger. Der statens velferdsordninger ikke gir den nødvendige hjelpen, trer Hálpastarf Kirkjunnar inn.

Denne informasjon om Hjálpastarf Kirkjunnar er gitt av Bjarni Gíslason, informasjonsansvarlig i organisasjonen.²¹

2.4.6. Kirkelig oppslutning og religiøs pluralisme

Gjennom moderniseringsprosessen har kirken mistet den sterke plassen den tradisjonelt hadde i islendingenes hverdag. Kirken har møtt mer kritikk og større utfordringer de senere årene. Biskop Karl Sigurbjörnsson uttrykker seg slik om dagens situasjon på Island: *“Modern social upheavals have brought with them problems for the church in Iceland. Iceland is a modern and highly urbanized society, highly secularized with increasing pluralism of belief.”* (Biskupsstofa 2007: 8). Den økende pluralismen kommer tydelig frem når man ser på antall registrerte trossamfunn i landet. I 1990 fantes det 10 registrerte trossamfunn utenom Den evangelisk-lutherske kirke på Island og de nærstående frikirkerne. I 2010 har dette økt til 27. Det er altså en økning på 17 registrerte trossamfunn de siste 20 årene. Dette merkes tydelig i kirken. De har fortsatt en stor medlemsmasse, men medlemsmassen utgjør en stadig mindre prosentandel av befolkningen. I 1998 tilhørte 89.91 % av befolkningen over 18 år Den evangelisk-lutherske kirke på Island. I 2004 var disse tallene 86.1 %, mens i 2010 utgjør kirkens medlemmer 79.18 %. Dette er en nedgang på 10 % i løpet av 12 år. I 2009 opplevde kirken for første gang i historien en medlemsmasse under 80 %. Jeg vil gi et eksempel på hvordan dagens situasjon påvirker befolkningens religionsbevissthet. I løpet av 2009 endret 3717 personer sin religiøse tilknytning. Av disse var største delen mennesker som gikk ut av Den evangelisk-lutherske kirke. Dette talte 1982 personer. Av disse registrerte 1066 personer seg til ikke-religiøs tilknytning. Av de resterende gikk 585 inn i frikirker, 50 personer inn i den katolske kirke, 279 inn i andre religiøse organisasjoner og 2 personer inn i ikke-spesifisert. Dette viser at Den evangelisk-lutherske kirke på Island opplever en større konkurranse på livssynsmarkedet, samtidig som mennesker blir mer bevisste sin personlige religiøse tilknytning. Av de registrerte trossamfunnene utenfor Den evangelisk-lutherske kirke er lutherske frikirker, den katolske kirke, pinsemenigheter og Åsatruforeningen de største. Det er naturligvis mange andre trossamfunn som også preger livssynsmarkedet, slik som bahai, muslimer, buddhister m.fl, men disse er foreløpig små i antall.²²

Når det gjelder oppslutning om kirkelige aktiviteter og befolkningens tillit til kirken, ble det gjennomført gallupundersøkelser i september og oktober 2010.²³ Disse viser at den

²¹ Mye av denne informasjon er også tilgjengelig på organisasjonens hjemmeside, www.help.is

²² Tall i dette avsnittet er hentet fra Hagstofan.is (www.static.is)

²³ Capacent gallup, på vegne av Biskupsstofa. www.mbl.is/media/72/2372.pdf

gjennomsnittlige islending besøker kirkelige aktiviteter 4,3 ganger i året. 21,9 % har ikke besøkt kirken de siste tolv månedene, mens 5,7 % har vært i kirken mer enn ti ganger det siste året. Av kirkens medlemmer uttrykker 15 % at det er stor sannsynlighet for at de vil melde seg ut av kirken i nærmeste fremtid, mens 73 % har ikke vurdert å melde seg ut. Når det gjelder alle disse tallene, er både tillit til kirken og besøk i kirken lavere i Reykjavik og det nærliggende området, enn i landet for øvrig. Tilliten til biskopen og til nasjonalkirken har falt betraktelig de siste to årene. Disse undersøkelsene viser samtidig at befolkningens forhold til sine lokale menigheter ikke har endret seg i negativ retning i samme periode. Altså i perioden etter den økonomiske kollapsen. Om dette kan ha en sammenheng, skal jeg komme nærmere tilbake til i min fremstilling av materialet og konklusjonen.

Jeg vil også bemerke at kirken har gjennomgått store utfordringer de siste månedene. Dette er i tilknytning til en stor sexskandale som ble rullet opp i september 2010. Ettersom dette har foregått i etterkant av mine undersøkelser, vil jeg ikke fokusere på dette i min fremstilling og analyse. Jeg vil likevel komme tilbake til dette i etterordet. Der vil jeg redegjøre for hva dette dreier seg om, og hvilke konsekvenser det kan ha for kirken.

3. Teoretiske perspektiver

I dette kapittelet vil jeg ta for meg teoretiske perspektiver som har en forklaringsverdi i møte med kirken i det islandske samfunnet. Jeg tar først for meg sekulariseringsteori. Jeg velger å benytte meg av begrepet *sekulariseringsteori*, som har en vid ramme. Den amerikanske sosiologen Peter Berger definerer sekulariseringsteori som et samlebegrep. Det er et begrep som rommer en mengde litteratur fremsatt av historikere og sosiologer, hvor man beskriver ulike samfunnsprosesser som forventes å redusere religionens betydning, og medføre sekularisering.²⁴ Begrepet sekulariseringsteori inneholder altså en mengde ulike teorier og prosesser. Gjennom en historisk fremstilling viser jeg hvilke prosesser som er knyttet til dette begrepet. Jeg viser deretter hvordan sekulariseringsteori har blitt benyttet i studie av Island.

Det har likevel vist seg at den forventede sekulariseringen disse prosessene skulle føre med seg, ikke har foregått slik teorien forutså det. Jeg tar derfor et blikk inn i den debatten dette har medført de siste årene, og bruker den til å fremstille to andre paradigmer som har blitt benyttet i religionssosiologiske studier de senere årene. Dette er henholdsvis *den religiøse markedsmodellen*, som forutsetter at det er et konstant religiøst behov i befolkningen, og ser på hvilken effekt religiøs pluralisme har i et samfunn. Og *teorien om eksistensiell sikkerhet*, som hevder at det religiøse behovet hos befolkningen styres av deres opplevelse av livet. Er det trygt og sikkert, eller risikofyllt og utrygt? Begge disse teoriene er spennende i Islands sammenheng. *Teorien om eksistensiell sikkerhet* var også noe av utgangspunktet for dette prosjektet.

3.1. Sekularisering – myte eller fakta?

Hva er sekularisering? Begrepets opprinnelse knyttes til distinksjonen mellom den kirkelige institusjon, det åndelige, og verden for øvrig, det sekulære. Sekularisering ble derfor benyttet i etterkant av reformasjonen når mye av kirkegodset ble overgitt til sekulære eiere (konger, fyrster etc.) (Persson 1982: 29-30). Begrepet handler om løsrivelse fra religiøse institusjoner. Men betyr det en løsrivelse fra religion? Fra opplysningstiden og frem til første halvdel av 1900-tallet forbandt man sekularisering med avkristning. Flere teologer utfordret imidlertid denne forståelsen i første halvdel av 1900-tallet. Det ble argumentert for at sekularisering er en naturlig og logisk konsekvens av kristendommen, på grunn av Bibelens historisitet og det

²⁴ “[...] a whole body of literature by historians and social scientists loosely labelled ‘secularization theory’[...].” (Berger 1999: 2)

kristne budskap. Den tyske teologen Dietrich Bonhoeffer var blant disse. Bonhoeffer kritiserte en kirkepraksis som var mer opptatt av ritualer og tradisjoner, enn av våre medmennesker og samfunnet omkring oss. En slik kirke begrenser kristentroen til kun å eksistere i kirken som institusjon. Dette fjerner den fra verden på en måte som er i strid med Jesu levende ord og eksempelet han viste i det livet han levde (Bonhoeffer 2000: 141-145). Likevel blir sekulariseringsbegrepet oftest forstått og benyttet som en kontrast til religion. Sekularisering fjerner behovet og betydningen av religion i et samfunn. En slik forståelse har preget teoriene og prosessene som ligger i samlingsbegrepet *sekulariseringsteori*. Blant bidragsytere i sekulariseringsteori kan nevnes Freud, Durkheim, Weber og Marx. Felles for disse teoriene har vært forventningen om at modernisering og industrialisering ville endre samfunn, strukturer og menneskets oppfattelse av verden, med den konsekvens at religion ville miste sin posisjon og betydning i samfunnet. Ettersom disse prosessene har vært verdensomspennende, har forventningen vært at religion globalt gradvis vil miste sin betydning.

Men mot slutten av 1980-tallet begynte man å sette spørsmålstegn ved disse teoriene, og i de 20 årene som har gått, har sekulariseringsteori blitt kritisert for å ha tatt feil. Begrunnelsen ligger i det faktum at religion ikke har blitt svekket på verdensbasis, men snarere har befestet sin posisjon. I tillegg har USA, et industrialisert og moderne samfunn, vist at religion har bestått prøvelsene sekulariseringsteori fokuserer på, og religion er en stor del av både det offentlige og det private liv. Den forventede sekulariseringen av verden har ikke skjedd, og det er kun i Europa at forholdet mellom modernisering og sekularisering har hatt betydning. Når det gjelder forholdet mellom modernisering og sekularisering stilles derfor spørsmålet: Hvem er unntaket som bekrefter regelen, Europa eller USA? (Davie 2007: 87).

Jeg kommer tilbake til denne debatten, men sekulariseringsteori har uansett vist seg å ha betydning i en europeisk sammenheng, og jeg skal nå ta for meg dette.

3.1.1. Sekulariseringsteori

Blant mange av bidragsyterne til denne tematikken finner vi Peter Berger. I 1967 utgav han boken *The Sacred Canopy*, hvor han gir en grunnleggende innføring i sekulariseringsbegrepet, og beskriver hvordan samfunn forandrer seg, og at religiøsitet er i ferd med å forsvinne, særlig i det offentlige. Han forklarer hvordan dagens (les 1967) sekularisering kan sies å ha sitt utspring i jødedommen. Det gamle testamentet beskriver et folk som brøt med tradisjoner og virkelighetsoppfatninger som preget deres samtid. De utviklet rasjonalitet, individualitet

og en lineær historieforståelse som var med på å fjerne fortryllesen av verden, i en kontrast til de polyteistiske nabokulturene. Dette har hatt konsekvenser for sekulariseringen (Berger 1969: 113-120). Selv om kristendommen, i form av katolisismen, førte mye av fortryllesen inn igjen i verden, videreførte de mange av disse elementene fra Jødene.²⁵ Særlig fikk kirkens videreføring av den lineære historieforståelsen stor betydning. Gjennom middelalderen vokste kirken seg stor, og ble den dominerende institusjon i Europa. Kirken var Guds representant på jorden, og den øverste og ubestridte autoritet i samfunnet. Kirkelederne satt derfor med definisjonsmakten over rett og galt, sant og usant. Men kirkens definisjon av virkeligheten kunne ikke formes vilkårlig. Kristendommen forholdt seg til en historisk forståelse hvor Bibelens beretninger ble forstått som aktuelle historiske hendelser, og Bibelen var Guds ord og Guds forklaring til menneskene. Luthers kritikk av og den påfølgende reformasjonen kom nettopp som et resultat av dette. Han holdt kirkens praksis opp mot Guds ord, og så at kirken på flere områder praktiserte i strid med, eller utover, Guds ord. Luther argumenterte for at Bibelen måtte bli tilgjengelig for allmuen, slik at ethvert menneske kunne lese og forstå Guds ord på egen hånd. Da ville mennesket være i stand til å verne seg mot vranglære, om det kom fra kirken eller annet hold. Reformasjonen utfordret derfor den definisjonsmakten kirken hadde sittet med, og slo sprekker i katolisismens fortryllende slør over verden (Berger 1969: 123-126).

I etterkant av reformasjonen og de påfølgende religionskrigene skjedde det en løsrivelse fra den, til da, dominerende kirken. Dette foregikk både på det materielle og maktpolitiske plan, samtidig som det gradvis endret tankesettet til menneskene. På det materielle plan ble mye av kirkens gods overført til sekulære eiere. Her kommer den opprinnelige bruken av ordet sekularisering inn i bildet. Kirken hadde utviklet seg som en mektig institusjon, og definerte det som lå utenfor den kirkelige institusjon, som det sekulære. Når kirkegods så ble overført til fyrster og konger, ble dette beskrevet som en *sekularisering* av kirkegodset (Persson 1971: 12). Mentalitetsendringen og konsekvensene på det maktpolitiske plan kan vi se et eksempel av hos Alberico Genteli, en italiensk jurist, som var blant de første representantene for denne nye tenkemåten. Hans budskap var: ”La teologene tie om saker utenfor deres gebet” (Forsyth 1996:27, hentet fra Brekke 2002: 39). Denne tankegangen preget Westfalerfreden i etterkant av trettiårskrigen (1648). Religionskrigene som herjet frem til 1648, var motivert av konflikten mellom protestanter og katolikker, og et resultat av det uatskillelige båndet mellom

²⁵ Denne fortryllesen var et resultat av treenighetslæren, Den hellige ånds tilstedeværelse i mennesket og forkynnelsen hvor engler og demoner ble en del av vår virkelighet (Berger 1969: 121)

religion og politikk. Da trettiårskrigen ble avsluttet, og fredsavtalen skulle utarbeides og signeres, innså man at de religiøse uenighetene måtte legges til side for å oppnå fred. Ettersom formålet var å komme til enighet rundt oppdelingen av land og territorier, ble det en felles oppfatning at kirken og dens representanter ikke var nødvendige i denne prosessen. Dette medførte at det ble en omstrukturering av samfunnsforholdene i store deler av Europa. Westfalerfreden i 1648 regnes som den prosess hvor det moderne statsbegrep ble til. Staten er en suveren enhet som gjennom diplomatiet forholder seg til andre stater, og som anerkjennes av andre stater. Kirkens rolle ble klarere definert, og kirken som institusjon, mistet mye av sin makt. Særlig gjaldt dette de protestantiske landene. Men også i land hvor katolisismen beholdt sin posisjon, ble kirkens makt mer avgrenset. Det tradisjonelle verdensbildet forandret seg. Fra å ha en subjektiv virkelighetsforståelse hvor religion, kirken og Gud var en u håndgripelig og altomsluttende faktor i samfunnet, ble verden mer inndelt og kategorisert (toregimentslæren som er omtalt i avsnitt 2.4.2.1. er sentral i denne sammenheng). Religion ble etterhvert definert som en egen størrelse og ikke lenger oppfattet som relevant i alle sammenhenger.²⁶

Reformasjonen og renessansen medførte endringer både i maktforhold, samfunnsstruktur og i tankesett. Den videre historiske utviklingen i Europa er preget av opplysningstiden, den industrielle revolusjon, den politiske revolusjon, romantikken og moderniseringen. Opplysningstiden var preget av rasjonalisme og humanisme. Det var en positivistisk holdning til menneskenes enorme potensial og en dyrking av individets frihet. Vitenskapen utvidet stadig menneskenes forståelseshorisont, og utfordret tradisjonelle oppfatninger og verdier. Religionen, som allerede hadde begynt å fjerne seg fra det offentlige rom, mistet gjennom vitenskapelige fremskritt også mye av sin innflytelse på 1800-tallet når det gjaldt virkelighetsforklaringen for det private mennesket (Berger 1969: 124). Samtidig kom industrialiseringen, som forandret det tradisjonelle samfunn. De rurale samfunnene ble sentralisert og effektivisert. Teknologiske fremskritt og effektiv masseproduksjon fjernet behovet for småprodusentene. Dette la grunnlaget for en konkurransedrevet markedsøkonomi. Disse elementene er ledd i moderniseringsprosessen som startet i Europa og preget utviklingen i det 20. århundre (Martin 1978:2-3).

²⁶ Renaissance, med dens inspirasjon fra antikkens mentalitet, var også en pådrivende faktor for å skape et skille mellom det religiøse og det politiske.

Tre sentrale prosesser som sekulariseringsteori forutsetter, kommer frem i denne historiske presentasjonen. 1) *Differensiering* mellom det religiøse og det sekulære,²⁷ 2) privatisering av religion og 3) nedgang i religiøs praksis. Spiren for differensieringen kan knyttes til fredsprosessen i Westfalen. Industrialisering og kapitalisme påvirket denne prosessen videre. Berger vektlegger betydningen av dette: *"The original 'local' of secularization, as we have indicated, was in the economic area, specifically, in those sectors of the economy being formed by the capitalistic and industrial processes."* (Berger 1969: 129). Religion hadde ingen del i denne samfunnsutviklingen, og mistet innflytelse på økonomiske og politiske områder. Den andre kategorien er privatiseringen av religion. Utgangspunktet kan også her knyttes til avslutningen av religionskrigene, men det ble tydeligere der samfunnet ble formet av industrialisering. Det ble tatt for gitt at man "la igjen sin religiøse overbevisning ved fabrikkporten" (Ibid: 129). Den tredje kategorien er nedgang i religiøs praksis og tro. Dette var en mer gradvis prosess. Religiøs tro var fortsatt en selvfølge, og kirken stod sterkt. I tillegg fungerte kirken som eneste opplysning- og utdanningsarena i det tradisjonelle bondesamfunnet. Men særlig to faktorer var med på å forandre dette. Vitenskapen medførte en ukuelig optimisme knyttet til menneskets potensial og evne, og vitenskapen kom stadig med nye forklaringer og funn, som økte vår forståelse av verden. Ettersom den intellektuelle eliten fjernet seg mer og mer fra kirken, tolket man ikke lenger vitenskapelige fremskritt og ny forståelse inn i kirkens lære.²⁸ Når intellektualisme og religion ble to ulike posisjoner i samfunnet, medførte det alternative forklaringer på menneskesyn, skapelse, natur og alt som tilhører menneskets virkelighet. Kirkens forklaringsmodell mistet da mye av sin plausibilitet, og troverdigheten ble svekket. Berger beskriver dette på følgende måte: *"This situation represent a severe rupture of the traditional task of religion, which was precisely the establishment of an integrated set of definitions of reality that could serve as a common universe of meaning for the members of society."* (Berger 1969: 134) Men i tillegg til vitenskapens alternativ, hadde reformasjonen medført et pluralistisk religionsmarked i de protestantiske samfunn. Ikke i den forstand at det var mange ulike religiøse retninger i samfunnet (protestantene var like fiendtlige overfor ikke-kristne religioner som katolikkene). Men i de protestantiske samfunnene ble hele eller deler av Bibelen tilgjengelig for allmuen,

²⁷ Uttrykket *differensiering*, slik det forekommer i sekulariseringsteori, er et uvanlig ord i norsk språkbruk. I bokmålsordboka defineres "differensiere" som følgende: "gjøre forskjellig; skille, dele el. utvikle (seg) i forskjellige grupper el. grener; nyansere". (<http://www.dokpro.uio.no/perl/ordboksoek/ordbok.cgi>)

Uttrykket differensiering i sekulariseringsteori rommer disse forskjellige betydningene. Det omhandler samfunnsprosesser hvor religion blir adskilt, separert eller inndelt på en annen måte enn tidligere, og dette påvirker religionens posisjon og status i samfunnet.

²⁸ Weber er blant dem som har vektlagt betydningen av forholdet mellom intellektualisme og religion, og ser det som kanskje den viktigste faktoren for hvilken rolle religion får i samfunnet.

og lekfolks forståelse og tolkning av Skriften stod ikke alltid i stil med kirkens syn, noe som svekket kirkens hegemoni. Emile Durkheim er blant dem som vektlegger betydningen av dette.²⁹ Dette medførte nye religiøse bevegelser som tiltrakk oppmerksomhet og gav alternativer til menneskene. Kirkelig tilhørighet og praksis hos allmuen minket derfor gradvis. Industrialiseringen og den kapitalistiske markedsøkonomien var også viktige faktorer for den religiøse pluralismen. Verden ble knyttet tettere sammen gjennom handel og kommunikasjon, og påvirkning over landegrenser førte til flere alternativer.

De prosessene som denne historiske fremstillingen viser, er grunnlaget for sekulariseringsteori. Disse prosessene har foregått i en vestlig kontekst. Men ettersom kapitalisme, industriell utvikling og teknologi er globale fenomener og skaper en moderniseringsprosess lik den vestlige i nye områder, har sekulariseringsteori blitt ansett for å ha global relevans, og derfor beskrive en forventning om at religion vil miste sin posisjon og betydning globalt. Som tidligere nevnt har ikke denne forventningen vist seg ikke å stemme med den globale utviklingen, og har medført en stor debatt og diskusjon rundt sekulariseringsteori. Peter Berger, som hadde fremlagt sekulariseringsteori som den naturlige og logiske utviklingen for religion globalt, forandret sitt syn totalt som et resultat av dette, og i 1999 utgav han boken *The desecularization of the World*. Her uttrykker han blant annet: *"The world today, with some exceptions ... is as furiously religious as it ever was, and in some places more so than ever. This means that a whole body of literature by historians and social scientists loosely labelled 'secularization theory' is essentially mistaken."* (Berger 1999: 2). Dette var altså 30 år etter at han gav ut *The Sacred Canopy*, hvor han argumenterte for at sekularisering var en logisk og uunngåelig tendens for alle moderne samfunn.

3.1.2. Fragmentering av sekulariseringsteori

De fleste er i dag enige om at sekulariseringsteori må modifiseres for å ha relevans innen religionssosiologien. Det vide begrepet er mye av grunnen til at sekulariseringsteori som en helhet kan kalles feilslått. En klassisk definisjon av sekulariseringsteori er: *"the process whereby religious thinking, practice and institution lose social significance"* (Wilson, 1966: 14, hentet fra Yeung 2003: 199). Selv om denne definisjonen er forholdsvis konkret, sammenlignet med mye annet innen sekulariseringsteori, omfatter den flere ulike elementer og prosesser i samme definisjon. Dette er problematisk. José Casanova har uttrykt dette veldig klart. Han påpeker at sekulariseringsteori er for abstrakt, og trekker for mange

²⁹ Norris and Inglehart 2004: 12

elementer inn i analysen. Dette medfører vanskeligheter når man skal benytte sekulariseringsteori i en samfunnsanalyse. I en situasjonsbeskrivelse av verden i dag kan ikke sekulariseringsteori benyttes på denne måten. Problemet med sekulariseringsteori er ikke at de ulike prosessene er misforstått eller feiltolket, men at alle prosessene slås sammen i en teori. Da blir det en forventning om at der en prosess foregår, vil de andre prosessene også skje. Men virkeligheten viser at selv om det skjer en differensiering i et samfunn, vil det ikke nødvendigvis føre til religiøs forandring eller nedgang i religiøs praksis. Casanova uttrykker derfor følgende: “[...] *a single theory of secularization is actually made up of three very different, uneven and unintegrated propositions: secularization as differentiation of the secular spheres from religious institutions and norms, secularization as decline of religious beliefs and practices, and secularization as marginalization of religion to a privatized sphere. If the premise is correct, it should follow from the analytical distinction that the fruitless secularization debate can end only when sociologists of religion begin to examine and test the validity of each of the three propositions independently of each other.*” (Casanova 1994: 211)

3.2. Et sekulært Island

Island blir ofte omtalt som det mest sekulære av de nordiske landene. Jeg vil her vise hvordan sekulariseringsteori kan benyttes i studie av Island.

3.2.1. Sekulariseringsteori i møte med Island

Pétur Pétursson er den som har arbeidet mest med Island i lys av sekulariseringsteori. I 1990 gav han ut boken *Church and Social Change. A study of the Secularization Process in Iceland 1830-1930*. Han tar for seg utviklingen av forholdet mellom stat og kirke, og de sosiale forandringene som foregikk på Island i denne perioden. Han benytter seg av den belgiske religions sosiologen Karel Dobbelaere sin empiriske tilnærming til sekulariseringsteori, som er veldig lik Casanovas oppdeling (nevnt over). Han ser på sekularisering i form av differensiering,³⁰ religiøs forandring,³¹ og religiøst engasjement.³² Når det gjelder rammen

³⁰ Dobbelaere benytter ordet *laicization*, men Pétursson holder seg til differensieringsbegrepet. Dette omhandler tre prosesser: 1) *Desacralization* eller *disanchentment*, impliserer at sosiale funksjoner som tidligere ble utført med referanse til religiøse verdier og normer, nå blir utført med referanse til rasjonelle og vitenskapelige normer og verdier. 2) *Disengagement*, omhandler avkoblingen av sosiale strukturer og institusjoner fra religiøse institusjoner og normer. 3) *Transformation*, referer til overføringen av inntekter, kunnskap og institusjoner fra tradisjonelle religiøse institusjoners embetsområde, til en sekulær sektor med sekulære interesser (Pétursson 1990: 9-10).

³¹ By religious change Dobbelaere means: ...change occurring in the posture of religious organizations – churches, denominations, and sects – in matters of beliefs, morals, and rituals, and implies also a study of the decline and emergence of religious groups (Dobbelaere 1981: 12, hentet fra Pétursson 1990: 9).

for denne prosessen, tar han også i bruk arbeidet til sosiologen David Martin. Martin mener sekulariseringsteori bygger på universelle prosesser, men at disse kan ta ulik form. Han påpeker at det hovedsakelig er to typer sekulariseringsparadigmer: *den onde sirkel* og *den fordelaktige sirkel*. Skjebnen og formen til sekulariseringen av et samfunn, bestemmes ut i fra hvilket paradigme prosessene foregår innenfor. Det er, i følge Martin, tre faktorer som er avgjørende for dette: om den aktuelle religionen er katolsk eller ikke, om det er et religionsmonopol eller ikke, og om rammen til samfunnet er påvirket av konflikter med interne eller eksterne undertrykkere. Disse faktorene kan være analytiske redskaper som karakteriserer hvordan bestemte prosesser foregår, og hvilke konsekvenser det har på sekulariseringen. For Pétursson er det særlig religionsmonopolet og samfunnspåvirkningen av en konflikt overfor en ekstern undertrykker, som er interessant (Pétursson 1990: 10-11, bruk av David Martin, *A General Theory of Secularization*, 1978: 16-17)).

Med fare for å gjengi for mye av kapittelet om Island, vil jeg gi en kortfattet oppsummering av Péturssons konklusjoner. Gjennom 1800-tallet forble Island forholdsvis uforandret, med en homogen befolkning, samlet mot den danske konge i selvstendighetskampen. Politisk nasjonsbygging og sosioøkonomisk mobilisering foregikk innenfor denne rammen. Prestestanden stod veldig sterkt, og deres rolle som ledere i lokalsamfunnene medførte at de var en viktig politisk faktor på det nasjonale nivå. Ettersom nasjonsbyggingen og identiteten bygde på den historiske arven og språket, og ikke på religion og teologi, kunne kirken være delaktige i denne prosessen, selv om den offisielt var del av danskenes religions modell. Prestestanden mobiliserte den homogene befolkningen på landsbygda. Det var derfor i den nasjonale elites interesser ikke å utfordre plausibilitetsstrukturen til den offisielle religionsmodellen.

Mot slutten av 1800-tallet kan man se at en differensieringsprosess foregikk. Pétursson fremhever dette i fire momenter: 1) nedgang i antall kirke ansatte og kirkelige embetsmenn. 2) Sosiostrukturell forandring. Urbanisering og differensiert økonomi, som førte til et mobilt arbeidsmarked. Fører igjen til spesialiserte og sentraliserte sosioøkonomiske institusjoner, som medfører desakralisering og overføring av økonomiske og sosiale ansvarsområder fra kirken. 3) Administrativ differensiering, spesialisering og demokratisering som underbygger desakraliseringen, ansvarsoverføring og en avkobling fra kirken. 4) En stor andel av de

³² According to him [Dobbelaere] religious involvement refers: ...to individual behaviour and measures the degree of normative integration in religious bodies. It is an index of the accord between the norms of religious groups – in domains of beliefs, rituals, morals, etc. – and the attitudes and conduct of their members (Dobbelaere 1981: 12, hentet fra Pétursson 1990: 9).

intellektuelle forsvant fra kirken, og det ga en rask desakralisering av det intellektuelle miljøet. (Pétursson 1990: 201)

Differensieringen både på det intellektuelle og det administrative plan, medførte en økt bevissthet rundt danskernes kontroll av kirken. Dette medførte kritikk overfor kirken, ikke mot religiøse eller teologiske spørsmål, men i forhold til den danske kontrollen. Nettopp det poenget at store deler av prestestanden støttet den nasjonalistiske posisjonen, mens de islandske kirkelederne forholdt seg til danskene, nøytraliserte religionens rolle. Når Island ble en selvstendig stat i 1918, var ikke lenger spørsmålet om kirken noen politisk sak og debatten ble avsluttet. Kirkens funksjon ble fra da av å ivareta den religiøse kulturen på Island. Ettersom kirken i all hovedsak hadde vært delaktige i selvstendighetskampen, og prester i stor grad var personlig engasjert i politiske spørsmål, engasjerte ikke kirken seg som institusjon i politiske spørsmål. *“The Church, differentiated from the social and economical sectors of society, allowed its further differentiation and specialization without religious interference. At the end of the period of our study, the Church found itself at the periphery of Icelandic society; whereas, in the beginning, it had been integrated with society on practically all levels.”* (Ibid: 204) Denne sekulariseringen i form av differensiering, foregikk også i de andre nordiske landene. Men den ble tydeligere på Island, i følge Pétursson. Et eksempel på det er at i alle andre nordiske land finnes det religiøst inspirerte politiske partier, noe som er fraværende på Island. Politiske og sosiale spørsmål har derfor ofte hatt en nærmere tilknytning til religiøse og teologiske posisjoner i disse landene, enn hva som er tilfellet på Island.

Et annet element er også viktig. Når den intellektuelle eliten beveget seg bort fra kirken, ble kirkens teologi også kritisert for ikke å være i stand til å assimilere nye vitenskapelige ideer. Den frie pressen på Island, som utviklet seg i andre halvdel av 1800-tallet, ble også en stor del av denne kritikken (Ibid: 122-124). I et forsøk på å møte denne kritikken oppstod ulike retninger innenfor den islandske kirke (dette beskriver jeg i avsnitt 2.4.4.). Det som er interessant med dette, er at en økt religiøs pluralisme på Island foregikk innenfor den islandske kirke, fremfor i form av alternative bevegelser. Denne kritikken og ny vitenskapelig orientering medførte en nedgang i religiøst engasjement i samfunnet. Men ettersom pluralismen i all hovedsak foregikk innen kirken, var det et fravær av religiøs forandring i samfunnet (ibid: 202).

Konklusjonen i Péturssons studie blir derfor følgende: *Differensieringen* foregikk på alle områder, og kirken ble skjøvet til periferien. Ettersom pluralismen foregikk innen den islandske kirke, var det ikke noen *religiøs forandring* i samfunnet. Den kritikken som oppstod mot kirkens teologi, medførte nedgang i *religiøst engasjement*.

I forhold til om denne sekulariseringsprosessen foregikk innenfor en ond eller fordelaktig sirkel, som Martin uttrykker det, kan det sies at Island gjennomgikk en fredelig og fordelaktig sekulariseringsprosess. Kirken og samfunnets felles politiske mål i selvstendighetskampen mot en ekstern undertrykker (Danmark), og en homogen religiøs kultur, hvor den religiøse pluralismen foregikk innenfor den kirkelige institusjon, var medvirkende til dette (Ibid: 205).

3.3. Alternative paradigmer

Sekulariseringsteori har altså en forklaringsverdi i møte med den islandske kontekst.

Péturssons studie viser at Island har hatt en utvikling slik sekulariseringsteori forventer det, hovedsakelig når det gjelder differensiering av sosiale strukturer, og i det religiøse engasjement. Ved å dele opp de ulike prosessene som sekulariseringsteori inneholder, kan den være fruktbar på Island. Men debatten rundt sekulariseringsteori har medført at det er blitt lansert nye paradigmer som kanskje kan erstatte sekulariseringsteori. Jeg vil i det følgende presentere to paradigmer som er blitt benyttet i religionssosiologiske studier de senere årene. Jeg mener begge disse har en forklaringsverdi og relevans i møte med den islandske konteksten per i dag. Jeg vil komme nærmere inn på dette i konklusjonskapittelet. Der vil jeg også se nærmere på Péturssons konklusjoner.

3.3.1. Den religiøse markedsmodellen

På tross av argumentasjonen om å fjerne seg fra den tradisjonelle forståelsen av sekulariseringsteori og heller fokusere på de enkelte elementene og prosessene den berører, slik Casanova har uttrykt, finnes det flere som ønsker å gå bort fra sekulariseringsteori i sin helhet. Ettersom sekulariseringsteori hovedsakelig har vist seg å være aktuell i en europeisk sammenheng, har den blitt omtalt som Europas teori. En motsats til sekulariseringsteori har kommet i form av “The Rational Choice Theory and Religion” (RCT), og er i større grad en teori som passer den amerikanske konteksten. Innenfor denne teorien har “den religiøse markedsmodellen” tatt form. RCT inneholder flere påstander og elementer utover “den religiøse markedsmodellen”, men det er denne jeg benytter meg av i mitt arbeid. Denne modellen tar for seg konsekvensene som religiøs pluralisme har på religiøs aktivitet, og her er

kontrasten stor sammenlignet med sekulariseringsteori. Der sekulariseringsteori argumenterer for at religiøs pluralisme svekker religiøsitetens troverdighet og betydning i samfunnet, argumenterer “den religiøse markedsmodellen” for at religiøs pluralisme gir økt religiøs aktivitet og et større religiøst engasjement. Dette passer til den amerikanske konteksten. Sosiologer benytter også denne posisjonen i argumentasjon overfor Vest-Europa. De uttrykker at de sterke kirkeordningene og favoriserte religiøse institusjonene som kjennetegner området, begrenser religiøs konkurranse og er årsaken til lav religiøs aktivitet og engasjement. Sosiologer som tilhører denne posisjonen mener derfor at “den religiøse markedsmodellen”, og RCT i sin helhet, er mer anvendelig enn sekulariseringsteori, både i møte med USA, men også Europa og i globale sammenhenger. Det er derfor argumentert for at denne teorien erstatter sekulariseringsteori (Davie 2007: 67 - 74).

Blant sosiologene som befinner seg i denne posisjonen, finner vi amerikaneren Rodney Stark. Han uttrykker at sekulariseringsteori kan legges bort og begraves. Stark argumenterer for at sekulariseringsteori ble en ideologi man adopterte i ulike akademiske disipliner og tok for gitt, uten å sjekke om dette faktisk stemte med virkeligheten. Etter en større undersøkelse av kirkeaktivitet i Europa, konkluderer Stark med følgende: *“The evidence is clear that claims about a major decline in religious participation [in Europe] are based in part on very exaggerated perceptions of past religiousness. Participation may be very low today in many nations, but not because of modernization; therefore the secularization theory is irrelevant.”* (Rodney Stark 1999, “Secularization, RIP.” *Sociology of Religion*. 60(3): 249-273, hentet fra Norris and Inglehart 2004: 11). Stark konkluderer derfor med at ikke engang i Europa er sekulariseringsteori relevant som et forklaringsparadigme.

Rodney Stark har også, i samarbeid med den amerikanske sosiologen Roger Finke, sett nærmere på de nordiske landene med bruk av “den religiøse markedsmodellen”. De hevder blant annet at grunnen til den lave religiøse aktiviteten i Nord-Europa, og da Island, er en konsekvens av mangelen på religiøs konkurranse. Der statskirkeordninger eller favoriserte religiøse institusjoner mottar støtte fra myndigheter, vil konkurransen bli dempet og føre til en sløv religiøs ledelse og et lite inspirert publikum. Dette får skylden for de tomme kirkebenkene i Skandinavia. (Roger Finke and Rodney Stark. *Acts of faith: Explaining the Human Side of Religion*. Berkley, CA: University of California Press, 2000, hentet fra Norris and Inglehart 2004: 12,).

Det finnes mange som posisjonerer seg i den sekulærkritiske avdelingen innen sosiologien. Den religiøse markedsmodellen har derfor blitt benyttet i mange studier siden 1990-tallet. Den har blitt omtalt som et potensielt nytt paradigme som erstatter sekulariseringsteori, og derfor gjør sekulariseringsteori overflødig. Men den kritiseres også. Blant annet fordi den ikke er i stand til å forklare hvorfor religiøs aktivitet og bevissthet fortsatt står så sterkt i sør-europeiske nasjoner, der den katolske kirke fortsatt har et religiøst monopol i samfunnet. Den har også vist seg utilstrekkelig i studier av ikke-moderne samfunn.³³ Den religiøse markedsmodellen har altså ikke vært i stand til å utradere sekulariseringsmodellen, men har likefult en relevans for Island.

3.3.2. Teorien om eksistensiell sikkerhet

Et annet alternativ legges frem av Pippa Norris og Ronald Inglehart i boken *Sacred and Secular*, 2004. De mener at den religiøse markedsmodellen tar for gitt et konstant religiøst behov hos befolkningen, men argumenterer selv for at et slikt behov ikke alltid er til stede. Et slikt behov påvirkes av menneskets opplevelse av livet. Er livet trygt og sikkert, og noe man kan ta for gitt, eller er verden fylt av risiko og livet en skjør og sårbar virkelighet? De uttrykker det slik: “[...] *the overwhelming bulk of evidence points in the opposite direction: people who experience ego-tropic risks during their formative years (posing direct threats to themselves and their families) or socio-tropic risks (threatening their community) tend to be far more religious than those who grow up under safer, comfortable, and more predictable conditions*”, (Norris and Inglehart 2004: 5). Derfor presenterer de et nytt alternativ som fokuserer på de eksistensielle forhold som en avgjørende betydning for hvor vidt en sekularisering av et samfunn vil skje. “*Our theory is not based on Weberian claims about rationality of beliefs systems, nor in Durkheimian arguments of functional differentiation.*” (Ibid: 217). Norris og Inglehart ønsker å skape et nytt paradigme for forståelse av religion i sosiologiske studier, som de kaller *The theory of existential security*. De tar med seg prosesser som er presentert i sekulariseringsteori, men mener at forutsetningen for at disse prosessene kan skje i et samfunn, bestemmes ut i fra de eksistensielle forhold. Deres argument er at menneskers følelse av sikkerhet og trygghet vil påvirke deres religiøse behov. I samfunn hvor befolkningen føler seg beskyttet fra voldelige konflikter og krig, hvor det er politisk stabilitet og samfunnets økonomiske sikkerhetsnett vil plukke deg opp om du havner i ekstrem fattigdom, vil behovet for religiøsitet bli mindre. Den religiøse praksisen og aktiviteten vil være liten. Gjennom deres argumentasjon kan vi derfor trekke den slutningen

³³Mark Chaves and Philip S. Gorski, 2001. “Religious pluralism and religious participation.” *Annual review of Sociology*. 27: 261-281, hentet fra Norris and Inglehart 2004:13)

at en utviklet og fungerende velferdsstat reduserer religionens betydning, og fjerner mye av religionens funksjon, ettersom beskyttelse og trygghet gis av staten. Norris og Inglehart ønsker derimot ikke å si at religiøs tro hos enkeltmennesket vil forsvinne av den grunn. På den annen side vil samfunn som opplever uroligheter og konflikter, og hvor det er politisk og økonomisk ustabilitet, gi en befolkning som har et sterkt religiøst behov. Dette resulterer i sterk religiøs aktivitet og praksis. Det er naturlig for mennesker som opplever livet som risikofyllt å legge sitt håp til religion. “[...] *the core idea of human security, irrespective of the specific nature of the risks, is one that is widely recognized as important to well-being, and we regard the absence of human security as critical for religiosity.*” (Ibid: 14)

Religiøsitet vil altså forbli viktig og relevant i samfunn hvor mennesket opplever at livet ikke er forutsigbart eller trygt. En stor del av verdens befolkning i dag, lever i samfunn hvor det er ekstrem fattigdom, politiske konflikter eller krig. Mennesket er overlatt til seg selv. Bli du syk eller skadet, så er det ikke gitt at et helsevesen er tilgjengelig for å gi deg hjelp. Livet er risikofyllt. I følge Norris og Inglehart er dette grunnen til at det er så mange religiøst praktiserende mennesker i verden. Og for å forsterke dette bildet, så er det også store forskjeller på befolkningsvekst og fødselsrate i disse samfunnene, kontra postmoderne og sekulære samfunn. Religion oppfordrer mennesker til å stifte familier og få barn, samtidig som prevensjon eller abort ofte er tabu. I tillegg er risikoen for å miste sine barn større i utviklingsamfunn, og barn ansees for å være en økonomisk sikkerhet for foreldrene i deres alderdom. Disse faktorene gjør at fødselsraten i disse samfunn ofte kan være både to og tre ganger så høy som erstatningsbehovet for den voksne generasjonen krever. I sekulære samfunn er situasjonen en helt annen. Barn og familieliv er ikke like sentralt i menneskenes liv. Kvinner har gjerne egne yrker og karrierer de følger, noe som medfører at morsrollen kun er en av flere roller man har i livet. Prevensjon og abort er akseptert. Risikoen for å miste sine barn er i tillegg veldig lav. Man trenger heller ikke barn som en sikkerhet når man blir gammel, ettersom samfunnets velferdsordninger ivaretar de eldres interesser og behov. I sekulære samfunn investeres det derfor mye i hvert enkelt barn, men antallet er lavt. I noen samfunn er fødselsraten så lav som halvparten av erstatningsbehovet for den voksne generasjon. (Norris and Inglehart 2004: 22-24)

Det er denne argumentasjonen Norris og Inglehart bruker for å forklare det stadig økende antallet religiøse mennesker globalt. I deres øyne handler det ikke om at de samfunn som ble ansett for å være sekulære, går tilbake til religiøsitet, men heller at den sekulære befolkningen minker, mens den religiøse befolkningen øker på grunn befolkningsveksten i de forskjellige

samfunn. *“As a result of these two interlocking trends, rich nations are becoming more secular, but the world as a whole is becoming more religious.”* (Norris and Inglehart 2004: 23)

Grunnen til at denne teorien var noe av spiren for mitt prosjekt, var at jeg ønsket å se om dette paradigmet kan benyttes i et allerede sekulært samfunn, hvor en dramatisk krise inntreffer. Vil en befolkning som har levd et beskyttet liv, søke mot religiøsitet i en tid hvor de samfunnsrammene de har blitt beskyttet av, forandrer seg, og delvis kollapser? Vil mennesker som plutselig rammes av arbeidsledighet, stor gjeld og en uforutsigbar fremtid, søke mot religion i et forsøk på å finne håp, mening og stabilitet?

3.4. Finland, et komparativt eksempel

Jeg ønsker å gi en kort presentasjon av Finland, som et komparativt eksempel i møte med den islandske situasjonen i dag. Dette avsnittet vil gi et perspektiv på hvordan kirken i Finland ble påvirket av en kraftig økonomisk krise, og hvordan de håndterte den. Dette er altså ikke en teoretisk tilnærming, men et perspektiv som er interessant å ha med seg når jeg senere legger frem materialet fra mine undersøkelser på Island.

Den økonomiske depresjonen på slutten av 80-tallet rammet Finland hardere enn noe annet vestlig land. Dette hadde sin bakgrunn i store investeringer i velferdsutbyggingen nasjonalt, en kollaps i den østlige eksport handelen på grunn av kommunismens fall, inflasjon og et overopphøyet finansmarked innad i Finland. Krisen medførte store kutt i de nasjonale budsjettene som igjen medførte veldig høy arbeidsledighet. Velferdsstaten som skulle plukke opp de arbeidsledige og vanskeligstilte klarte ikke lenger å imøtekomme behovet, og det ble en stor mistillit mot regjeringen og misnøye med den politikken som var blitt ført (Yeung 2003: 203).

Denne konteksten er på mange måter lik det Island opplever i dag. Det er derfor interessant å se hvordan kirken i Finland håndterte denne situasjonen. Før jeg går inn på det, er det likevel noen kommentarer som er nødvendige å gi i forhold til en sammenligning mellom Island og Finland. Island og Finland har en historie som skiller seg kraftig fra hverandre. Dette gjelder også den fiinske og den islandske kirke. Det finske og det islandske samfunnet kan derfor ikke uten videre kan sammenlignes. Dette problematiserer bruken av Finland som et komparativt eksempel i forhold til Island. Det er likevel noen paralleller som kan være

interessante. Før jeg går nærmere inn på dette, vil jeg tydeliggjøre kontrastene mellom Finland og Island ved å gi noen eksempler fra Finlands nyere historie.

3.4.1. Et lite riss av Finlands nyere historie

Finland har hatt en turbulent og voldelig historie sammenlignet med Island. Deres geografiske posisjon har bidratt til dette. Etter å ha vært underlagt Sverige, ble Finland i kjølvannet av Napoleons krigen overgitt til Sovjetunionen. Ved å dras mellom Sverige og Sovjetunionen oppstod fennomanien i løpet av 1800-tallet. Fennomanien ble kjennetegnet av patriotisme og man fokuserte på det ”finske”, blant annet gjennom det finske språket og folkepoesien.³⁴ Men når Finland fikk sin uavhengighet i 1917, var det ikke patriotisk fellesskap, men politiske forskjeller som preget samfunnet. Kommunismen stod sterkt i landet på dette tidspunktet, og det brøt ut borgerkrig. Det var de ”røde”, kommunistene, mot de ”hvite”, borgerlig konservative. Dette ble en blodig borgerkrig, fylt av svik og vilkårlige henrettelser.³⁵ Den ble avsluttet i 1918, og den borgerlige siden vant makten. Selv om befolkningen var splittet i etterkant av borgerkrigen, var perioden frem mot vinterkrigen i 1939 roligere. Når andre verdenskrig startet i 1939, stilte Finland seg som nøytrale. Dette ble likevel raskt endret. Sovjetunionen fremla krav om at Finland skulle overgi militært strategiske landområder til Sovjet, noe finnene avsto. Som et resultat av dette angrep Sovjetunionen Finland i november 1939. Det ble underskrevet en fredsavtale mellom partene i mars 1940, men konflikten med Sovjet førte Finland inn i et militært samarbeid med Nazi-Tyskland. Fra sommeren 1941 kjempet finnene på tyskernes side. Et militært samarbeid som varte frem til tilbaketrekkingen av de tyske troppene i 1944. Våpenstillstandsavtalen med Sovjetunionen ble undertegnet i 1944, og Finland måtte betale store krigsskadeerstatninger.³⁶ Krigens konsekvenser skapte store vanskeligheter for landet, og de brukte lang tid på å bygge seg opp til en velferdsstat.

Den finske kirke har vært gjennom store omveltninger i denne perioden. Kommunismens antireligiøse politikk var en trussel mot den finske kirken, men etter borgerkrigens avslutning i 1918 ble kirkens posisjon etter hvert garantert gjennom lovgivningen. Den hadde også en oppslutning på over 90 % av befolkningen. Men i løpet av 1920- og 30- årene ble kirkens posisjon betent. Dette hadde med dens politiske posisjon å gjøre. Kirken deltok i den anti-

³⁴ Blant personene innen fennomanien var Emil von Qvanten. ”Med begeistring kjempet han for Finlands frihet (Fennomani och skandinavism, utgitt under pseud. Peder Särkilax), og han søkte å vekke Europas interesse for Finlands sak.” Store Norske Leksikon, http://www.snl.no/Emil_von_Qvanten. Informasjonen om fennomanien er også hentet fra <http://sv.wikipedia.org/wiki/Fennomani>.

³⁵ Store norske leksikon, http://www.snl.no/Finland/den_f%C3%B8rste_selvstendighetstiden

³⁶ Store norske leksikon, http://www.snl.no/Finland/historie_%E2%80%93_2

kommunistiske og fascistiske Lappo bevegelsen, og mange prester hadde også politiske verv. Den politiske posisjonen til kirken var sterkt knyttet til en nasjonalistisk og radikal høyreving som medførte at det ble en splittelse mellom kirken og arbeiderbevegelsen i Finland. Dette splittet befolkningens syn på kirken. Men når andre verdenskrig brøt ut i 1939 ble indre splittelser lagt bort, og kirken inntok en nasjonalidentifiserende og inkluderende rolle. Kirken beveget seg gradvis bort fra sin autoritære holdning og ble mer inkluderende for folket. Den tok større samfunnsmessig ansvar og ble en viktig bidragsyter i samfunnet. Prestene ble tettere knyttet til folket, og kirkens ideal ble å tjene og integrere menneskene inn i kirken og bidra til en felles identitet. Det sosiale ansvaret økte naturligvis betraktelig, og i et krigsrammet Finland beholdt kirken et stort samfunnssosialt ansvar også etter krigen. “[...] *it is important to notice how the religious message of the Church has changed from the revivalist ideals of individual salvation around the beginning of the century, through an anti-communist and militant Christian nationalism of the thirties, to the self-confident and humble identity of a Church serving all of the people, as the outcome of the war experiences.*” (Dahlgren et al. *Review: The Church, Crises and War* 1982: 447)

I årene etter krigen hadde kirken en stor samfunnsmessig betydning. Særlig gjaldt dette de vanskeligstilte som trengte hjelp. Det diakonale arbeidet var stort og definerte på mange måter den finske kirken. Både lønnede arbeidere og mengder av frivillige mennesker deltok i dette arbeidet. Staten på sin side var takknemlige for kirkens bidrag og innsats i prosessen med å få landet opp på benene igjen. Men etterhvert som velferdsstaten Finland begynte å ta form, ble behovet for kirkens bidrag stadig mindre. Det diakonale arbeidet begrenset seg etter hvert til sjelesorg og eldreomsorg. Dette gjorde at kirken ble skjøvet mer ut i periferien av samfunnet, og kirkens relevans for befolkningen sank. Gjennom 1970- og 80-årene møtte kirken mer kritikk og flere meldte seg ut. Velferdsstaten ivaretok menneskenes interesser og tok hånd om de som falt utenfor. Men når den økonomiske depresjonen inntraff på slutten av 1980-tallet, endret dette seg. (Yeung 2003: 202-203)

3.4.2. Den økonomiske krisen og kirken, i Finland

Som nevnt over, ble Finland rammet veldig hardt av den økonomiske depresjonen. Kirken engasjerte seg deg da på ny, og gjenopptok det sterke diakonale arbeidet som hadde kjennetegnet dem i etterkrigsårene. Pengefond ble opprettet for å hjelpe de med størst gjeld, kirken gav ut måltider og arrangerte møteplasser og tilbud for de arbeidsledige. Pasienter som var sendt hjem fra helseinstitusjoner, men fortsatt hadde behov for hjelp, fikk det fra kirken. De langsiktige virkningene av den økonomiske krisen medførte at behovet for kirkens sosiale

ansvar vedvarte gjennom hele 90-tallet. Dette gav kirken en viktig og meningsfull oppgave. Selv om det enorme behovet i befolkningen gjorde at både lønn for kirke ansatte og andre kirkelige arbeidsoppgaver måtte nedskjæres, opprettholdt de sitt arbeid. Prester og biskoper deltok også aktivt i politiske debatter for å utfordre den offentlige sektoren til å ta sterkere tak i fattigdomsproblematikken. (Yeung 2003: 202-205)

Fra å drive eldre omsorg og hjelpe de handikappede, gikk kirken inn i et stort samfunnsmessig engasjement hvor de bidro overfor alle aldersgrupper som møtte mentale eller økonomiske utfordringer som en konsekvens av krisen. Dette har hatt påvirkning både på institusjonelt plan, men også på det personlige plan. Det enorme sosialarbeidet kirken hadde under og etter krisen ble fanget opp av media, og kirken ble veldig synlig og en del av offentligheten. Enkelt mennesker opplevde, og så, kirken som en sterk og positiv bidragsyter i samfunnet. Konsekvensen ble en kraftig økning i folks tillit til kirken, samtidig som tilliten til andre offentlige institusjoner raste.

Kirken gikk inn i sektorer som tidligere var velferdsstatens ansvar, og oppfylte menneskers behov og forventninger på en måte som staten ikke var i stand til på det tidspunktet. Kirken i Finland ble en religiøs deltaker og bidragsyter i samfunnet som helhet. Dette gjorde også at religiøsitet ble en mer alminnelig og naturlig del av finnenes hverdagslige kommunikasjon, også gjennom media. Adskillelsen mellom religion og samfunnet for øvrig ble derfor ikke lenger så tydelig, og religion ble en stor del av det offentlige og ikke bare det private. (ibid: 205-206)

3.4.3. Eksempler å ta med til den islandske konteksten

Den finske kirke opplevde kritikk og nedgang i oppslutning gjennom 1970- og 80 årene. Det diakonale arbeidet som tidligere hadde vært sentralt for kirken, og som hadde gjort kirken relevant i samfunnet, ble erstattet av statens velferdsordninger. Dette resulterte i at kirken ble skjøvet mer ut i periferien av det offentlige rom, og de hadde ikke en sterk eller sentral posisjon i samfunnet når den økonomiske krisen inntraff. På tross av sin reduserte posisjon, var kirken rask til å engasjere seg når krisens konsekvenser rammet befolkningen. De igangsatte et stort diakonalt arbeid av nasjonal karakter, og engasjerte seg også i samfunnsdebatten og talte de fattiges stemme overfor politikere og myndighetene. Dette medførte at de aktualiserte seg selv i samfunnsdebatten og i media, og de ble en naturlig del av det offentlige rom. Resultat ble at kirken styrket sin posisjon. De opplevde økt oppslutning og tillit fra befolkningen, i kontrast til andre offentlige autoriteter som opplevde

mistillit og kritikk fra folket i samme tidsrom. Dette er interessante erfaringer i møte med den islandske kontekst.

4. Metodisk tilnærming

I dette kapittelet vil jeg forklare hvilke metoder som har vært aktuelle for dette prosjektet. Jeg åpner med en redegjørelse av hermeneutikk. Hermeneutikken berører all forskning, og er naturligvis relevant for meg i dette prosjektet. Den bevisstgjør forskeren på hvorfor og hvordan vi forstår det vi arbeider med. Den viser hvilke utfordringer som ligger der, gjerne uten at vi er klar over det, i vår streben etter å gjøre god og objektiv forskning. Når jeg har klargjort dette, tar jeg for meg min metodiske tilnærming til prosjektet.

For å få en oversikt over Islands historie og landets utvikling har jeg benyttet meg av det man kan kalle historisk-narrativ metode. I arbeidet med å beskrive dagens kontekst i lys av min problemstilling, har jeg benyttet metodetriangulering i form av både kvantitativ og kvalitativ metode. Dette kapittelet er en presentasjon av disse metodene.

4.1. Hermeneutikk

Hermeneutikk er et sentralt begrep i all vitenskapelig metode. Hermeneutikk kan vi forstå som fortolkning. Det handler om hvordan vi oppfatter, tolker og forstår våre observasjoner, vår virkelighetsoppfatning. Den tyske filosofen Hans-Georg Gadamer (1900 – 2002) fokuserer på hvordan all forståelse er knyttet til historisk overlevering. Når mennesker vokser opp, blir vi opplært i språk og historiske overleveringer som skaper fordommer/førforståelse (Vorverständnis) i oss, og derfor bestemmer hvordan vi ser og forstår verden. Dette er, i følge Gadamer, forutsetningen for all vitenskap og all forståelse. Han kaller det det virkningshistoriske moment.³⁷ Denne overleveringen er for omfattende til at et enkeltindivid kan ha oversikt over den, og så stille seg kritisk til den. Den hermeneutiske erfaringen er altså noe som vil prege og bestemme mennesket. Riktignok poengterer Gadamer at disse fordommene vi besitter, til en viss grad kan forkastes eller legitimeres gjennom kritisk refleksjon i møte med utfordringer som berører de forutinntatte holdningene vi har. Dette har han satt i en modell kalt den hermeneutiske sirkel. I denne modellen viser Gadamer hvordan forholdet mellom objektet og subjektet beveger seg frem og tilbake. Tekstens sannhetskrav og betydningsmuligheter på den ene siden og fortolkerens utlegning og applikasjon på den

³⁷ I forordet til andre opplag av sitt verk, skriver Gadamer: “det virkningshistoriske moment er virksomt i all forståelse av overlevering, og det blir virksomt også der hvor den moderne historiske vitenskaps metode har grepet sin plass og gjør det som er det historisk blevene, historisk overleverte, til et ‘objekt’ det gjelder å ‘slå fast’ på samme måte som et eksperimentelt funn – som om overlevering var noe fremmed, og, menneskelig sett, uforståelig, slik fysikkens gjenstand er det”. (Lægneid og Skorgen 2001: 307)

andre siden. I denne bevegelsen må fortolkeren stadig bearbeide og reflektere over sin tolkning, og fungerer som en prosess hvor fordommer i mer eller mindre grad kan forkastes eller legitimeres. Likevel er vi ikke i stand til å frigjøre oss totalt fra vårt utgangspunkt (Lægreid og Skorgen 2001: 121-122). Hermeneutikken representerer derfor en utfordring for den vitenskapelige positivismen som opplysningstiden førte med seg. Innen historiefaget er den også kritisk over for romantikken og et avgjørende dødsstøt mot historismen, representert ved blant andre den tyske historikeren Leopold von Ranke, som argumenterte for at ved korrekt og god kildebruk vil vi være i stand til å skrive objektiv historie ”*Wie es eigentlich gewesen*” (Kjelstadli 1999:56-59).

Den tyske filosofen og sosiologen Jürgen Habermas (1929 -) mener at Gadammers hermeneutiske tilnærming kan bli for omfattende og universell, og var særlig kritisk til Gadammers tro på tradisjonen og dens betydning. Hvis mennesket ikke er i stand til å se kritisk på vår verdensoppfatning på grunn av iboende fordommer og holdninger, kan den bli fatalistisk ettersom mennesker blir ute av stand til å identifisere manipulative eller undertrykkende strukturer i samfunnet og våre omgivelser. Habermas mener derfor at hermeneutikken er sann i den forstand at mennesker formes av språket og historiske overleveringer (virkningshistorien), men ved bruk av systematisk analyse (særlig i arbeid med språk og tekst, som er overleveringens objekt, og derfor sentral i Habermas kritikk av Gadamer),³⁸ kan vi være i stand til å frigjøre oss i større grad fra våre fordommer, enn det Gadamer gir uttrykk for i sitt arbeid. Vi er ikke utelukkende avhengig av tekstens betydning for å nærme oss forståelse, slik Gadammers hermeneutiske sirkel fokuserer, men også systematisk og analytisk metode kan gi den språklige oppbygningen og strukturen mening i seg selv (Lægreid og Skorgen 2001: 307-314). Filosofen Paul Ricoeur (1913 - 2005) mener at både Gadamer og Habermas berører elementer som er viktige innen hermeneutikken, og kommer med uttrykket *kritisk hermeneutikk*. Han påpeker at fortolkningslære må innebefatte både metoder som er forklarende, og metoder som er forstående. For å eksemplifisere dette hevder han at i arbeidet med tekst må man arbeide systematisk med språket for å se hvordan strukturer kommer frem i teksten, og forklare dette. Samtidig må vi forholde oss til tekstens mening på et forstående plan (Krogh 2006: 277-279). Som denne debatten viser, så er

³⁸ ”Samfunnets språklige infrastruktur er moment i en sammenheng som – hvor symbolsk den enn er formidlet – også konstituerer seg gjennom realitetstvang: gjennom den ytre naturs tvang, som inngår i metoder for teknisk kontroll, og gjennom den indre naturs tvang, som speiler seg i de samfunnsmessige maktforholdenes undertrykking.” (Habermas, i *Hermeneutisk lesebok*, Lægreid og Skorgen 2001: 313).

spørsmålet omkring hermeneutikkens rolle i vitenskap omdiskutert. Men jeg har presentert noe av denne debatten for å vise to ting som er viktige for mitt prosjekt.

På den ene siden dreier det seg om bevisstheten omkring min rolle som forsker. Jeg har valgt min problemstilling på bakgrunn av egne interesser. Dette preger tolkninger og vurderinger jeg gjør underveis, både i forhold til kilder og litteratur, men også i forhold til teoretiske perspektiver og metoder, og måten jeg fremstiller og vektlegger ting på. Dette kommer blant annet frem i min narrative fremstilling av Islands historie og utvikling, og i de analysene jeg gjør. En annen person med en annen forståelseshorisont, for å benytte Gadamer's begrep, ville antakelig gjort andre vurderinger og tolkninger. Dette må både forsker og leser være seg bevisst. Vi observerer verden gjennom briller som tolker og beskriver den virkeligheten vi ser, påvirket av vår virkningshistorie. Derfor vil heller ikke vitenskapen være i stand til å skape objektiv og nøytral kunnskap upåvirket av forskeren.

Men ved anerkjennelse og bevissthet rundt dette, kan kritisk refleksjon være med å legitimere den forståelsen som mine funn og resultater gir. De metodene jeg har valgt å bruke, vil ikke nødvendigvis gi meg de svarene jeg håpet eller trodde jeg ville få, og de teoretiske perspektivene jeg har benyttet, kan vise seg å ikke være like aktuelle som jeg forventet. Men en bred metodisk tilnærming vil gi muligheter for at fordommene og tolkningene mine korrigeres kontinuerlig. Ricoeur uttalte at bruk av både forklarende og forstående metoder var nødvendige i arbeidet med tekst, og på samme måte vil jeg si at en metodisk bredde, bidrar til et bredere data- og sammenligningsgrunnlag. Og som Gadamer selv sier, muligheten for objektiv forståelse ligger i hvorvidt vi kan applisere tekstens sannhetskrav på situasjonen *her og nå*.³⁹ I mitt tilfelle vil *teksten* bety både den historiske litteratur jeg har benyttet, de teorier jeg benytter for å analysere dagens samfunn, og mine kvantitative og kvalitative metoder. Ved å applisere disse metodene på Islands kontekst her og nå, har jeg muligheter for å tilegne meg en viss grad av objektiv forståelse.

4.2. Historisk-narrativ metode

For å forstå den konteksten jeg arbeider med i dette prosjektet, har jeg vært nødt til å presentere noe av historien og utviklingen som har formet dagens Island (kapittel 2). Det er viktig å se bak dagens virkelighet, for å forstå hvorfor den er som den er.

³⁹ Lægneid og Skorgen 2001: 18

Islands historie er interessant ettersom den litterære tradisjonen har stått sterkt helt fra begynnelsen. Dette har medført at historieforskningen på Island er velsignet med en stor bredde av primærkilder. Primærkilder bygger ikke på andre kilder, men er den kilden som ligger nærmest begivenheten i tid og derfor kan kalles mest autentisk. Særlig gjelder dette de skriftlige kildene som omfatter både normative og beskrivende kilder. Normative kilder, som blant annet tidlige nedskrivninger av Islands lovverk, forteller om strukturer og retningslinjer i det islandske samfunnet. De beskrivende kildene på sin side, omtaler hva som faktisk foregikk. Disse forteller om hverdagsforhold, relasjoner og konflikter, tradisjoner, religiøse forhold osv. I tillegg til disse kildene har man også stumme kilder som redskaper, våpen, byggverk og hus osv. Disse kildene kan blant annet gi et bilde av det teknologiske nivået i samfunnet på et gitt tidspunkt, eller vise påvirkning over geografiske avstander ettersom man kan sammenligne byggeskikk, redskaper og lignende fra andre områder i samme tidsrom. Gjennom kildekritisk arbeid kan derfor den islandske historien fortelles med stor grad av sannsynlighet og troverdighet.⁴⁰ Historiske gjengivelser kan aldri være totalt objektive eller verdifrie, men det store omfanget av kilder på Island, og da særlig bredden av primærkilder, gjør at islandsk historieskrivning har gode forutsetninger for å gi en god beskrivelse av hvordan samfunnet og utviklingen faktisk var (Kjelstadli 1999: 306-315).

I min historisk-narrative fremstilling av Island og den islandske kirke, har jeg ikke forholdt meg til primærkilder, men heller tatt utgangspunkt i allerede bearbejdede historiske fremstillinger. Dette har jeg gjort ettersom jeg er interessert i å se de større linjene i historien for å se hvilke utviklingsprosesser som har gjort Island til hva det er i dag. Min fremstilling har ikke som formål å gi en fullstendig historisk oversikt av Island eller den islandske kirke, men en historie om Island og den islandske kirke som er relevant med hensyn til min problemstilling. Dette medfører at det kan være elementer i Islands historie, eller den islandske kirkes historie, som er utelatt fra min presentasjon. Når det gjelder nyere tid, både i sammenheng med kirken og Islands økonomiske utvikling, har jeg benyttet tall og statistikk som supplerende kilder for å vise forandringer.

4.3. Kvantitativ metode

Kvantitative metoder forholder seg til det kvantifiserbare/det målbare i form av størrelser. Målet er representativitet. I naturvitenskapelig sammenheng er kvantitative metoder den logiske fremgangsmåten for å oppnå resultater. En hypotese blir fremsatt. Deretter

⁴⁰ Kjelstadli 1999: 169-170.

undersøkes hypotesens legitimitet i form av gjentatte tester på den aktuelle problemstillingen. Resultatene fra disse forsøkene vil vise om det finnes representativitet, og bestemmer om hypotesen er korrekt eller ikke. I samfunnsvitenskapelig og sosiologisk sammenheng blir kvantitativ metode benyttet på samme måte. Men fremgangsmåten blir annerledes, ettersom det her dreier seg om mennesker og ikke et naturfenomen eller lignende. Her gjennomføres testen ved at et gitt antall mennesker deltar i undersøkelsen og står for svarene. Hypotesens legitimitet finner man også her ved å se om det finnes representativitet som samsvarer med hypotesen, i form av hyppigheten i svarene. Kvantitativ metode er altså deduktiv. Den beveger seg på overflaten for å finne generelle svar på spørsmål rundt fenomener, holdninger, praksis osv. innen et aktuelt miljø, samfunn eller liknende (Ryen 2002: 29). I min sammenheng blir det aktuelt å se om det finnes generelle tendenser eller mønstre på Island, når det gjelder forandringer i kirkeaktivitet etter den økonomiske kollapsen. Jeg vil benytte kvantitative undersøkelser gjennomført av andre, som har relevans for min problemstilling. Men jeg vil også gjennomføre en kvantitativ undersøkelse på egen hånd, hvor jeg vil ta kontakt med ulike menigheter over hele Island og undersøke hvilke erfaringer de har gjort. Ved å sammenligne dette materialet håper jeg å finne tendenser som kan være av betydning for min problemstilling.

4.4. Kvalitativ metode

Den norske sosiologen Pål Repstad, uttrykker at en generell beskrivelse av kvalitativ metode kan være at innholdet er viktigere enn hyppigheten. Det handler om å karakterisere. Gjennom kvalitativ forskning går man altså mer i dybden, fremfor bredden. Kvalitative studier fokuserer derfor på mindre og mer avgrensede miljøer, enn kvantitative studier. Målet er forståelse, og man leter etter utviklingshistorier hos de ulike aktørene som kan gi større forståelse av helhetsbildet. Dette kan gjøres på ulike måter. Vanlige metoder er aktiv eller passiv observasjon, feltarbeid, intervjuer og dokumentanalyse. Tekstanalysen er uansett essensiell i alt kvalitativt arbeid, ettersom datamaterialet man innhenter gjennom kvalitative studier, er tekst, og det er dette man må tolke, analysere og gjenfortelle i studiets avhandling. (Repstad 1998: 13-14). Kvalitativ forskning kan på den ene siden være enklere enn kvantitativ forskning, men også vanskeligere og mer krevende. For på samme tid som du har frihet og fleksibilitet i arbeidet, krever kvalitativ metode at forskeren er kreativ, tilpassningsdyktig, disiplinert og strukturert i nedskrivning og tekst analyse, og reflekterer over sin rolle i de ulike sammenhengene.

4.4.1. Forskningsetikk

Kvalitativ metode fører med seg mange forskningsetiske dilemmaer. Disse dilemmaene kommer til uttrykk på forskjellige måter. Miljøet du arbeider innenfor, alder hos utvalget, og ikke minst tematikk som tas opp i undersøkelsen, bestemmer sensitiviteten i opplysningene som innhentes. Samtidig avgjør de kvalitative metodene som benyttes, hvordan disse dilemmaene kan komme til uttrykk. Forskerens ansvar er at informanter som deltar i et kvalitativt forskningsprosjekt, ikke skal utsettes for skade eller vanskeligheter på grunn av prosjektet. I en kvalitativ undersøkelse er det derfor noen retningslinjer som skal følges for å beskytte informantene. Det går på informert samtykke fra deltaker, samt dennes mulighet til å trekke seg ut av prosjektet om det er aktuelt. Konfidensialitet, og trygghet om at sensitive opplysninger ikke kommer på avveie, skal alltid ivaretas. Dette går både på oppbevaring av datamaterialet, men også på rapportpresentasjon. Tilliten mellom forsker og utvalg er alltid sentral. Dette siste elementet medfører ofte utfordringer i studier hvor forsker jobber tett med sitt utvalg gjennom en lang forskningsperiode. Relasjonene kan utvikle seg utover den “nøytrale” forsker-informant kontakten, og skape tillitsbrudd og skuffelser når prosjektet avsluttes (Ryen 2002: 207).

Personvernombudet er en institusjon som har ansvar for å ivareta disse etiske retningslinjene, og forskere er pliktige til å registrere sine prosjekter her om undersøkelsen inneholder sensitive opplysninger av noe slag. Dette kan særlig være viktig i politiske eller religiøse spørsmål (Repstad 1998: 68). Mitt prosjekt ble registrert hos personvernombudet 2. oktober 2009. Etter veiledning fra saksbehandler hos NSD, ble informasjonsskrivet til informantene godkjent i forkant av mine undersøkelser (godkjent november 2009).⁴¹ Prosjektslutt er satt til 13. januar, 2011.

4.5. Metodetriangulering

Begrepet metodetriangulering kommer fra ordet triangulering som stammer fra sjøfartsterminologien, og beskriver hvordan man finner sin posisjon ved å orientere seg ut fra flere punkter i terrenget (Repstad 2007: 29). Forholder man seg kun til et punkt kan man risikere å komme skjevt ut. I forskningssammenheng kan det bety at man kommer frem til svar som ikke samsvarer med virkeligheten. Spørsmålet er altså hvilken metode og hvilken fremgangsmåte man må ha for å oppnå et resultat som gir ny kunnskap på et felt og er nærmest ”sannheten”. Dette berører diskusjonen om kvalitativ forskning. Kvalitativ metode

⁴¹ Vedlegg 1

har gjerne blitt kritisert for ikke å være relevant for forskning. Argumentene kan være mange, men er særlig knyttet til spørsmålet om validitet og reliabilitet. Kvalitativ forskning er induktiv, den utvikler hypoteser i større grad enn å teste dem, den er i stor grad prisgitt forskerens evne til tolkning og fortolkning av dataene, og analysene gir ofte ulike mønstre som ikke nødvendigvis er kompatible med hverandre (Ryen 2002: 29). Det er altså få generelle slutninger som kan trekkes ut fra en kvalitativ undersøkelse. Men på den annen side er det heller ikke en generell representativitet som er målet med kvalitativ forskning. Kvalitativ og kvantitativ forskning kan altså være bidragsytere for hverandre ettersom de fremstiller deler av virkeligheten på to forskjellige måter. En kvantitativ undersøkelse kan fortelle oss hva som faktisk *er*, mens en kvalitativ undersøkelse kan være med å fortelle oss *hvorfor* det er som det er. En kvalitativ undersøkelse kan benyttes i en studie som allerede er dokumentert gjennom en kvantitativ undersøkelse, for å forsøke å forstå hvorfor de kvantitative resultatene er som de er (Ryen 2002: 194-197). Nettopp denne kombinasjonen er relevant for meg i dette prosjektet. Jeg ønsker å få et bilde av hvordan den generelle situasjonen på Island er etter krisen. Men i tillegg er fokuset for oppgaven å finne forståelse og innsikt i hvorfor bildet er slik. Og derfor ser jeg det som fruktbart og nødvendig å benytte meg av både kvantitative og kvalitative undersøkelser.

5. Kvantitativ undersøkelse og resultater

Jeg vil i dette kapittelet ta for meg den kvantitative delen av min undersøkelse, og vise hvilke resultater dette har gitt. Dette vil kunne gi et bilde av de større forandringene som krisen har medført for kirken. Den kvantitative delen av min undersøkelse er både en presentasjon av kvantitative resultater fremsatt av andre, men også en undersøkelse jeg har gjennomført for min egen del. Min egen undersøkelse fokuserer utelukkende på kirkens egne erfaringer av krisen og dets konsekvenser. Det innhentede kvantitative materialet omhandler i større grad folkets oppfatning av kirken, og Hjalpastarf Kirkjunnar sine erfaringer i perioden før og etter kollapsen.

5.1 Personlig undersøkelse

For at en kvantitativ undersøkelse skal være representativ er den avhengig av å være bred i sitt omfang. Undersøkelsen må derfor inkludere et stort utvalg av den målgruppen du er interessert i. Svarprosenten fra undersøkelsen er avgjørende for hvor stor sannsynlighetsverdi og representativitet funnene gir.

I mitt konkrete tilfelle var målgruppen den islandske kirke. Ettersom jeg ønsket å få et bilde av den generelle situasjonen nasjonalt, var det naturlig at min undersøkelse inkluderte menigheter fra hele Island. I den praktiske gjennomføringen av undersøkelsen valgte jeg å bruke e-post. Jeg kontaktet biskopskontoret og informerte de om undersøkelsen. De gav meg en adresse liste som omfattet prester fra alle prostiene rundt om på Island. Jeg mottok en liste med 103 adresser. Av disse viste det seg at 6 av adressene ikke lenger ble benyttet, noe som medførte et utvalg på 97 prester landet over. I forkant av undersøkelsen ble jeg advart om at responsen på e-post ofte var lav. Dette var erfaringen både internt i kirken, og også i kommunikasjon mellom Hjalpastarfi Kirkjunnar og menighetsprester.

I e-posten stilte jeg 6 spørsmål⁴². De to første spørsmålene var beskrivende for menigheten i form av når den ble opprettet, og hvor mange medlemmer den hadde. Nyetablerte menigheter har ofte større oppslutning og sterkere engasjement fra lokal miljøet, og jeg ønsket derfor å ha muligheten til å kontrollere dette. I forhold til størrelsen på menighetene var dette også et element jeg ønsket å kontrollere i analyse arbeidet. De tre neste spørsmålene gikk på prestens konkrete erfaringer i etterkant av krisen. Her spurte jeg om presten, i etterkant av krisen,

⁴² Vedlegg 2

hadde opplevd en forandring i antall deltakere på henholdsvis gudstjenester, kirkelige aktiviteter eller kontakt med prest for samtale. Om prestene hadde merket en forandring, bad jeg de notere økning eller nedgang. Det siste spørsmålet var mer subjektivt enn de foregående. Her spurte jeg om presten hadde merket noen forandring i lokalsamfunnets oppfatning av kirken. Her var svar alternativene høyere/lik/lavere.

To uker etter første e-post ble sendt ut, sendte jeg en påminnelse til de som ikke hadde svart. Tre uker senere sendte jeg ut en siste påminnelse. Når jeg avsluttet undersøkelsen, hadde jeg mottatt 40 svar. Dette utgjør en svarprosent på 41,24 %. En svarprosent på under femti i en kvantitativ undersøkelse er lav, og kan sjelden karakteriseres som høy nok til å være representativ. Likevel kan den gi et bilde av en generell tendens og vise et mønster, uten at den nødvendigvis kan tillegges for stor verdi i form av representativitet. I mitt arbeid kommer dataene fra denne kvantitative undersøkelsen som ett supplement til kvalitativ metode i form av observasjon og intervjuer, og er derfor verdifull selv med en lav svarprosent. Det som kan trekkes frem som positivt når det gjaldt svarene var at alle prostiene på Island er representert. Og det er sannsynlig at svarene fra disse prestene også kan gjenspeile situasjonen til andre nærliggende menigheter som jeg ikke mottok svar fra. Begrunnelsen for dette er at de økonomiske forholdene er ganske geografisk bestemt. Og det har vist seg at den økonomiske situasjonen, det vil si påvirkningen av oppgangsperioden og konsekvensene i etterkant av krisen, i stor grad har vært avgjørende for hva prestene har svart på undersøkelsen. Dette geografiske aspektet var noe jeg ikke var særlig bevisst på før jeg begynte å behandle det kvantitative materialet. Jeg skal vise dette i den følgende analysen.

5.2. Analyse av kvantitativ undersøkelse

I bearbeidelsen av svarene viste det seg at spørsmål 1,2 og 6 ikke var så aktuelle å bruke. Når det gjaldt alderen på menigheten var det kun en menighet som var etablert etter 1987. I denne menigheten gjennomførte jeg også et kvalitativt intervju som viste at økningen i menigheten hadde vært proporsjonelt større etter krisen, sammenlignet med den årlige økningen man ellers hadde erfart, og presten svarte derfor at det hadde vært en økning i tilknytning til krisen. Når det gjaldt størrelsen på menighetene, viste det seg at geografien var den mest avgjørende faktoren, og ikke størrelsen. Det var ikke noe mønster i forhold til hva som ble rapportert, og størrelsen på menighetene. Men samtidig har de materielle konsekvensene fra krisen vært sterkest i de befolkningstette områdene, og det kan derfor sies at generelt var menighetene som rapporterte om forandringer blant de større. Det siste spørsmålet i e-posten var av en mer

subjektiv karakter. Noen av prestene svarte ikke på dette spørsmålet, mens de fleste svarte i tråd med sine andre svar. Med det mener jeg at prester som rapporterte om en økning på de andre spørsmålene også sa at det var en høyere oppfatning av kirken lokalt, mens de som svarte at det ikke hadde vært noen forandring i kirke aktivitet etter krisen, også uttrykte at oppfatningen av kirken lokalt var den samme. Det kan være verdt å merke seg at ingen uttrykte at det var blitt lavere oppfatning av kirken. Disse tre spørsmålene, 1,2 og 6 er altså ikke med i den følgende analysen og diagrammene som legges frem.

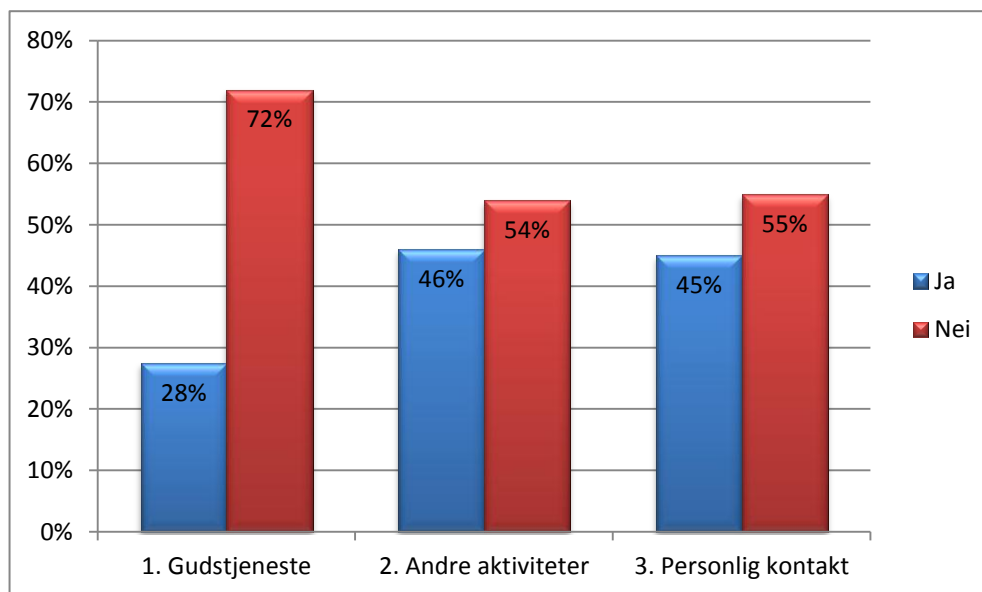
Når jeg begynte å motta svarene på denne undersøkelsen hadde jeg allerede bodd en stund i Reykjavik, og jeg hadde hatt samtaler med ulike mennesker om min problemstilling. Både mennesker som er direkte engasjert i kirken, men også andre. Dette hadde gjort at jeg allerede hadde begynt å danne meg et bilde av hvordan situasjonen var. Og det inntrykket jeg satt med var at det generelt så ut som at kirken hadde merket en økning i kirkelig deltakelse på ett eller annet plan etter krisen. Det var denne oppfatningen jeg satt med når jeg begynte å arbeide med svarene fra undersøkelsen. Jeg ble derfor noe overrasket når det viste seg at det var flere som svarte at det ikke hadde vært noen forandring etter oktober 2008, enn de som svarte at de hadde merket en forandring. Det var ingen som kommenterte at det hadde vært en nedgang i kirkelig aktivitet, så blant de som rapporterte om en forandring var det utelukkende en økning. Men flertallet uttrykte at de ikke hadde merket noen forandring. Dette var ikke helt hva jeg hadde forventet.

Jeg samlet så alle svarene og benyttet statistikk programmet SPSS (versjon 17) for å lage et oversiktlig diagram som kunne vise meg tydelig hvordan fordelingen var. Ettersom ingen av prestene svarte at det hadde vært nedgang i kirkelig aktivitet, satt jeg opp diagrammet ut i fra spørsmålet: Har prestene erfart en økning? Ja/nei. Dette er da det samlede funnet:

Diagram 1. Island (n=40). Prestenes mening om:

- 1. Har du merket en økning i antall folk som kommer til gudstjeneste etter oktober 2008?*
- 2. Har du merket en økning i antall folk som kommer til andre kirkelige aktiviteter etter oktober 2008?*

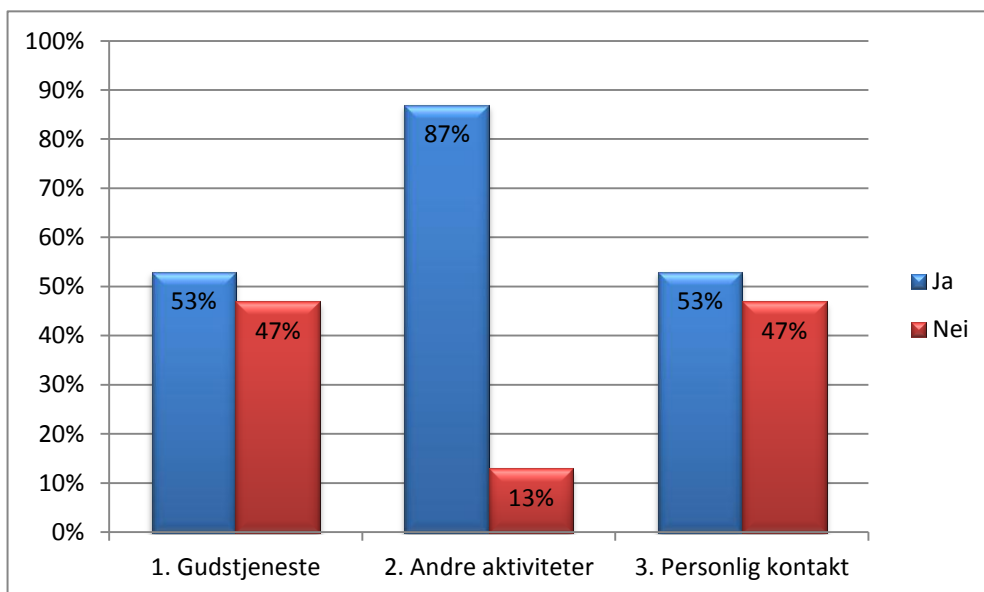
3. *Har du merket en økning i antall folk som kontakter deg, som prest, for samtale/veiledning etter oktober 2008?*

Ettersom samtlige av de prestene som rapporterer en forandring, beskriver den som økende, kan dette i sum omtales som en nasjonal økning i den islandske kirke, når det kommer til deltakelse i kirkeaktivitet. Og det er interessant. Men før jeg gikk gjennom svarene hadde jeg like fullt forventet at det skulle vært enda flere som kommenterte en økning, og det gjorde at jeg begynte å se på hvor de ulike prestene befant seg. Jeg bodde selv i Reykjavik og stort sett alle jeg pratet med bodde eller arbeidet der. Var det geografiske forskjeller på hvordan prestene svarte? Når jeg begynte å gå nærmere inn på det, begynte det å vise seg et helt nytt bilde, som skulle vise seg å være veldig logisk. Det endte med at jeg delte svarene jeg hadde mottatt i to ulike kolonner. I den ene kolonnen satte jeg prestene som befant seg i Reykjavik og det sentrale nærområdet. I den andre kolonnen plasserte jeg prestene fra landet for øvrig. Når jeg så omgjorde dette til diagrammer likt det første, fikk jeg følgende bilde:

Diagram 2: Prosti Reykjavik Øst, Reykjavik Vest og Kjalarnes (n=15). Prestenes mening om:

1. *Har du merket en økning i antall folk som kommer til gudstjeneste etter oktober 2008?*
2. *Har du merket en økning i antall folk som kommer til andre kirkelige aktiviteter etter oktober 2008?*
3. *Har du merket en økning i antall folk som kontakter deg, som prest, for samtale/veiledning etter oktober 2008?*

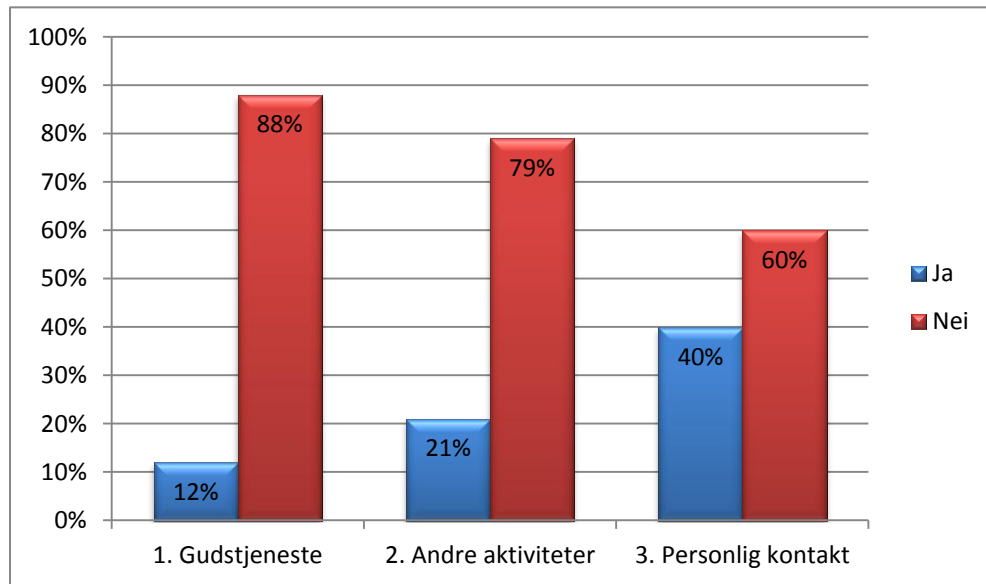

De samlede svarene fra de tre prostiene Reykjavik Øst, Reykjavik Vest og Kjalarnes samsvarte i mye større grad med det jeg hadde forventet. Men disse tallene medfører at svarene fra de andre prostiene på Island må se veldig annerledes ut, ettersom landet som en helhet hadde flertall av prester som ikke hadde merket noen forandring. Dette tydeliggjør hvor skjeft mitt inntrykk er, ettersom jeg ubevisst hadde forventet en nasjonal tendens tilsvarende den oppfatningen jeg foreløpig hadde fått i fra Reykjavik og omegn. De samlede svarene fra landet for øvrig ble bearbeidet på samme måte, og man ser hvor annerledes dette bildet blir i diagram 3:

Diagram 3: Alle prostier utenom Reykjavik Øst, Reykjavik Vest og Kjalarnes (n=25).

Prestenes mening om:

1. *Har du merket en økning i antall folk som kommer til gudstjeneste etter oktober 2008?*
2. *Har du merket en økning i antall folk som kommer til andre kirkelige aktiviteter etter oktober 2008?*
3. *Har du merket en økning i antall folk som kontakter deg, som prest, for samtale/veiledning etter oktober 2008?*

Ved å sammenligne diagram 2 og 3 kommer det frem klare ulikheter. I diagram to ser vi at flertallet av prestene svarer at de har merket en økning. Særlig tydelig er dette når det gjelder andre kirkelige aktiviteter. Til sammenligning svarer det klare flertallet av prestene i diagram tre, at de ikke har merket noen forandring. Likevel er det forskjell i differansen mellom de to hvis vi ser på hvert enkelt spørsmål for seg.

- Når det gjelder økning i antall mennesker som går til gudstjeneste svarer 53 % av prestene i diagram 2 (Reykjavik og omegn) ja på dette, mens 47 % svarer nei. I diagram 3 (resten av landet) er forskjellen mye klarere, hvor bare 12 % svarer ja, mens 88 % sier at de ikke har merket noen økning.
- På spørsmålet om man har merket noen økning i andre kirkelige aktiviteter svarer hele 87 % ja på dette i diagram 2, mens kun 21 % svarer ja i diagram 3. Reykjavik og omegn har altså erfart mye kraftigere økning i de kirkelige aktivitetene enn resten av landet.
- På spørsmål tre, som går på personlig kontakt med presten er forskjellene mindre. Her svarer 53 % ja på at de har merket en økning i diagram 2, mens 40 % av prestene i diagram 3 svarer ja. Det er altså mindre geografiske forskjeller når det gjelder prestens rolle, enn de kirkelige aktivitetene.

Det er lett å se at det er store forskjeller mellom diagram 2 og diagram 3, men hva forteller det oss? I diagram 2 samlet jeg svarene fra prostiene Reykjavik Vest, Reykjavik Øst og Kjalarnes. Disse tre prostiene utgjør ett lite geografisk område av Island, men de har til gjengjeld en ekstremt stor befolkningstetthet. Island er forholdsvis stort i forhold til innbyggertallet, men landet er preget av sterk sentralisering og urbanisering. Island har en befolkning på 317 630, målt 01. januar 2010⁴³. Av disse bor 222 266 i Reykjavik Øst, Reykjavik Vest eller Kjalarnes prosti. For å forstå hvor skjev denne befolkningstettheten er i forhold til landet for øvrig, må vi plassere dette på et kart. Kartet nedenfor viser Island delt inn i prostier.⁴⁴ Pilene viser hvor de tre prostiene som er inkludert i diagram 2, befinner seg.

Disse tre prostiene utgjør et veldig lite geografiske areal, med tanke på at nesten 70 % av Islands befolkning bor der.

⁴³ <http://www.citypopulation.de/Iceland-UA.html>

⁴⁴ www.kirkjan.is/um

5.3. Konklusjon av prestenes erfaringer

Gjennom den økonomiske oppgangen som foregikk utover på 2000 tallet var det stor satsning innen ulike næringer, og da særlig banknæringen. Import industrien var stor ettersom kjøpekraften var stor. Det var store byggeprosjekter på gang, og mange kjøpte seg nytt eller ombygde sitt gamle. Dette skapte mange nye arbeidsplasser, og samfunnet blomstret. Men denne oppgangen; investeringene, byggeprosjektene, handelsindustrien, og alt som fulgte, foregikk i de befolkningstette områdene. Konsekvensen var at folket ute på bygdene merket lite til den store økonomiske blomstringen og ”eventyr året 2007”. Kollapsen i oktober 2008, medførte naturligvis at de negative konsekvensene ble sterkest der oppgangen hadde vært sterkest. Livet på bygdene ble derfor ikke påvirket i stor grad. Dette er sannsynligvis forklaringen på forskjellene mellom diagram 2 og 3. Jeg skal utdype dette i min kvalitative fremstilling. Men det disse resultatene viser, er altså at i de områder hvor den økonomiske krisen har hatt de største og mest dramatiske konsekvensene, er også der kirken har merket det mest.

Jeg vil bemerke at i det kvantitative utvalget fra landet, rapporterte noen av prestene fra Austfjarðaprófastsdæmi og Skagafjarðarprófastsdæmi en økning. Dette kan forklares med at Egilsstadir, “østlandets hovedstad”, ligger i Austfjarðaprófastsdæmi, og i Skagafjarðarprófastsdæmi ligger Akureyri, “nordlandets hovedstad” og Islands nest største by (ca. 18 000 mennesker). I disse to byene ble det også gjort investeringer i oppgangsperioden som fikk konsekvenser etter kollapsen.

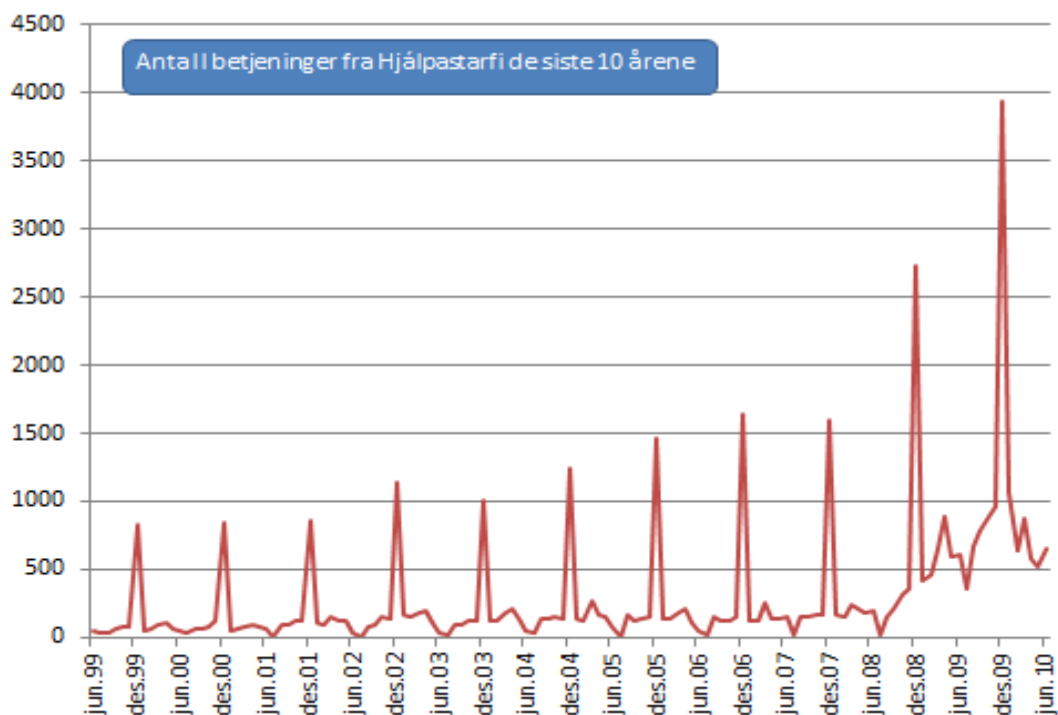
Når det gjelder gjennomføringen av undersøkelsen, var jeg skuffet over den lave svarprosenten jeg fikk. Undersøkelsen var vellykket på den måten at den gav meg indikasjoner som var verdifulle for oppgaven og for min egen forståelse av situasjonen. Men samtidig er den svak med tanke på representativitet. Hvis dette masterprosjektet hadde hvilt på denne kvantitative undersøkelsen, ville jeg fulgt det nøyere opp. Jeg ville da benyttet telefon samtaler i etterkant av e-post undersøkelsen, til den delen av utvalget jeg ikke hadde mottatt svar fra. Dette ville sikret en høyere svarprosent, men også medført en del ekstra arbeid. På grunn av tids- og arbeidspress, avsluttet jeg derfor undersøkelsen. Ettersom denne undersøkelsen følges opp av et kvalitativt prosjekt, mener jeg at den har gitt tilfredsstillende resultater som likevel kan benyttes i oppgaven.

5.4. Øvrig kvantitativt materiale

For å tilegne meg en bredere forståelse av krisens generelle konsekvenser for kirken, har jeg benyttet kvantitative resultater som har en annen målgruppe og fokus enn det jeg selv gjorde i min undersøkelse. Jeg skal her presentere disse funnene. Den første undersøkelsen går på krisens konsekvenser for Hjalpastarf Kirkjunnar (kirkens hjelpearbeid) nasjonalt. Den andre undersøkelsen går på tillit til kirken, mens den siste går på folkets tilfredshet med biskopen.

5.4.1. Hjalpastarf Kirkjunnar

I min egen undersøkelse så jeg på forandringer i folkets deltakelse i kirkens aktiviteter. Når det gjelder kirkens sosiale og deltakende rolle i samfunnet i denne perioden, er det enklest å måle dette gjennom kirkens hjelpearbeid. Dette organiseres og gjennomføres av Hjalpastarf Kirkjunnar. Ved å se på utviklingen i deres innenlands arbeid de senere årene, er det lett å se hvilke konsekvenser den økonomiske krisen har hatt på samfunnet, og at dette har store konsekvenser for kirkens hjelpearbeid og aktive rolle.⁴⁵

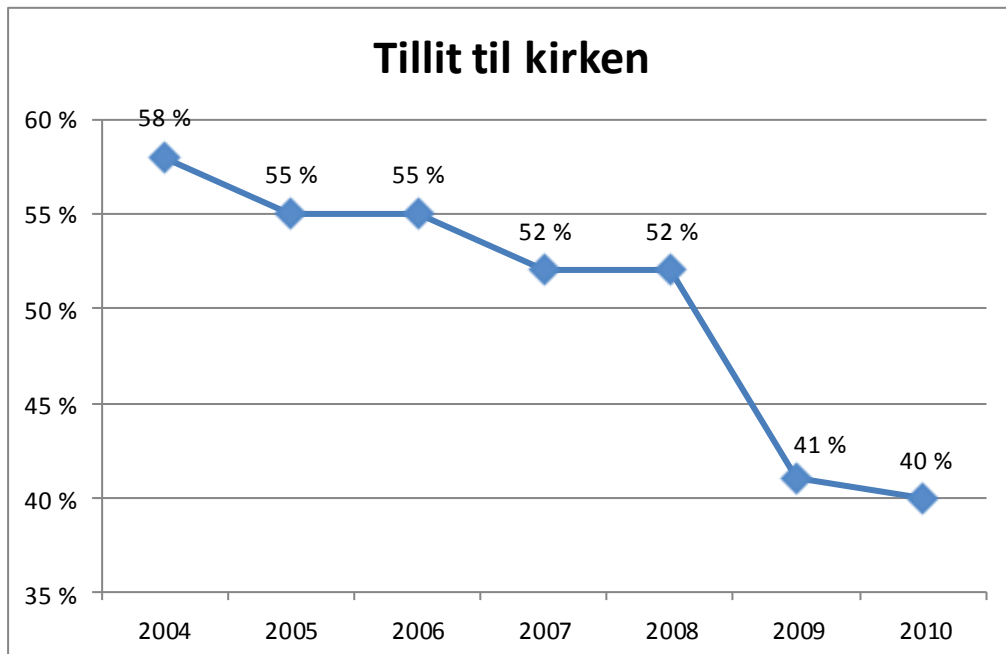

Jeg vil gå dypere inn på Hjalpastarf Kirkjunnar sin rolle i den kvalitative fremstillingen. Et spørsmål jeg vil ta opp senere, er i hvor stor grad dette arbeidet faktisk assosieres med kirken?

⁴⁵ Diagram gitt av informasjonsansvarlig hos HK, Bjarni Gíslason (ikke publisert).

5.4.2. Folkets tillit til kirken og tilfredshet med biskopen

Capacent Gallup foretar årlige undersøkelser av folkets tillit til kirken.⁴⁶ Dette gir et godt sammenligningsgrunnlag hvor man kan lese en utviklingshistorie i forhold til kirkens status hos folket.

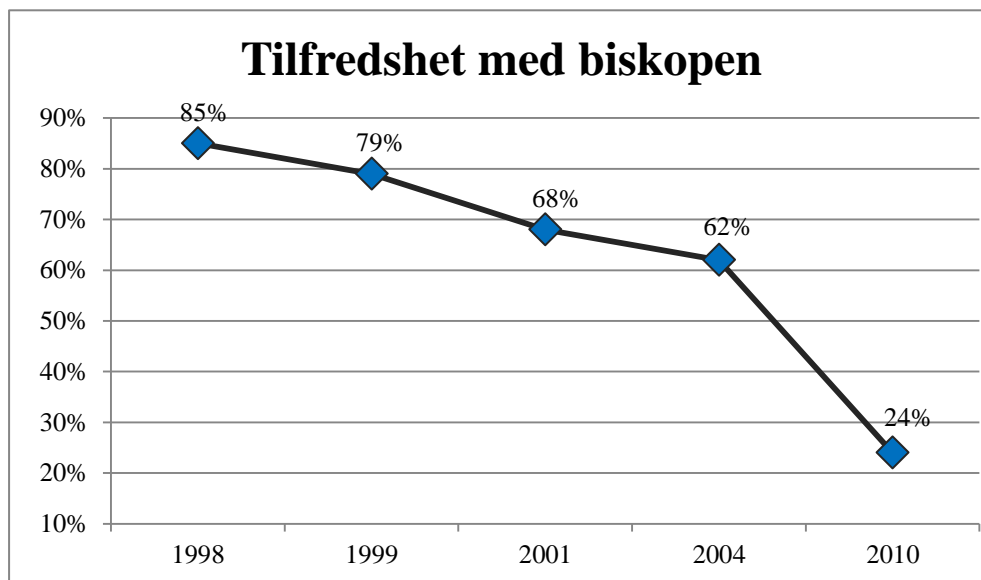
Denne grafen viser utviklingen av andelen isendinger som uttrykker høy tillit til kirken. Undersøkelsene er foretatt i første kvartal hvert år. Data hentet fra Capacent Gallup. (Tall fra oktober 2010 viser et ytterligere fall på 2 %, noe som kan knyttes til sexskandalen som ble rullet opp i september, 2010. Dette er ikke inkludert i denne grafen)

Som denne grafen viser, har kirken opplevd en gradvis nedgang i folkets tillit. Det som er interessant, er at denne nedgangen er veldig dramatisk i perioden 2008-2009. I det året falt tilliten med 11 %, sammenlignet med et fall på 4 % i perioden 2004-2008. 2008-2009 er det samme tidsrommet som den økonomiske kollapsen inntraff, og tilliten til myndigheter, autoriteter og ledere falt. Det ser derfor ut til at kirken har erfart den samme mistilliten som samfunnets øvrige ledere og autoriteter har opplevd. Hva som kan være grunnen til dette skal jeg se nærmere på i konklusjonskapittelet. Jeg vil også legge til at i disse Gallup undersøkelsene blir også utvalget spurt om de ønsker at stat og kirke bør skilles. Av de som svarer på dette spørsmålet, sier 73 % ja.⁴⁷

⁴⁶ Dette er et randomisert utvalg fra hele landet (over 18 år). Uttaket er rundt 2000 mennesker. Svarprosentene hver gang er rundt 60 %. Undersøkelsen foregår enten på internett eller over telefon.

⁴⁷ www.gallup.is/Frettir-og-frodleikur/thjodarpulsinn/thjodarpulsinn/2010/10/06/Malefni-kirkjunnar/

Når det gjelder folkets tilfredshet med biskopen, har ikke undersøkelsene vært like regelmessig. Likevel viser også denne grafen en utvikling hvor folkets tilfredshet med biskopen går gradvis nedover, og at denne nedgangen er kraftigere de siste årene.

Denne grafen viser hvordan tilfredsheten med biskopen har utviklet seg fra innsettelsen frem til i dag. Prosentandelen representerer de som er tilfredse med biskopens arbeid.

Denne siste av disse målingene ble gjort i oktober 2010, og det er derfor sannsynlig at noen prosent av nedgangen skyldes sexskandalen den siste tiden. Men nedgangen i biskopens popularitet handler om mer en dette. Siden det ikke er regelmessige målinger, kan vi ikke sammenligne årlige forandringer på samme måte som grafen om kirkens tillit. Men som jeg kommenterte over, har tilliten til kirken falt sammen med tilliten til øvrige autoriteter og ledere i samfunnet. Dette er relevant for biskopen, kirkens øverste autoritet. Jeg berører biskopens rolle også i det kvalitative materialet.

5.5. Oppsummering

Det kvantitative materialet jeg har fremstilt i dette kapittelet, gir noen interessante funn. I min egen undersøkelse kom det frem at menigheter som ligger i befolkningstette områder, generelt har opplevd en økt kirkelig deltakelse i etterkant av krisen. Det har vært en økning i deltakelse på tradisjonelle gudstjenester, men mest økning har vært i andre aktiviteter. I landet for øvrig er det lite forandringer som rapporteres. Det er ingen som rapporterer om nedgang i kirkelig aktivitet etter krisen, og det kan derfor sies at kirken på nasjonalt plan har opplevd en økt deltakelse. Når det gjelder spørsmål om folk som kontakter prest for personlig

samtale, er det mindre variasjon mellom landet og byområdene. 45 % uttrykker en økning. Prestens rolle i lokalsamfunnet ser derfor ut til å være mer lik, i by og land. Kirkens hjelpearbeid gjennomført av Hjalpastarf Kirkjunnar har økt kraftig etter krisen. Deres nasjonale hjelpearbeid har økt kraftig.

Når man ser på disse funnene, sammenlignet med forandringene i tillit til kirke og tilfredshet med biskopen, viser det seg et spesielt bilde. Kirken har opplevd økt deltakelse og oppslutning nasjonalt, men tilliten til kirken har falt kraftig hos befolkningen. Det er også en kraftig nedgang i folks oppfatning om biskopen. Dette har skjedd parallelt med en utbredt mistillit overfor myndigheter, autoriteter og ledere i etterkant av den økonomiske kollapsen. Det ser ut som at det er store forskjeller på kirkens posisjon lokalt, og kirkens posisjon nasjonalt. Dette er funn som jeg skal se nærmere på i min kvalitative undersøkelse.

6. Kvalitativ undersøkelse

6.1. Praktisk gjennomføring

Jeg vil her gjøre rede for den praktiske gjennomføringen av min kvalitative undersøkelse, og hvordan jeg har gått frem for å bearbeide materialet. “Intervjuer er tross alt noen ganger nødvendig”,⁴⁸ som Repstad uttrykker det, og det har vært hovedfokus for meg i min kvalitative undersøkelse. I utgangspunktet så jeg for meg at min kvalitative metodebruk ville være avgrenset til en intervjuundersøkelse, men jeg ble raskt bevisst hvilken rolle observasjon også hadde for min studie. Jeg vil kort beskrive dette, før jeg går nærmere inn på den konkrete gjennomføringen av intervjuundersøkelsen.

6.1.1. Observasjon

I løpet av prosjektperioden bodde jeg i Reykjavik i 10 måneder, fra oktober 2009 til juli 2010. Jeg hadde ikke vurdert observasjon som et aktuelt redskap i min studie på grunn av to forhold. For det første har problemstillingen en nasjonal karakter. Det store geografiske området ville derfor medføre store vanskeligheter for gjennomføringen av en praktisk og relevant observasjonsstudie, hvis det i det hele tatt ville vært mulig. For det andre fokuserer prosjektet på tidsrommet før og etter oktober 2008, altså et tidsskille som lå ett år tilbake i tid. Det at jeg hadde avskrevet observasjon var nok mye knyttet til min tanke om observasjon som aktivt feltstudie. En mer passiv observasjon viste seg midlertidig å bli sentral og verdifull for mitt prosjekt. I forholdet mellom intervju og observasjon, kommenterer Repstad blant annet at intervju kan hjelpe forskere til å finne relevante miljøer hvor man kan gjøre sine feltarbeid. *“Ofte er man avhengig av å peile seg inn på hvor det kan være lurt å drive feltarbeid nettopp gjennom intervjuer.”* (Repstad 1998: 63). Min opplevelse må sies å være motsatt. Jeg var hele tiden klar i hvilket miljø jeg skulle gjennomføre intervjuundersøkelsen, men observasjon og samtaler bidro til at jeg i større grad kunne peile meg inn på fokus og utarbeiding av intervjuguiden.

Ved å bo i Reykjavik befant jeg meg i den konteksten jeg arbeidet med. Gjennom familiesammenkomster, samtaler med kjente og ukjente, søndagsskole og kirkekaffe, deltakelse i et fotballag, media og nyhetsbilde osv. ble jeg stadig utsatt for informasjon som var med å utvide min forståelse av samfunnet og folkets hverdag. Dette bidro til at jeg fikk

⁴⁸ Repstad 1998: 63

større kunnskap både om Island, ulike erfaringer og oppfatninger rundt krisen, og også kirkens posisjon. Dette var et tema både i samtale med kirkeengasjerte mennesker, men også i andre sammenhenger, ettersom mange lurte på hva jeg gjorde på Island, noe som gjerne ledet til en samtale om kirken eller den generelle samfunnssituasjon. Observasjon har derfor vært en viktig del av min kvalitative studie. Det har gjort meg bevisst på forskjeller både på det samfunnsmessige plan og det individuelle plan. Dette ble et verdifullt redskap både i intervjuundersøkelsen, men også i bearbeidelsen og analysen av materialet.

6.1.2. Intervjuundersøkelse

I oktober 2009 flyttet jeg til Reykjavik. Jeg hadde da allerede begynt å arbeide med en intervjuguide i lys av min problemstilling. Men ettersom min kjennskap til situasjonen var begrenset til bruddstykker jeg leste i nyhetene eller fikk høre fra familie og kjente på Island, begynte jeg med å ta kontakt med Biskupsstofa (biskopskontoret). Jeg sendte en e-post til informasjonsansvarlig der, og ble godt mottatt. Vi avtalte et møte, og hadde en lengre samtale rundt krisen, kirkens opplevelse og erfaringer av den, samt mine tanker og min problemstilling. Etter dette møtet tok jeg også kontakt med en bekjent som arbeider som prest, hvor vi pratet om de samme temaene. Dette gjorde at jeg følte meg bedre rustet til å forme en intervjuguide, og ble mer bevisst hvilke temaer som ville være interessante og relevante for problemstillingen. Gjennom disse samtalene hadde jeg også fått høre at det var forskjeller blant prestene i forhold til hva de hadde rapportert. Dette ble jeg også klar over gjennom den kvantitative undersøkelsen. Det gav meg klarere ideer om hvordan jeg ønsket å sette sammen utvalget mitt.

Den videre prosessen var å skrive et informasjonsskriv.⁴⁹ Jeg benyttet det samme informasjonsskrivet i den kvantitative og den kvalitative undersøkelsen. Jeg gikk i gang med den kvantitative undersøkelsen noe før jeg startet intervjuundersøkelsen, og ettersom prestene i det kvalitative utvalget også var en del av det større kvantitative utvalget, var disse klar over prosjektet når jeg kontaktet dem for å be om intervju. Alle informantene var positive og imøtekommende overfor meg, og takket ja til å bli intervjuet.

Med unntak av ett, foregikk alle intervjuene på informantenes respektive kontor. Lengden på intervjuene varierte fra 1 til 2 timer. En time viste seg å være tilstrekkelig, og var lengden for de fleste intervjuene, men der informantene hadde god tid, benyttet jeg muligheten til å se nærmere på arbeidet og området de var engasjert i. Når det gjaldt språket, benyttet jeg

⁴⁹ Vedlegg 1. Informantene ble senere gjort oppmerksom på at prosjektslutt ble utsatt til høsten 2010.

engelsk når jeg kontaktet informantene. Jeg skrev intervjuguiden på engelsk, og forventet å gjennomføre intervjuene med dette språket. Det viste seg midlertidig at mange av informantene var gode i “skandinavisk” (blanding av norsk, dansk og svensk), og de fleste intervjuene gjennomførte jeg derfor på norsk.

Alle intervjuene startet med at jeg gav informasjon om prosjektet, min faglige tilknytning, og også noe om min bakgrunn og min tilknytning til Island. Dette førte ofte til en åpen samtale i starten av intervjuet som gikk noe på siden av intervjuguiden. Dette dreide seg om generelle kommentarer om den islandske kirke, og informantenes tanker om sekulariseringsspørsmålet i forhold til Island. Det faktum at jeg har et personlig forhold til Island gjennom min kone, erfarte jeg som positivt hos informantene. Jeg opplevde stemningen mer løs og ledig når informantene forstod at jeg ikke kun så på Island som et land i krise, og derfor et interessant studieobjekt, men at jeg faktisk hadde familie og venner der, og også kjennskap til områder og et (begrenset) islandsk vokabular. Jeg tror at dette utelukkende var positivt for intervjuets gang. Informantene forstod at jeg hadde en viss kjennskap til både historien, folket og samfunnet, og trengte derfor ikke forklare elementære trekk på samme måte som de ville gjort overfor en totalt utenforstående. Videre i intervjuet informerte jeg om mine forpliktelser i forhold til konfidensialitet i behandlingen av informasjonen (informantene var rimelig avslappet til dette, noe jeg beskriver i neste avsnitt). Jeg spurte også om det var greit at jeg benyttet lydopptaker under intervjuet, noe samtlige godtok. Jeg var likevel klar på at de kunne be meg skru den av, om det var noe de ikke ønsket skulle være med i intervjuet. Dette skjedde to ganger i løpet av intervjuene.

Når det gjaldt strukturen i intervjuene, forandret denne seg noe underveis. I utgangspunktet hadde jeg tre deler. Første delen fokuserte på de lokale forhold og menigheten. Andre del tok for seg den økonomiske kollapsen og erfaringene rundt det, både personlig og i menigheten. Og tredje del tok for seg hvordan informantene opplevde nasjonalkirkens håndtering av krisen, og hvordan det eventuelt påvirket kirkens situasjon på Island. Etter de to første intervjuene la jeg imidlertid til en del til. De to første informantene kommenterte på eget initiativ forholdet mellom stat og kirke, og tankene sine rundt kirkens fremtid, og jeg la til dette. I den vedlagte intervjuguiden er denne delen med.⁵⁰ Under hver del hadde jeg noen spørsmål og stikkord som jeg forholdt meg til. Jeg fulgte intervjuguiden forholdsvis slavisk i de første to intervjuene, men dette ble jeg mer avslappet til etter hvert. Dette hadde også å gjøre med at mange av informantene pratet “skandinavisk” og den engelske

⁵⁰ Vedlegg 3

spørsmålsformuleringen var ikke relevant. Jeg berørte de samme temaene i alle intervjuene, og flyten i samtalen bedret seg for hvert intervju. Samtalene beveget seg naturlig mellom temaene, men ikke nødvendigvis i den rekkefølgen jeg hadde skrevet i guiden. Guiden ble derfor mer en huskeliste for meg, slik at jeg underveis i intervjuene kunne benytte den til å se hva vi hadde vært innom og hva jeg måtte komme tilbake til. Dette er noe Repstad også omtaler som en naturlig og uproblematisk utvikling i en intervjuundersøkelse (Repstad 1998: 64-66).

Det var også to informanter i utvalget som hadde en annen rolle og et noe annet erfaringsgrunnlag enn de øvrige. Intervjuene med disse to ble derfor noe annerledes, selv om temaene hovedsakelig var de samme.

I etterkant av hvert enkelt intervju satte jeg meg ned og noterte hvordan jeg hadde opplevd det. Dette gikk på hvordan jeg ble tatt i mot, omgivelsene, informantens engasjement i forhold til problemstillingen og tematikken, gangen i samtalen og liknende. Altså elementer som ikke var så lett å fange opp med lydopptakeren. Deretter skrev jeg ned intervjuet fra lydopptaket. Ved et par anledninger hadde jeg ikke mulighet til å gjøre dette samme dag som intervjuet ble gjennomført, men notatene om intervjuet ble alltid skrevet direkte etter intervjuet var gjennomført, og jeg tror derfor ikke dette har hatt noe innvirkning på materialet.

I den videre tekstanalysen har jeg benyttet meg av en temasentrert analyse. Jeg har gjort dette elektronisk, og samlet informantenes svar ut i fra tematikk. Etter å ha sammenlignet de ulike informantenes synspunkter og erfaringer viste det seg raskt at det var forskjeller ut fra de ulike områdene menighetene lå i. Dette gjorde at jeg forandret på analysearbeidet, og kategoriserte svarene ut i fra fellestrekk ved områdene. Deretter gjorde jeg tematiske sammenligninger mellom områdene. Temaanalysen har derfor blitt gjennomført som en helhet, samtidig som kontraster i datamaterialet har gjort at jeg også har sammenlignet kategorier i utvalget. Dette trekkes frem av Repstad som vanlige erfaringer i det praktiske analysearbeidet (Repstad 1998: 104). Utgangspunktet for temaarbeidet har derfor vært styrt av min problemstilling og mine teoribaserte forventninger, samtidig som fokuset i temaarbeidet hele tiden styres av det innsamlede materialet. Trianguleringen i metodearbeidet har også gitt meg nye innfallsvinkler som har vært relevante i den kvalitative analysen. Et eksempel på dette var de kvantitative resultatene som gav klare indikasjoner på forskjeller rundt om i landet. For å benytte begrepet til Ryen, vil jeg derfor si at analysearbeidet har hatt utgangspunkt som et "ovenfra og ned"-arbeid. Samtidig som jeg har latt materialet få styre fokuset til en viss grad,

og håper derfor at et “nedenfra og opp”-perspektiv også har formet min fremstilling og forståelse (Ryen 2002: 162-163).

Jeg vil klargjøre for leseren hvordan jeg vil fremstille mitt kvalitative materiale. Gjennom den temasentrerte analysen har jeg fordelt materialet inn i tre kapitler: “Et samfunn i krise”, “Lokale forhold” og “En kirke i endring?” Ved å gjøre dette, føler jeg at materialet gir en helhetlig historie som er relevant for problemstillingen, og blir mer tilgjengelig for analyse relatert til min teoretiske tilnærming. I etterkant av disse tre kapitlene vil jeg ha et eget kapittel hvor jeg trekker konklusjoner basert på helheten av materialet. Disse tre kapitlene dekker områdene som ble omtalt i intervjuene.

6.1.3. Informantene og deres representativitet

Mitt utvalg består av syv prester, en representant for kirkeledelsen (biskopskontoret) og en representant for Hjálpastarf Kirkjunnar (gjerne forkortet til HK eller Hjálpastarfið). Før jeg presenterer utvalget videre, må jeg nevne to ting.

Når det gjelder spørsmålet om sensitiviteten i de opplysningene dette materialet inneholder, har samtlige informanter gitt uttrykk får at de fleste syn, holdninger og erfaringer er kjent blant kollegaene. Særlig er forum som Synoden med på å åpne dette. Der diskuteres erfaringer, ulike syn på teologi, ledelse, strategier osv. Dette reduserer i stor grad faren for at utsagn og lignende i min fremstilling kan medføre skade eller vanskeligheter for mine informanter. Men jeg er uansett forpliktet til, og vil bestrebe meg på, å fremstille materialet slik at det ikke kan være identifiserende for mine informanter. Dette er en stor utfordring. Island er et lite land, og et lite samfunn hvor mange kjenner mange. Innenfor kirkens ansatte er dette en sannhet til det ekstreme. Det er et gjennomsiktig miljø, hvor hele den islandske prestestanden rommer under 150 personer. I tillegg befinner de fleste av mine informanter seg innen en forholdsvis liten geografisk radius. Samtidig er dette området hvor storparten av kirkens ansatte befinner seg. Konsekvensen er at jeg ikke kan presentere mine informanter med særlig grad av bakgrunnsopplysninger.

Presentasjonen er derfor følgende. I utvalget er både kvinner og menn representert. Deres ansiennitet i kirken varierer. Det er et spenn fra 12 til 37 år, med stor variasjonen innen hvilke posisjoner og stillinger de har hatt, samt yrkeserfaringer utover kirkelig engasjement. For å se om det er ulike erfaringer basert på hvilke område menighetene befinner seg i, har jeg valgt informanter med tanke på variasjon i de lokale forhold. Tre menigheter ligger i etablerte sentrale områder, tre menigheter befinner seg i områder hvor det ble gjort store investeringer i

form av utbygging og nyetablering i perioden før oktober 2008, og en menighet befinner seg i et jordbruksområde ute på landet. Representanten fra biskopskontoret har god oversikt over kirkens situasjon på Island. Når det gjelder representanten for HK, har vedkommende gitt klarsignal og samtykke til at hans navn kan benyttes i oppgaven. Han er informasjonsansvarlig for HK, og ble ansatt i 2007. Han har altså sittet i stillingen i den aktuelle perioden jeg fokuserer på. Utover dette kan jeg ikke gi noen klarere profil på mine informanter. Det vil være veldig vanskelig å gi de enkelte informantene pseudonym som skal følge dem gjennom fremstillingen. Jeg velger derfor å la hvert utsagn stå fritt. De utsagn som er gitt på engelsk har jeg oversatt. Jeg vil likevel, der det er relevant, angi områdekategori for utsagnene. Det har vist seg at de lokale forhold rundt menighetene preger hvilke erfaringer prestene har gjort. Jeg har derfor kategorisert områdene på følgende måte:

1. Sentrum. Sentrale og etablerte områder.
2. Utkant. Områder preget av investeringer, utbygging og nyetablering.
3. Periferi. Jordbruksområde på landet.

Jeg må også nevne at to av informantene var bekjente av meg. Pål Repstad uttrykker at dette ikke trenger å ha betydning for representativiteten. Samtidig uttrykker han at det kan medføre både fordeler og ulemper. Fordelen er at informanten, gjennom kjennskap til forsker og problemstilling kan være mer konkret, presis og utfyllende overfor de temaene vedkommende vet forsker er ute etter. Men på den annen side kan det også medføre at informasjon kan overdrives der informanten vet at det har betydning og interesse for forskeren, noe som kan gi en feilaktig fremstilling. Korrekt distanse mellom forsker og informant kan også være vanskeligere der disse er bekjente i utgangspunktet (Repstad 1998: 30/69). For mitt vedkommende tror jeg ikke dette har hatt noen betydning. Jeg oppfattet ikke at disse intervjuene forløp annerledes enn de øvrige. Samtidig hadde jeg forholdsvis god kjennskap til disse informantenes erfaringer på forhånd, og informasjonen fra intervjuene gav meg ingen grunn til å mistenke at de “smurte på litt ekstra” for å glede meg.

7. Et samfunn i krise

I møte med informantene har jeg forsøkt å få et bilde av oppgangstiden, opplevelsen av 6. oktober 2008, da statsminister Haarde uttrykte at Island var i ferd med å gå konkurs, og erfaringene i etterkant. Det er naturlig å snakke om Island som et land i endring, når vi ser på det tiåret som har gått siden millennium. Endringene har vært både positive og negative. Det er lett å tenke at de positive endringene skjedde frem til oktober 2008, mens de negative endringene har kommet i etterkant. Så enkelt er det naturligvis ikke, selv om den islandske kroneverdien kan være et argument for et slikt skille. Jeg skal i det følgende ta for meg hvordan oppgangstiden ble oppfattet og erfart blant mine informanter. Deretter ser jeg på opplevelsen av 06.10.2010, før jeg går inn på de videre konsekvensene. Fremstillingen i dette kapittelet vil være av mer generell art, og vise hvilken kontekst dette prosjektet befinner seg i. I neste kapittel vil jeg ta for meg kirkens rolle i denne perioden.

7.1. Oppgangstiden

Når informantene ser tilbake på årene før kollapsen, uttrykker de at det var en slags eventyrstemning i samfunnet.

“Det var en spesiell tid. Det var en veldig oppgang som satt sitt preg på allting. Hva skal man si? Penger kostet ingenting. Alt var bare positivt, og alle var på vei mot bedre tider.”

Økonomien vokste utover alle proporsjoner. Etter at de privatiserte bankene hadde utnyttet potensialet i det begrensede islandske markedet, ekspanderte de utover landegrensene. De vokste og fikk et stort kundemarked i mange europeiske land. Dette gav en pengestrøm til lille Island, som gav en oppblomstring i investeringer og byggevirkksomhet. Samtidig trengte bankvesenet stadig flere ansatte, og arbeidsbehovet var veldig stort. Mange utlendinger, særlig Øst-Europeere, kom til landet for å jobbe. Lille Island ble plassert på kartet. Islendingene følte en sterk stolthet over hva de var i stand til å få til. Det kulminerte på mange måter i 2007, da UNDP sin årlige gjennomgang av verdens land konkluderte med at Island var verdens beste land å bo i.⁵¹ Det utviklet seg en slags “verdensmester” holdning. En av informantene uttrykker det slik:

⁵¹ http://hdr.undp.org/en/media/HDR_20072008_EN_Indicator_tables.pdf

“Vi var veldig nasjonalistiske. Vi var de beste og de største. Vi kunne kjøpe opp Magasinet Nord i København, vi eide de største bankene, og nordmenn var bare noen bondeknøl. Og det kom jo mange polakker til Island for å arbeide, og de ble behandlet veldig dårlig. Lave lønninger, dårlig omtale og dårlig behandling.”

Det var endringer på så mange plan. Penger og arbeid var enkelt å få tak i, og samfunnet ble styrt av dette. Man skulle realisere sine drømmer og oppfylle sine behov.

“Det var et jag i det islandske samfunnet som ble drevet av den økonomiske oppgangsbølgen. Folk skulle kjøpe seg nytt av alt, ordne huset, reise på ferier osv. Det var nesten vanskelig å samle folk til møter fordi det alltid var noen ute og reiste.”

Mange privatpersoner nøt godt av oppgangstiden, men den skapte også et stort skille i samfunnet. Kløften vokste seg stor mellom de rike og befolkningen for øvrig. Det ble også tatt i bruk et nytt begrep, de “nyrike”, som omfattet en gruppe mennesker som gjennom bankvesenet hadde vokst seg styrtrike på kort tid. Denne gruppen mennesker skapte en ny “overklasse” som tidligere ikke hadde eksistert, og var på mange måter et bilde på Islands utvikling de senere årene. En av informantene forteller om en opplevelse som tydeliggjorde dette:

“Samfunnet var jo blitt veldig forandret i tiden før kollapsen kom. Jeg husker godt en opplevelse jeg hadde sommeren 2007. Da satt jeg på en utekafé her på torget og spiste lunsj, og så plutselig en gruppe på kanskje 10 unge menn som gikk over torget i svarte dresser, skjorter og slips, og det var så unaturlig og annerledes. Min første tanke var om mormonene hadde begynt å gå i så store grupper, men så var det en som fortalte meg at dette var en del av den nye og unge bankstaben på Island. Og det hele var så spesielt og fremmed.”

Selv om mange privatpersoner fikk ta del i godene under oppgangstiden, så var ikke dette et nasjonalt fenomen. I mange sammenhenger har jeg fått høre at oppgangstiden og fenomenet “2007” var forbeholdt området i og rundt Reykjavik. I intervjuet med en av informantene som bodde og arbeidet på en mindre plass ute på landsbygda i denne perioden, ble dette bekreftet. Han kommenterte:

“The good years never came to [informantens hjemsted]”.

Det er nok ikke utelukkende slik at kun Reykjavik og omegn opplevde de “gode årene”. Både Akureyri, “nordlandets hovedstad”, og Egilsstaðir, “østlandets hovedstad”, opplevde en viss utbygning og økt investering i denne perioden. Men generelt kan man si at oppgangsperioden var forbeholdt de sentrale områdene rundt Reykjavik, med mulig unntak av befolkningstette områder slik som Akureyri og Egilsstaðir. Den generelle landsbygda merket lite til den store pengeflommen som preget mange islendinger i denne perioden.

7.2. ”God bless Iceland”

6. oktober 2008 var kollapsen en realitet, Island var på randen av konkurs, og statsminister Haarde avsluttet sin pressemelding med: ”God bless Iceland”. Når temaet i intervjuene flyttes over til kollapsen, blir samtalen mer alvorlig. Det er en hendelse som har hatt stor betydning og store konsekvenser for mange mennesker, og det bærer informantenes utsagn preg av.

“Jeg er sikker på at nesten alle du spør kan si nøyaktig hvor de var og hva de gjorde da de fikk høre om kollapsen. Det er min erfaring når jeg har hatt kurs som går på bearbeiding av sorg, og jeg har spurt om de husker hvordan de hørte om kollapsen. Det var et så stort sjokk for befolkningen, og man kunne ikke forutse det, i hvert fall ikke dimensjonene av det. Det er som med en vulkan. Min mor snakket ofte med oss barna om hvordan hun opplevde utbruddet på Katla i 1918. Men det er først nå når vi har fått se et større utbrudd selv at vi forstår hva hun snakket om. Det er ikke bare lava og aske, men det er flom, jordskjelv og giftig nedfall som ligger på bakken. Og slik var det også med den økonomiske krisen.”

Mange av informantene gir uttrykk for at de forventet at samfunnet og den økonomiske politikken på et eller annet tidspunkt ville få seg en knekk.

“Både jeg og mange andre hadde hatt en dårlig følelse i mange år før de smalt. Spørsmålet jeg satt med var mer når og hvordan det kom til å skje? Mange jeg snakket med hadde samme oppfattelse som meg. Situasjonen kunne ikke være virkelig. Det er mot naturens gang at alt bare er positivt og fremtiden vil bringe bare glansdager. ”We really blew it!””

Men selv om det hadde vært en forventning om at noe ville gå galt eller stoppe opp, er samtlige informanter klare på at det var et stort sjokk. Særlig omfanget av krisen, og

usikkerheten som rådet i starten av oktober 2008, satt sterke spor. Det er likevel stor forskjell i måten informantene reagerte på.

“Uansett hva man tenkte og trodde på forhånd, så ble det [kollapsen]veldig dramatisk. Omfanget av kollapsen var mye større enn man trodde. Jeg og min kone fryktet at banksystemet ville falle helt sammen, og at det ikke ville være mulig å benytte seg av bankkort og slikt, så vi reiste rundt til alle minibankene i området og tok ut så mye penger som vi kunne i kontanter. Og folk hamstret jo opp mat og bensin og slikt. De pessimistiske analysene var veldig dramatiske.”

En annen av informantene uttrykker:

“Det kom som et sjokk. Vi visste jo godt at vi hadde problemer, men... Vi var en gruppe som skulle besøke noen islendinger i North Dakota, i USA. Vi skulle reise i oktober, og alt var planlagt. Men vi holdt et nattemøte 15. oktober hvor vi avbrøt reisen. Vi torde ikke å reise. Vi visste jo ikke hva som ville skje. Alle våre visakort var jo kaputt, og vi visste ikke om Icelandair ville flyve mer og at vi da ville sitte fast i North Dakota, og om telefonnettet ville bryte sammen, eller hva. Vi visste det var problemer og at det hadde gått litt over styr i 2008, men det som skjedde, var et sjokk. Omfanget var så mye større enn vi hadde trodd. Dollaren stod jo i 60 ISK i september, og den falt til 130 i oktober. Alle bankene falt jo sammen på en, to, tre. Man visste ikke om man ville ha mat i butikkene, og om man kunne importere mel eller hva, altså.”

Som disse utsagnene viser, var kollapsen et sjokk og en dramatisk opplevelse. De fleste av informantene gir likevel uttrykk for en roligere reaksjon. Det var sjokkerende hvor omfattende og stort alt var, men flere av informantene trodde at infrastrukturen ville bli ivaretatt. De fulgte med på nyhetsbildet for å prøve å få en oversikt over hva som foregikk. Det var en utrygghet og en tristhet som rådet, og det mentale sjokket var dramatisk, men hverdagen gikk sin vante gang.

7.3. Et samfunn i krise

Selv om meldingen om kollapsen var dramatisk og kom overraskende på islendingene, bar ikke den umiddelbare reaksjonen preg av et samfunn i panikk.

“[...] vi forventet jo mye mer dramatikkk enn hva som egentlig skjedde. Man har jo sett bildene fra Wall Street i 1929, hvor mennesker kastet seg ut av vinduer for å ta selvmord, eller lange matkøer og lignende. Men det var jo ikke noe lignende som skjedde her. Krisen kom ikke så brått for folk som man var redd for. Det er klart, beskjeden om hvor ille det var fatt med Island, kom jo brått, og det var et sjokk. Men den materielle krisen tok lengre tid.”

Akkurat dette aspektet kommer frem i flere av intervjuene. Den umiddelbare reaksjonen var mer preget av sorg og vantro, enn panikk. Men i den senere tiden er det blitt en sterkere melankoli og håpløshet hos en del mennesker. De større konsekvensene har jo kommet gradvis. Umiddelbart ble det naturligvis en kraftig devaluering av den islandske kronen, noe som førte til ekstrem økning i nedbetalingssummen på lån tatt i utenlandsk valuta. Og dette gjaldt mange. Men samtidig satt de fleste med sin jobb og sin lønn, man hadde det man trengte, og følte at man ville klare seg greit ved å senke forbruket litt. Men så kom prisøkningene på forbruksvarer og annet, lønninger ble redusert, mange ble oppsagt fra sine stillinger, mens andre igjen måtte godta og gå ned i stillingsprosent for å beholde jobbene sine.

“Det er flere jeg prater med som nå begynner å prate om vanskeligheter, håpløshet, oppgitthet, og mange ekteskap som har store problemer. Og jeg tror mye av grunnen til det er at nå har det gått halvannet år. Mange klarte seg greit rett i etterkant av krisen, og fokuserte positivt. ”Jeg har jobb, og jeg skal klare dette”. Men så går månedene og du betaler avdrag på din gjeld, men den bare vokser og fremtiden og fokuset blir mørkere og mørkere. Hvis du ser situasjonen som Titanic, så var det ikke et stort smell passasjerene følte. Men ettersom tiden gikk, forstod de hvor ille situasjonen var da skipet ble oversvømt på grunn av hullet som kollisjonen hadde påført skipet. Alle vet hva som har skjedd, men man er optimistiske – okay, det smalt, men dette [Island] er et stort skip og det kan jo ikke være så ille. Så kommer krisen når man innser at det faktisk ER så ille.”

Krisen er omfattende. Enkelt personer sliter. De som har klart seg greit, har folk i sine familier som sliter, og er derfor berørt på den måten. Befolkningen føler seg svindlet av bankene, og sviktet av myndighetene. Det er skuffelser, sinne, håpløshet og anger. Folkets sinne fikk utløp i kasserollerevolusjonen i årsskifte 2008/09, og resulterte i regjeringens avgang i januar 2009. Folket krever at de ansvarlige blir stilt til ansvar for sine handlinger og

sitt vanstyre. De som var delaktige i krisen, bevisst eller ubevisst, har derfor også store vanskeligheter. De møter anklager, kalde skuldre eller utfrysning fra samfunnet. En av informantene uttrykker det slik:

“Det er en meget dyp, bred og aktiv krise. Og den har med alle familier å gjøre. Det spiller ingen rolle hvilken del du er av krisen. Om du er den som har tapt penger, eller om du er den som har stjålet penger, eller en som har vært påvirkende på en eller annen måte. Det spiller ingen rolle. Det er krise for alle.”

Men krisen har også medført en forandring, som informantene trekker frem som noe positivt. Det jaget som preget samfunnet før kollapsen, er blitt erstattet av en større ro. Folk er “tvunget” til å jobbe mindre på grunn av lavere stillingsprosenter, forbud mot overtidsarbeid på en del arbeidsplasser og lignende. Folk har heller ikke råd til å farte rundt på samme måte som før, eller gjøre dyre investeringer på husene sine.

“I dag ser det veldig annerledes ut. Folk er mye roligere, og mye mer hjemme med familiene sine. De er hjemme i helgene og slapper av i mye større grad en før.”

Familiebåndene og det sosiale nettverket har også blitt sterkere og viktigere i etterkant av kollapsen. Under oppgangsperioden var det en sterkere individualitet og egoisme i samfunnsmentaliteten, enn det man ser i dag. Folk skulle smi sin egen lykke, og karre til seg en bit av kaken. Men etter kollapsen innså veldig mange mennesker at de ikke var i stand til å klare seg selv, under de nye forutsetningene. Der har familiene og de sosiale nettverkene spilt en veldig sentral rolle.

“Krisen ble ikke så ille for privatpersoner som man ville trodd. Dette har å gjøre med at det sosiale nettverket på Island er veldig sterkt. Familiebåndene er veldig sterke. Og dette har spilt en stor rolle, i samspill med statens velferdssystem. Mange unge familier klarer seg ved hjelp av besteforeldre, eller foreldre. De eldre tar opp lån på sine eiendommer for å hjelpe sine yngre slektninger. Mange kjøper inn mat til sine barn eller barnebarn hver uke for å hjelpe. Slike ting har medført at det ikke ble så mange dystre skjebner for enkeltpersoner som man kunne forventet.”

7.4. Oppsummering

Mye har skjedd på Island siden år 2000. Det har vært en turbulent tid. En stor økonomisk oppblomstring forandret samfunnet. Overskudd av arbeid og lån uten garantier gjorde at mange mennesker nøt godt av dette. En sterk materialistisk tankegang rådet, og mange fikk oppfylt sine drømmer gjennom reiser, fine biler eller nye hjem. Men mentaliteten innebar også en sterkere individualistisk og egoistisk tankegang, som ble preget av grådighet og et selvrealiseringsbehov. Arbeid, reising og prosjekter skjøv bort familie og sosiale bånd.

Det materielle eventyret fikk en brå og overraskende slutt i oktober 2008. Bankene kollapset, samfunnstukturene ristet i fundamentet og befolkningen ble rystet. Den materielle forlystelsen og festen ble erstattet med usikkerhet og sorg. Konsekvensene ble etter hvert store. Arbeidsløshet og gjeldsslaveri var den nye realiteten for mange. “De gode årenes” optimisme og stolthet forsvant. Island ble ydmyket, fremtiden preges av pessimistiske analyser og mange mennesker opplever håpløshet. Men denne triste økonomiske utviklingen har hatt positive konsekvenser for familier og sosiale relasjoner. Individualisme, egoisme og grådighet har blitt erstattet med fellesskap, solidaritet og gavmildhet. Mange av ofrene for krisen har klart seg noenlunde ved hjelp av familie og venner som har stilt opp for dem.

Men nasjonale forskjeller må bemerkes. Majoriteten av befolkningen opplevde oppgangen og kollapsen sterkt. Men over to tredjedeler av befolkningen befinner seg i Reykjavik og omegn, og det var her både de positive og de negative konsekvensene var tydeligst og sterkest. Tilsvarende erfaringer, men noe mer begrenset, har vært tilfelle i Akureyri og Egilsstadir. Men i landet for øvrig, og særlig på landsbygda, finnes mange mennesker som ikke kjenner seg igjen i den fremstillingen som her er gitt. De mindre og mer tradisjonelle jordbrukssamfunnene rundt om i landet har merket lite eller ingenting til “eventyret 2007”. Men selv om ikke alle islendinger ble “invitert til festen”, må hele befolkningen være med å betale, i form av høyere skatter, høyere renter og mindre arbeidsmuligheter.

8. Lokale forhold

Før jeg skal ta for meg kirken nasjonalt, vil jeg ta for meg kirken lokalt. Som vist i det kvantitative materialet, har tilliten til kirken nasjonalt blitt svekket, mens mange prester uttrykker økt lokal oppslutning. Men også blant flere av informantene mine har jeg funnet en slags distinksjon mellom “den lokale kirke” og “den nasjonale folkekirke”. Krisens konsekvenser har variert ut i fra hvilke områder man befinner seg i. Dette har igjen hatt betydning for informantenes opplevelser, og kommer til uttrykk i deres oppfatninger om hvordan man mener den nasjonale kirke har håndtert krisen. Jeg vil bruke dette kapittelet til å fremstille karakteristiske forhold i informantenes lokale kontekst, ettersom dette ser ut til å påvirke deres uttalelser i forhold til den nasjonale kirke. Jeg vil presentere de lokale forhold kategorisk: “Sentrum”, “Utkant” og “Periferi”.

8.1. Sentrum

Det er tre informanter i denne kategorien. Utvalget representerer både fattige og rike bydeler. Områdene bærer preg av å være stabile og etablerte, uten å ha gjennomgått spesielle forandringer de siste årene. Fellestrekk for menighetene er en stabil befolkningsmasse som rommer alle mulige mennesker i samfunnet. Fattig og rik, gammel og ung, etniske islendinger og nye statsborgere.

“Her finner du Islands rikeste mennesker og Islands laveste stående. De som ikke har råd til mat uten å få hjelp, og de som har råd til privatfly. Artister, politikere, næringstopper.”

Sammensetningen av mange ulike mennesker i forskjellige lag av samfunnet medfører utfordring for kirken i form av klare standpunkt og meninger.

“Konfirmantarbeidet i dette området er interessant. Hvert år er det kanskje femti konfirmasjonsbarn i området, men bare 28-30 av de kommer hit for kirkelig konfirmasjon. Det er noe av den laveste andelen på hele Island, og er nok knyttet til sammensetningen av folk i dette området. Mange bevisste mennesker.”

Det var mange aktiviteter i informantenes menigheter. Foruten de tradisjonelle søndagsgudstjenestene, var det mange ulike tilbud.

“I morges var det en messe klokken åtte. I går var det en bønnegudstjeneste 10.30. På mandag var det et bønnesamvær klokken tolv. I morgen er det en halvtimes stillestund klokken tolv. Og så har vi to eldre sentre som vi jevnlig går til. Men så er det i tillegg alt slags samfunn for barn og tenåringer. Og naturligvis konfirmantundervisningen.”

Utsagn som dette fant jeg hos alle informantene. Disse aktivitetene hadde en stabil oppslutning. To av informantene uttrykte at det generelt var mindre oppslutning på den tradisjonelle søndagsgudstjenesten, enn på de andre aktivitetene. I en menighet uttrykte informanten at også gudstjenestene var godt besøkt.⁵² Den aktive medlemsmassen ble betegnet som barn og ungdom, småbarnsforeldre og eldre. Etablerte mennesker i 40-60 års alderen er den minst synlige gruppen i kirkens aktiviteter. Kirken opplever også lite oppslutning blant innvandrere. Dette skyldes at majoriteten av disse tilhører andre trossamfunn. Likevel er informantene tydelige på at økonomiske forhold, yrkesstatus eller slike ting ikke hadde noen betydning for hvilke type mennesker som var aktive i kirken. Alle samfunnslag var presentert i kirkelige aktiviteter.

Informantene uttrykker at menighetene har en stabil oppslutning og opplever positivitet og støtte i lokal samfunnet, men at de kirke aktive på samme tid bare utgjør en minoritet av den lokale befolkningen.

8.1.1. Krisens konsekvenser

Den sentrale beliggenheten hadde stor betydning når det gjaldt hvilke konsekvenser krisen medførte i området. De materielle konsekvensene som man kunne se andre plasser, i form av halvferdige hus, forlatte byggeplasser og lignende var ikke en realitet her. Ettersom det er sentrale, bebygde og etablerte områder var det ikke rom for nye byggeprosjekter og investeringer i oppgangsperioden. Samtidig har også disse områdene blitt rammet av den økende arbeidsledigheten, og informantene har merket dette. Men informantene uttrykker at i sine områder har man merket konsekvensene på en annen måte, fordi de befinner seg mye nærmere maktsenteret. De følelsesmessige konsekvensene i befolkningen har vært tydelige. Alltinget, ministerboliger, banker og banksjefer befinner seg alle i informantenes nærområde,

⁵² Det er logiske grunner for at denne menigheten opplever høye tall i gudstjenestedeltakelse. Men ettersom det raskt kan bli identifiserende for menigheten, har jeg utelatt å beskrive dette.

og har vært målskiver for den frustrerte, sinte og skuffede befolkningen. Dette har fått utløp gjennom demonstrasjoner og utagering. Det har ikke kommet til direkte voldshandlinger, men hærverk, bråk og “egg kasting” har vært resultatet. Informantene har erfart disse begivenhetene på nært hold.

“Vi har jo kjent på folkets raseri. En av mine nære kollegaer som jobber i domkirken opplevde det jo veldig sterkt. De ligger jo rett ved domkirken. Hun ble veldig påvirket av ”kasserolle revolusjonen”. Hun klarte ikke å snakke verken i telefonen eller med folk om kom på kontoret i den perioden. Hun sier at hun trodde vinduene skulle falle ut, fordi veggene ristet så kraftig. Så vi er flere som har kjent på folkets vanskelige følelser i denne perioden.”

Men samtidig uttrykker de at det ikke var noen skummel eller utrygg opplevelse. Man visste hvorfor folket var sinte, og hva de var sinte på, og det var hele tiden et formål med demonstrasjonene. Den samme informanten fortalte en historie som beskrev dette godt:

“Hun [den samme kollegaen fra domkirken] fortalte meg om en begravelse de hadde i kirken en av disse dagene. På grunn av alt bråket slet de veldig med å gjennomføre den. Da gikk presten ut og snakket med de som demonstrerte – det var flere hundre, og de ble helt stille. Så midt under begravelsen hadde det begynt å bråke igjen, for da hadde det kommet en gjeng som hadde demonstrert ved statsministerboligen, men de ble også helt stille når de hørte at det foregikk en begravelse. Så, når de hadde kommet ut, kisten ble plassert i bilen, og likfølget begynte å kjøre, så startet bråket igjen like heftig som før. Og sånn opplevde vi det i disse dagene. Vi forstod folket godt. Dette var ikke demonstrasjoner som var til for å lage oppstyr i samfunnet, men kun for å vise ett standpunkt mot politikerne.”

Dette følelsesmessige aspektet ved krisens konsekvenser har vært tydelig, særlig i de rikere bydelene. Dette har hatt betydning for informantenes fokus i sin forkynnelse og i sitt arbeid. Men jeg har fått inntrykk av at det har blitt håndtert på ulike måter. På den ene siden har det vært viktig å møte befolkningen og deres følelser.

“Det er klart at krisen opptar oss og elementer av det er en del av talen vår, selv om ikke for mye vekt legges på det. Vi hadde blant annet en ”sinne gudstjeneste” her nylig, som relateres til folks følelser i denne perioden. Ellers er jo ”Skýrslan” kommet ut nå, og fra den er det

også mange ting som trekkes inn i taler. Om man ikke benytter seg av den i sine taler til folket, så er man ikke en del av denne verden, tror jeg.”⁵³

Men hvordan man skal møte befolkningen i omtale og vektlegging av krisen, medfører også et stort dilemma for disse sentrumsnære menighetene. Grunnen til det er mangfoldet av mennesker som befinner seg der, og kommer til kirken. Dette ble påpekt.

“Hos oss taler vi teologi så mye vi kan. Vi prøver å beskrive og definere ut fra teologi med ett utgangspunkt i det gledelige. Kirken må være et sted hvor alle kan komme, uansett hva du har gjort, hvem du er eller hvordan du måtte føle deg. Og selv om det kanskje ikke har spilt noen stor rolle, så kan Skýrslan (rapporten) være ett eksempel på dette. Det ble diskutert om kirkene skulle ha den liggende slik at folk kunne få lese den, de som ikke hadde den selv. Men vi sa blankt nei til dette. Poenget med det er at det kommer folk hit i vår kirke som er nevnt i denne rapporten, og som har vært delaktige i krisen på ulike måter. Vi kjenner ikke alle som går her, men noen av de som er nevnt kjenner vi og prater med. Og for disse menneskene så ville Skýrslan virket som ett slagvåpen i kirkedøren. De som nevnes som negativt delaktige i forhold til krisen får sin samfunns dom i denne rapporten. Og det er Islands lover som bestemmer hvem som skal straffes og for hva, ikke kirken. I kirken skal de kunne komme på lik linje med alle andre. Vi skal ikke være den dømmende part overfor disse.”

Det er veldig interessant å se hvor ulikt disse informantene vurderer betydningen og relevansen til denne rapporten, *Skýrslan*. Særlig ettersom disse to utsagnene kommer fra to informanter som arbeider i tett geografisk nærhet til hverandre, og områdene deres har sterke fellestrekk. Men det bør naturligvis bemerkes at den ene informanten fokuserer på den fysiske utgivelsen av rapporten, det helhetlige innholdet og hvilke personer som trekkes frem, mens den andre informanten i større grad fokuserer på deler av innholdet, og anerkjennelsen denne rapporten har fått i forhold til å være sannferdig og ærlig. Det gir uansett et bilde på hvilke dilemmaer man kan møte i denne situasjonen.

Utover de følelsesmessige forholdene som er omtalt, var det også andre konsekvenser for disse menighetene. Alle prestene uttalte nedgang i inntekt til kirken, noe som medførte

⁵³ Skýrslan er rapporten som ble utarbeidet av en egen kommisjon som ble satt sammen for å få klarhet i årsakene og bakgrunnen for krisen. Den er blitt anerkjent for å være veldig nøyaktig og ærlig.
<http://rna.althingi.is/>

utfordringer i forhold til opprettholdelsen av de ulike tilbudene. En av informantene uttrykte at de var blitt nødt til å si opp en deltidsansatt i menigheten. Hos en annen av informantene hadde nedgangen i inntekt også medført utsatt vedlikeholdsarbeid som lenge begrenset kirkens aktivitetsnivå. Når det gjaldt krisens konsekvenser i form av deltakelse i kirkelige aktiviteter, uttalte to av informantene at det hadde vært en økning. Spesielt på aktiviteter utenom gudstjenesten. En av informantene hadde ikke opplevd noe økning i de kirkelige aktivitetene, men hadde opplevd en liten økning i antall samtaler. Grunnen til dette kan ligge i at området består av en del eldre mennesker som ikke opplevde så store konsekvenser av krisen, og også en forholdsvis stor andel innvandrere hvor mange tilhører andre trossamfunn. Samtidig var nok kirkens engasjement inn mot lokalsamfunnet mer begrenset her, enn hva jeg fant hos andre informanter.

8.2. Utkant

Det som kjennetegner informantene fra denne kategorien er at deres områder har opplevd store materielle konsekvenser i etterkant av krisen. Områdene er preget av mange nyetablerte mennesker og var gjenstand for utbygging og store investeringer under oppgangsperioden. To av disse områdene har også en høyere arbeidsledighet enn landsgjennomsnittet.

“Dette området vokste sterkt gjennom de gode årene. Men de som investerte i nybygging eller kjøpte seg hus har blitt sittende med store lån og vanskeligheter. Nå ønsker de å selge alt og heller gå litt ned på ”comfort” igjen, men det er nesten umulig å selge noe i dag fordi kjøpekraften ikke er der lenger.”

8.2.1. Krisens konsekvenser

Mange mennesker har derfor blitt hardt rammet, både i form av arbeidsledighet og store gjeldsproblemer. Dette har skapt et stort sosialt behov i områdene, og informantene har engasjert seg i dette arbeidet på ulike måter.

“Foruten gudstjeneste og søndagsskole så har vi mye aktivitet her i kirken. Barne- og ungdomsgrupper, kor, ulike musikk og kultur arrangementer osv. Denne uken har vi et jubileum, så da er det mange ting som skjer. Utstilling av kirkens historie, musikal med 500 barn involvert, ”bibelmat” hvor en kokk skal lage fiskeretter som vi kaller simon peters fiskerett. Åpen kor øvelse, fremvisning på DVD av Global Leadership Summit, fiskemarked hvor vi kler oss opp som gamle fiskere og synger fiskeviser og slikt. Så det er mye som skjer her. Inntekten går til kirkens egne ”velferdsfond” for de vanskeligstilte etter krisen.”

I dette arbeidet har informantene også merket en økt strøm av frivillige som ønsker å engasjere seg, og bidra i kirkens arbeid. Selv om inntektene til kirken har vært lavere, har aktivitetene stort sett blitt opprettholdt og i noen tilfeller blitt utvidet.

“Det er enormt mange mennesker som har begynt å komme hit og ønsker å bidra på fritiden. De ser at vi gjør en stor jobb for lokal samfunnet, og de vil være med. Vi har for eksempel tre ulike grupper med frivillige, slik at alle kan finne noe de kan bidra i. En gruppe er diakoni og hjelpearbeid/støtte arbeid, en gruppe driver med ungdomsarbeidet og en gruppe driver med kultur, musikk og slike ting. Og disse er med og gjør menigheten levende og god.”

I intervjuene med disse informantene var det et tydelig fokus på at kirken måtte ta tak og engasjere seg for grasrota. Mange mennesker i disse områdene gjennomgikk store vanskeligheter som de ikke var skyld i. Prestene kommenterte at fantes mennesker som hadde levd over evne, og fråtset seg gjennom de gode årene. I de tilfellene var dagens vanskeligheter mer selvforskyldt. Men flertallet av menneskene som nå hadde store problemer, hadde ikke gjort annet enn å etablere seg. Mange hadde stiftet familie og kjøpt sitt første hus eller leilighet i årene før kollapsen. Så kom kollapsen, man mistet kanskje jobben og lånet ble plutselig doblet. Mange ønsket å selge seg ut, og bare leie et mindre sted eller flytte hjem til foreldrene sine, men det var umulig ettersom ingen vil kjøpe. En av informantene beskrev dette på en fin måte.

“Man hører om folk som har det vanskelig og kjører rundt og leverer gaver og hjelp. Det har vært spesielt. Det var særlig en episode som gjorde inntrykk på meg. Jeg fikk en eske med julemat av at gammelt ektepar på lille julaften, og de bad meg gi det til noen som trengte det. Jeg visste at det var mange som hadde mottatt hjelp, og var litt usikker på hvem jeg skulle gi det til. Men så på julaften var det en mann, familie far, som ringte meg og spurte om det var mulig å få litt hjelp. De hadde ikke hatt råd til å kjøpe inn noe julemat av noe slag, og han følte det veldig trist overfor barna sine. Så reiste jeg til han med kurven med julemat. Når jeg kom dit var det et veldig fint hus. Nyvasket og rent overalt. Og i garasjen stod det en fin bil. Når jeg snakket med han så fikk jeg høre at de hadde store lån på både bilen og huset, og når avdrag var betalt så hadde de nesten ingenting igjen å leve av. De hadde forsøkt å selge både huset og bilen, men det var umulig å få solgt noe fordi ingen hadde mulighet til å kjøpe. Og dette er en veldig spesiell opplevelse, og jeg har hørt om mange lignende skjebner.”

Derfor var prestene tydelige på at det var mye urettferdighet, og at de som kirke måtte stille opp for de som trengte det. Hos to av informantene hadde de også opprettet egne hjelpefond til lokalsamfunnet, ved siden av samarbeidet de har med Hjálpastarf Kirkjunnar.

“Mange kommer til kirken for å be om hjelp, og det får de gjennom et samarbeid vi har med Hjálpastarf Kirkjunnar. I tillegg har vi egne hjelpearbeid for folk i dette området, hvor vi samler inn og gir til folk som trenger det her. Diakoni arbeidet har blitt veldig viktig og sentralt.”

Men i tillegg til det praktiske diakoni arbeidet uttrykte de også at forkynnelsen var viktig for å hjelpe folket. Kirken har et budskap som er ment for alle mennesker, uansett hvordan de har det og hvor de er i livet. Bibelens ord forandrer seg ikke selv om pengene forsvinner. Informantene la vekt på at forkynnelsen må være positiv.

“Vi må fortelle folket at vi er ikke døde. Vi har fortsatt ressursene våre – vi har fisken, vi har fjellet, og vi har masse unger som kan alt mulig, og vi behøver ikke være melankolske. Og vi må bygge ett nytt samfunn, men nye verdier, og fortelle hvordan vi burde gjøre det.”

Når det gjaldt de materielle konsekvensene var informantene klare på at de alle måtte spare og være mer bevisste på hvor de brukte pengene. Deres egen inntekt var gått ned, og mulighetene til å bygge, gjøre vedlikehold eller dra på menighetsturer og lignende var veldig begrenset. Men det var likevel ikke noen store problemer, og ingen hadde vært nødt til å foreta oppsigelser av noen ansatte.

Ellers uttrykte samtlige at det var stor vekst i kirkelig deltakelse på alle områder. Mange mennesker kom på gudstjenestene, og de andre aktivitetene var godt besøkt. Særlig barne – og ungdomsaktivitetene hadde opplevd kraftig økning. En av informantene uttrykte at dette kanskje også kunne ha med at kirkens aktiviteter stort sett var gratis, i motsetning til om man skulle sende barna sine i idrettslag eller lignende hvor det var dyre årskontingenter. Informantene uttrykte også at de følte en generell godvilje og positivitet hos lokal befolkningen.

8.3. Periferi

Hos informanten som jobbet på landet var det veldig annerledes. Det var et jordbrukssamfunn, og lite hadde skjedd både før og etter kollapsen, høsten 2008. Det var et

ungt par i området som hadde kjøpt en gård i 2007, og de hadde det vanskelig på grunn av lån. Ellers merket man lite der. Av konsekvenser uttrykte han at det var kirkens nedskjæringer som var utfordrende.

“Vi snur hver krone og klarer likevel bare så vidt å opprettholde det vi har av tilbud.”

Kirken hadde likevel stabilitet i sitt arbeid. Ungdomsarbeid, konfirmasjonsundervisning, eldre omsorg og gudstjenester. Det var en jevn, men lav deltakelse på kirkens tilbud.

8.4. Oppsummering

Som dette kapittelet viser, så er det stor variasjon i informantenes ulike erfaringer. I sentrumsområdene har man følt på folkets følelser i større grad enn andre plasser, ettersom man befinner seg i nærheten av samfunnets autoriteter og ledere. Dette har også medført utfordringer i forhold til hvordan man skal tale til folket, og hvilken vektlegging man skal ha av krisen. Samtidig har ikke de fysiske konsekvensene var like ekstreme, selv om man opplever mange arbeidsledige mennesker og folk som har det vanskelig. I en av disse menighetene var likevel konsekvensene få, noe som kan skyldes alder og religiøs tilhørighet blant de som bor der.

I utkantområdene har de fysiske konsekvensene vært kraftigere. Oppgangsperioden opplevdes sterkere og konsekvensene gikk dypere. Mange mennesker har derfor blitt rammet. Dette har stor betydning for prestenes arbeid. Det er store behov i lokalsamfunnet, og kirken prøver å møte dette. Det diakonale arbeidet er viktig. Kirken har mange aktiviteter som trekker mange mennesker, både i form av deltakere men også i form av frivillige bidragsytere. Forkynnelsen blir vektlagt som en sentral del for å øke optimismen og mentaliteten i samfunnet.

“Periferi” informanten uttrykker på sin side lite påvirkning fra krisen. I dette området var det lite indikasjon på at Island opplevde en økonomisk oppgangsperiode frem til 2008, og negative konsekvenser i ettertid har heller ikke rammet dem. Kirkens nedskjæringer er den eneste konsekvensen som nevnes.

9. En kirke i endring?

Jeg vil i dette kapitlet se på nasjonalkirken som en helhet. Hvordan påvirkes kirken av krisen? Hvor befinner kirken seg i samfunnet? Jeg vil ta for meg informantenes opplevelse av den nasjonale kirkes håndtering av krisen, se på generelle konsekvenser for kirken og hvilke utfordringer det medfører. Forskjeller og ulike holdninger internt i kirken kommer frem i dette kapitlet. Jeg avslutter kapitlet med å se på hvilke fremtidsutsikter informantene ser for kirken.

9.1. Kirken og samfunnet

Hvorvidt den evangelisk-lutherske kirke på Island er en statskirke, og om Island er et sekulært land, var gjerne temaer som det ble snakket om i starten av intervjuene. Som jeg nevnte i avsnitt 2.4.5., uttrykker den islandske biskopen at han vil ha seg frabedt omtale av den islandske kirke som en statskirke. Kirken har vært gjennom en frigjøringsprosess. Flere av informantene uttrykte det samme.

“Kirken og staten er veldig uavhengig av hverandre. Koblingen mellom stat og kirke omtales ofte på bakgrunn av den økonomiske avtalen. Men kirken ligger ikke økonomisk under staten. De har en avtale om at staten på mange måter administrerer penger for kirken, men kirken bestemmer over dem.”

Men informantene vektla samtidig at kirken fortsatt er vernet av staten ved lov. Dette er en lov som ikke har noe med den livssynsnytrale staten å gjøre, men en lov som er bestemt av folket. Den kan også, gjennom folkeavstemning, bli fjernet fra grunnloven. Men det faktum at det islandske folket ennå ikke har ønsket å fjerne kirkens status, tolkes av informantene som et tegn på at landet ikke er sekulært. I tillegg er islendinger et troende folk. Utsagnet: “Islendinger tror på så mange ting”, ble kommentert av mange. Dette gjelder også kristentro.

“For kanskje fem år siden ble det gjort en undersøkelse som gikk på religiøse og spirituelle saker. Gjennom den undersøkelsen viste det seg at 70 % av alle barn lærte seg å be i hjemmet. Og det var et utrolig stort antall. En ganske stor del av barna lærer seg Fader Vår i hjemmet.”

Oppfatningen hos informantene var derfor at hvis sekularisering betyr en nedgang i religiøs tro eller spiritualitet, så er ikke Island et sekulært land.

Men når det er sagt, så finnes det klare sekulære elementer i det islandske samfunnet. En av informantene kommenterte særlig dette.

“Om Island er en sekulær stat? Nei. Men man kan si at media er det, også i den rådende stemningen, et sekulært ”mindset”. En kan ikke uttrykke seg på en ... ut fra et religiøst perspektiv. Dette “mindset” som er felles for samfunnet, er negativ til en orientering mot tro, kristen tro særskilt. Man setter parallell tegn mellom tro og fundamentalisme, islamsk fundamentalisme eller amerikansk fundamentalisme, som ... der man har fordommer om at de som tror, tenker ikke. Det går bare på et spor. Og det er en fordom som vi står imot i ganske stor grad her. Og du finner det i media for eksempel. Og i akademiske miljø også. Og blant unge. Og det er skremmende på mange måter. Så media kan vel kanskje sies å være sekulær, og de preger naturligvis folkets meninger i så mange ting.”

Kirken utfordres derfor i stor grad. Selv om det er en generell åpenhet mot religiøsitet og tro, være seg kristendom, nyreligiøsitet, folketro eller annet, så møter kirken kritikk fra media. Særlig i diskusjoner hvor kirkens syn kolliderer med den allmenne oppfatningen, som både formes og bekreftes av media. Dette er naturligvis et allment vestlig fenomen, og ikke noe særskilt for Island. Men både gjennom informantenes utsagn, og mine egne erfaringer ved å bo på Island, kan det sies at det er mindre nyanser i medias fremstillinger på Island, fremfor i andre skandinaviske land. Det blir en klarere “one mind mentality” i samfunnet. Man blir derfor raskt alene og svartmalt om man går imot den rådende opinionen.

“Vi er et lite samfunn, og når de rådende krefter i samfunnet legger seg på en bølge, følger resten med i dragsuget, og da er det vanskelig å komme med kritiske røster eller andre meninger som ikke faller inn under den fellestanken som råder.”

Kirken har erfart en nedgang i antall medlemmer de siste årene, og i 2009 gikk medlemsmassen for første gang under 80 % av befolkningen. Informantene uttrykker at dette antakelig har flere årsaker. En økning av innvandrere som tilhører andre trossamfunn, flere alternativer i form av frikirker og andre religiøse organisasjoner, og noen som melder seg ut på grunn av opposisjon til kirkens syn og for å gi et standpunkt, kan forklare mye.

“Men selv om kirketallet er lavt, er over 90 % av befolkningen tilknyttet kristne trossamfunn.”

9.2. Oppgangsperioden og kirken

På dette spørsmålet var det stor variasjon i hvordan informantene følte kirken hadde håndtert situasjonen. Her var det et skille mellom informantene fra utkanten og sentrum. Noen av informantene mente kirken hadde vært alt for sløve i sine holdninger, uten å ta tak i den umoralske mentaliteten som foregikk. Det var en dårlig behandling av utlendingene som kom for å jobbe, det var grådighet, uforsvarlig bankstyring med en ansvarsløs lånevirkosomhet. En av informantene fra utkanten sa følgende:

“Det var mange ting som kirken burde fokusert på og tatt tak i, men det gjorde den ikke. Og kirken ble også forbundet med de rike på noen områder, særlig gjaldt dette den islandske kirken i London som egentlig ble en kirke for de rike. Og kirken fikk pengegaver og slikt for å bygge opp og drive dette. Jeg tror kirkeinstitusjonen, ”the establishment”, blir forbundet med krisen og de høye herrer hos mange, og folk er kritiske.”

Samme informant uttrykte også at:

“Vi har en kirke som er ganske langt til høyre. En del av kirken står der, og de er nok ikke enig med meg. Den delen er ganske nasjonalistisk og holder fast i de gamle tanker. Men vi er mange forsamlinger rundt om som føler det på den måten jeg føler det. Og det er en konflikt faktisk. Kirken er nok for nasjonalkonservativ, mens jeg mener det er rom for en mer sosialistisk retning for kirken. Mange forsamlinger, særlig i Reykjavik, står naturlig nok tett til kirkens lederskap.”

Lignende holdninger ble også uttrykt hos en annen av informantene i samme kategori. Det var også flere av informantene som kommenterte at det var en sløsing med penger hos kirken i denne perioden. Det var arrangementer og aktiviteter som man brukte unødig mye penger på. Det resulterte også i at det nesten ikke fantes frivillige som jobbet gratis for kirken.

“[...] i 2006 hadde vi for eksempel ikke en volontør som jobbet her gratis. Trengte folk litt penger, så kontaktet de kirken. Der ble de gitt noen oppgaver, og betalt for det.”

Men det var også de av informantene som hadde en annerledes holdning. Kirken opprettholdt sine tilbud og var et rolig og stabilt sted, i et samfunn som var preget av mer og mer stress og jag. De tradisjonelle gudstjenestene og høytidene ble holdt slik som før, samtidig som kirken hadde mange tilbud som bønnesamlinger, meditasjonsstund, samtalegrupper og lignende. Dette var fristeder for de menneskene som trengte å roe seg ned i det oppjagede samfunnet Island var blitt. Kirken forsøkte også å påpeke dette, og gi uttrykk for sine bekymringer i forhold til hvordan samfunnet var.

“I perioden før kollapsen inntraff hadde blant annet biskopen noen kommentarer i media hvor han pratet om sine tanker og oppfatninger av samfunnet. Og det er klart, det var blitt ganske spesielt her. De rike var blitt rikere og gapet var blitt mye større i samfunnet, selv om så å si hele befolkningen nøt godt av oppgangsperioden. Men det var blitt tydelig at en del etiske grenser ble mer vage, særlig i økonomiverden. Og biskopen så nok noe her som ikke alle andre så, men når han prøvde å påpeke dette, så ble han hysjet ned av folk i høye stillinger [her ble jeg bedt om å skru av diktafonen, før informanten nevnte noen navn].”

Dette kommenteres også av en annen av “sentrums”-informantene:

“Vi var flere som så problemene dette kunne medføre, og var skeptiske til den økonomiske politikken som ble ført. Men hele samfunnet var preget av optimisme og en oppfatning om at dette var bare godt. Og det å sette spørsmålsteget ved disse sakene var ikke bare negativt, men destruktivt. Jeg tror det var biskopen som fikk merke dette mest. Han ble... ja, skjelt ut av myndighetene, politikerne og ledende folk i samfunnet fordi han var alt for negativ til de politiske mirakler som vi opplevde. Og vi [kirken] ble bedt om å holde oss unna. Det var ikke bare biskopen som uttrykte bekymring, men hvis biskopen sier noe, så blir det fort satt i media. Biskopen ble beskyldt for å være moraliserende og dømmende. Det er bare en sannhet som råder. Og de som er imot, eller taler imot denne økonomiske oppgangen, eller grådigheten som var rådende, er gammelmodige. ”De skjønner ingenting om økonomi, de skjønner ikke at sannheten om økonomiens drivkraft er grådighet – alle vil ha det bedre. Og penger skal generere mer penger, og sånn er det. Og det er bare sånne gammelmodige narsissistisk pregete gamle menn i kirken som ikke skjønner dette”. Og slik ble det satt en munnkurv på oss.”

9.3. Hvordan opplevde kirken kollapsen?

Informantene uttrykker at de forventet store problemer da kollapsen inntraff. Mange prester og kirkelige kontaktet hverandre for å diskutere hvordan de skulle møte og håndtere krisen. De forventet en strøm av mennesker i dyp fortvilelse og personlige problemer.

“Rett etter krisen inntraff, så var vi flere her i [stedsnavn] som følte vi måtte gjøre noe for folket. Den nasjonale kirken, røde kors og andre samfunnsaktører gikk sammen og åpnet en hjelpetelefon. Det var for at folk kunne ringe og få råd om hvordan man kunne møte krisen, forholde seg til den, økonomiske råd og lignende. Og dette ble annonsert ”Big time”. Men ingen ringte! Fra oktober til januar var det rundt 10 som ringte, og kanskje fem av disse hadde reelle problemer.”

Det samme ble uttrykt hos en annen av informantene:

“Folk går ikke til menighetshus eller offentlige rom for å stå i matkø. Det er ikke tradisjon for det, og det skjer i siste instans. Familien hjelper til først, så langt de kan. Kirken forsøkte å åpne slike sentre, i samarbeid med andre organisasjoner, men man opplevde at det kom det vanlige klientellet der [folk som allerede lever på velferdsordningene – uføre, rusmisbrukere etc.]”

Den umiddelbare reaksjonen etter kollapsen var derfor ikke så merkbar. Det var budskapet som var et dramatisk sjokk, men ikke de materielle konsekvensene. De fysiske konsekvensene var noe som kom mer gradvis. Hjalpastarf Kirkjunnar uttrykker det samme:

“Vi merket ikke så mye akkurat i dagene etter kollapsen hadde skjedd. Det var senere utover høsten, og i månedene som kom at det begynte å skje store forandringer hos oss.”

Men selv om de materielle konsekvensene ikke var reelle rett etter krisen, så var de følelsesmessige konsekvensene veldig sterke. Folk var urolige og sinte, frustrerte og usikre. Dette hadde praktiske konsekvenser for kirken. Etersom kirken var en samfunnsinstitusjon som ikke hadde vært direkte involvert i krisen, ble den en nøytral samlingsplass.

“Kirkene var den eneste arenaen som var i stand til å samle de ulike samfunnsaktørene på ett sted.”

Kirkebygningene hadde altså en verdi som et møtepunkt for samtaler og diskusjoner rett i etterkant av kollapsen. Men det var også konsekvenser for forkynnelsen. I ukene rett etter kollapsen ble kjent, bar forkynnelsen mye preg av krisen. Man forsøkte å imøtekomme folks turbulente følelser, samtidig som det var nødvendig å flytte fokuset og forstørre perspektivet. Kirken måtte prøve gi glede og positivitet i alt det dystre. Det var også folk som ønsket å prate, enten i en avtale eller bare under kirkekaffe. Rett etter krisen var det ikke store forandringer i antall samtaler, men informantene sier at temaene og fokuset i samtalen forandret seg.

9.4. Krisens konsekvenser for kirken nasjonalt

Nasjonalkirken har erfart mange konsekvenser etter krisen. For det første har det hatt klare materielle konsekvenser. Kirkeskatten er blitt redusert, noe som har gitt store kostnadskutt for kirken. Dette har medført at kirkens ansatte har gått ned i lønn, en del stillinger har blitt nedlagt, og en del aktiviteter har forsvunnet som et resultat av dette.

“Det har jo vært en kraftig nedgang i kirkens inntekter på grunn av redusert kirkeskatt. Men det er også noe annet som frustrerer meg veldig. Du kjenner jo til avtalen om landeiendommen som ble inngått mellom staten og kirken i 1998? Ja. Den sier at staten skal betale lønn til et bestemt antall prester. Men jeg tror det nå er fire eller fem av disse som er satt på vent. Og det irriterer meg veldig, for når noe slikt blir satt på vent så har det vanskelig for å bli åpnet igjen. Så nå sitter det dyktige og nyutdannede prester som har veldig lyst til å jobbe, men ikke kan det på grunn av at staten tar våre penger.”

Nedgangen i kirkens inntekt og de nødvendige nedskjæringene dette medfører, har naturligvis skapt diskusjon i forhold til hvordan kirkens penger skal prioriteres. En av informantene var tydelig på dette.

“Etter krisen fikk vi alle beskjed om at det kunne være nødvendig å gjøre nedskjæringene i kirkens arbeid, men at vi skulle være bevisste på at dette ikke skulle gå ut over barne- og ungdomsarbeidet. Men det har ikke kirken gjennomført. En bekjent av meg hadde en 30 % stilling som ungdomsarbeider ved siden av prestestillingen, men når han nå flyttet, så ansatte ikke kirken noen ny person i det ungdomsarbeidet. Og det er veldig trist, for barne- og ungdomsarbeidet er kanskje kirkens viktigste oppgave.”

Men de fleste informantene uttrykker også at dette har hatt en positiv innvirkning på kirken. Pengebruken var blitt for stor og løssluppen før krisen, og man var ikke særlig bevisste på hva eller hvordan man brukte pengene.

“Jeg tror det på mange måter kan være positivt at kirken må være mer bevisst sine penger, selv om jeg ikke liker nedskjæringene som blir gjort. Mye av kirkens disposisjon av pengene var ikke i balanse. Derfor kan det være bra for kirken å måtte gå gjennom deres regnskap og deres arbeid, og ”starte litt på nytt”. I dag må vi snu på hver krone for å få det til å gå rundt.”

Dette har også resultert i at kirkene har måttet lete etter ressurser på andre måter. Veldig mange plasser har kirken opplevd en enorm økning i antall frivillige. Dette gjelder både i lokale menigheter og i Hjalpastarf Kirkjunnar. I tillegg har gaveinntektene til kirkens diakonale arbeid gått kraftig opp. Dette kommer som et resultat av det store behovet som ligger der. Mange mennesker søker sin lokale kirke og HK om hjelp og støtte. Når det gjelder økning i deltakelse på kirkelige aktiviteter, har også dette hatt en generell økning.

“HK er kirkens diakonale virksomhet, og har kontakt med alle prestene. Der har vi jo merket en stor økning på flere områder. Mange flere kommer og søker hjelp. Men det er også en stor økning i gaveinntekter til HK, og også mange mennesker som kommer til HK, men også til lokale kirker rundt om og spør om de kan hjelpe til med noe. Mange volontører som bidrar på ulike områder. Og det er en merkbar økning. Ellers merker jo mange kirker en økning i deltakelse både på gudstjenester og aktiviteter ellers. Jeg har ikke klare tall på dette, men det gjelder både blant voksne og barn. Det er ikke nødvendigvis på den tradisjonelle høymessen at antallet har økt mye, men i andre alternative gudstjenester og slikt. Det er også blitt rapportert om en økning i antall foreldre som følger barna sine i konfirmasjonsundervisning, og det er jo veldig interessant og positivt.”

9.5. Hvordan har kirken håndtert krisen?

9.5.1. Forskjellige synspunkter

Når det gjelder informantenes oppfatning om hvordan kirken har håndtert krisen, er det mange ulike meninger. Det er tydelige forskjeller mellom informantene i de ulike kategoriene. Dette kom frem i forhold til spørsmålet om kirken i oppgangstiden, og videreføres på dette temaet. Det er motstridende meninger når det gjelder hvordan kirken

burde opptrådt i etterkant av krisen. Noen mener kirken har opptrådt på en god måte, og vært der for folket. Andre mener det sikkert er ting kirken burde gjort annerledes og bedre, men at dette er vanskelig å vite, og at kirken har klart å være der for mennesker som har det vanskelig, og opprettholdt sitt tilbud. Men det er også de som er tydelige på at kirken har vært svake. De mener kirken burde gått ut, klargjort sin posisjon og stått på folkets side i forhold til myndighetens ansvar overfor de som var hardt rammet. Disse er tydelige på at den urettferdigheten som har foregått, ikke har blitt påpekt av kirken. Her referer de til enkelt mennesker som har blitt uskyldige offer for krisen, og ikke får den nødvendige støtten og hjelpen staten burde gitt. Mens større foretak og bankvesenet, som var skyld i mye av urettferdigheten, for statlig hjelp for å komme seg gjennom vanskelighetene og opprettholde sine virksomheter. Staten argumenterer for at dette er nødvendig for å vedlikeholde infrastrukturen i samfunnet, men samtidig er det feigt og urettferdig, og staten er for passiv overfor den rammede befolkningen.

Jeg vil gi noen utsagn som viser disse ulike posisjonene. Blant informantene fra “sentrum” kategorien fant jeg følgende:

“Jeg tror og mener at kirken er veldig bevisste og fokuserte på at de skal hjelpe til. Og vi er der for folket, så jeg syns kirken har taklet det bra.”

“På mange måter syns jeg vi har håndtert den bra. Vi har vært her og stilt opp for befolkningen. Islendinger veit hvor vi er og at de kan komme til oss. Samtidig tror jeg vi kunne vært tydeligere og vist oss mer. Samlet kunne kirken vært tydeligere kanskje. Den nasjonale kirken har vært mer stille enn fordømmende, og kanskje for stille. Selv om jeg ikke veit hvordan, så burde vi kanskje vært enda mer synlige og delaktige.”

“Noen vil si at kirken ikke har spilt en stor nok rolle. Men jeg er usikker på det. Vi har vært der, og vi er der. Det er det viktigste, og det er en jobb vi må gjøre i å minne menneskene på nettopp det. Men om vi skulle gjort så mye mer, eller så mye annerledes er jeg usikker på. Og kirken har jo prøvd å gjøre noen ting, uten at folket har vært interessert. Det ble jo blant annet opprettet en hjelpetelefon for folk, uten at de var interessert. Det er ikke så lett å vite hva man skal gjøre, eller hva folket ønsker. Det er ikke alltid jul i denne bransjen.”

Det var en annerledes holdning hos “utkant” informantene. De uttrykte mer skuffelse, og var mer krasse i sin uttalelse.

“Jeg føler ikke kirken har håndtert situasjonen slik den burde. Jeg er veldig skuffet over hvordan nasjonalkirken har møtt situasjonen. Du veit, krisen medførte en kollaps også i synet på lederskap. Politikere og banksjefer stod bak krisen og var medvirkende på sine måter, og disse var våre valgte ledere på mange måter. Men nå ble det en stor mistillit i befolkningen. Det er som når dinosaurene forsvant fra jorden – de etterlot et hull som måtte fylles. Og slik er det her også, og det hullet burde kirken vært med på å fylle. Vi hadde en kjempe mulighet til å stå frem, men kirkens ledere og biskopen sier ingenting, de gjorde ingenting. De burde fremstått som ledere for folket, for muligheten var der, men de gjorde det ikke.”

“Det er rart at folkekirken ikke har hatt en visjon og en felles tanke for folket i denne tiden. Regjeringen har ikke gjort nok for folket, og den nasjonale kirke burde påpekt dette. Biskopen har ikke kommet frem som en sterk leder, og heller ikke kirkerådet.”

“Dessverre har vi ikke noe godt lederskap i den islandske kirken. De burde gått ut og vist at kirken ikke bare er forkynnelse, men også deltakelse i hverdagslivet. De burde involvert seg og vært der for folket. En kirke for grasrota. Men slik ble det ikke. Jeg tror at folkets syn på nasjonalkirken har svekket seg i denne perioden, i stedet for at det kunne blitt styrket i stor grad.”

Informanten fra landet var mer uklar i sin vurdering. Krisen hadde hatt mindre innvirkning i det området, noe informanten var klar på.

“Jeg kan bade svare ja og nei på det spørsmålet [om kirken har håndtert situasjonen godt]. Svarer jeg nei, så veit jeg ikke hva de skulle gjort bedre. Det kirken har gjort er at de har stått oppreist og vist at de er der. Alle er velkommen og du trenger ikke å betale for å komme dit. Kirken stod derfor klare til å ta i mot mange som kom i spirituelle problemer, eller hadde bekymringer og vanskeligheter i livet.”

9.5.2. En usynlig kirke?

Utsagnene viser at det er klare forskjeller blant informantene. “Utkant” informantene savner en kirkeledelse og nasjonalkirke som er klare på sin posisjon, tydelige i sine standpunkter og synlige i samfunnet. “Sentrum” informantene er mer tilfredse med kirkens håndtering. Men

også blant disse uttrykkes det at kirken kanskje burde vært klarere og vist et ansikt i større grad. Disse ulike holdningene gir rom for noen spørsmål. Har kirken vært så stille som “utkant” informantene gir uttrykk for? Det er særlig en ting som bør bemerkes her. Samtlige av “sentrum” informantene gav uttrykk for at biskopen eller kirken, på en eller annen måte, utrykte bekymring overfor samfunnsutviklingen i perioden før kollapsen. Det virker ikke som “utkant” informantene er klar over, eller har bitt seg merke i dette. Dette kan ha hatt konsekvenser for kirkens reaksjon etter kollapsen. En av “sentrum” informantene uttrykker det slik:

“Vi har blitt litt lammet kanskje. Biskopen ble nok litt knekt etter at han ble hysjet ned, og folk har vært kritiske til han. Det er vanskelig å vite hvor mye vi skal si og bli sett i denne perioden, og særlig hva som ønskes av oss. Dette er vi uenige om innad i kirken, men det er også ulike signaler vi møter i samfunnet som gjør det vanskelig.”

Selv om det uttrykkes på forskjellige måter, og med ulik betoning, så ser det ut til at de fleste informantene er enige i at kirken skulle vært mer synlige i samfunnet etter krisen. Det er tydelig at kirken kanskje burde gjort mer. Men hva har nasjonalkirken gjort? “Sentrum” informantene kommer med noen kommentarer på det:

“Kanskje vi burde vært eller kunne vært tydeligere i våre tanker og vårt ståsted i etterkant av krisen. Men samtidig, hvor viser kirken sitt ansikt i offentligheten? Jo, det er gjennom taler og konferanser og seminarer og så videre. Kirketinget har gitt ut statements og slikt. Men hvem lytter? Det er kanskje problemet. Dette er nok noe som bør utredes. Hvordan kan vi få en klarere profil? Dette ser vi kanskje ikke.”

To andre fra “sentrum” trekker frem noe som kalles “G8” gruppen:

“Det er en gruppe vi kaller ”G8” gruppen. Den består av prester og professorer fra universitet. De har arbeidet med en teologisk tilnærming til krisen, og skrevet artikler og slikt som går på det. Flere av disse er blitt publisert i Morgunbladid [Islands nest største avis]. Det ble blant annet snakket om viktigheten av at folk etter hvert må starte en forsoningsprosess. De gale tingene som er blitt gjort må innrømmes, og deretter må folk forsøke å tilgi. De bruker mange paralleller her til forsoningsarbeidet som ble gjort i Sør Afrika etter Apartheid. Slike ting tas opp, og dette har på mange måter vært en stemme fra kirken, kan vi si.”

Disse “statements” og tiltak som er blitt trukket frem av “sentrum” informantene, nevnes ikke hos “utkant” informantene. Det kan derfor se ut som at kirkeledelsen har gjort noen forsøk på å stå frem, uten at menigheter som ligger lenger fra sentrum er klar over det. Det er i så fall en indikasjon på at nasjonalkirken, som en helhet, ikke har hatt noen felles strategi i denne perioden. Det kan se ut som at informasjon og kommunikasjon innad i kirken har vært dårlig, og at kirken har mislyktes i å fremstå som en samlet institusjon med felles mål og mening. Det at kirkeledelsen gjorde noen forsøk på å stå frem, men ble hysjet ned og irtettesatt av myndigheter eller banksjefer, kan ha hemmet og “lammet” kirkeledelsen i etterkant, og biskopen fikk en knekk. Dette ble kommentert av “sentrum” informanter. Det at “utkant” informantene virker uoppmerksomme på dette, viser at de antakelig ikke er klar over de utfordringene som kirkeledelsen kan ha møtt. Hvis disse opplysningene var mer allment kjent, tviler jeg på at “utkant” informantene ville uttrykt seg like krast eller vært like skuffet over kirkeledelsen og biskopen, som det nå ser ut som at de er.

9.5.3. Hvem lytter?

I det ene utsagnet over kommenteres det at kirken har kommet med “statements og slikt”, men informanten stiller også spørsmålet: *“Men hvem lytter?”*. Det er et interessant spørsmål. Er mennesker interessert i hva kirken har å si? “Utkant” informantene er klare på at mange mennesker er interessert i kirken, og mener kirken burde kommet klarere frem. Hos “sentrum” informantene finner jeg også lignende utsagn. I forhold til “G8” gruppen som ble nevnt over, så uttrykker to av informantene at folk har vært interessert i hva de har hatt å si. Det at flere av deres artikler er blitt publisert i Morgunbladid, er også et vitnesbyrd om det. En annen av “sentrum” informantene uttrykker også:

“Mennesker ønsker å vite hva kirken mener og står for. Min opplevelse av samfunnet i dag er at flere er engasjert og interessert i teologi. Dette opplever jeg mye sterkere nå enn tidligere. Krisen er så stor og omfattende at den krever at vi ser på hele samfunnet med et annet lys og et annet synspunkt. Flere ønsker å høre kirken tale teologi, og høre hva kirken mener og står for, hva bibelen sier og hvordan vi skal forstå den. Men jeg opplever samtidig at de som er negative til kirken snakker tydeligere og med høyere stemme, og engasjerer seg mer enn før. Det er kirkens plikt og oppgave å heve stemmen, men man er kanskje alt for mye tilbakeholden.”

Det ser altså ut som at folk er interessert i å høre hva kirken sier. Og flere av informantene uttrykker sterkt at de gjerne vil delta i samfunnsdebatten og være med å forme det “nye Island”.

“Vi må hjelpe hverandre med å endre tankegangen, og fremgangen og den filosofiske og teologiske tankegangen. Hvis det noen gang har vært viktig å predike, etter min mening, så er det nå. Det er min tjeneste, mitt arbeid og det er min oppgave. Og jeg har ikke lov til noe annet.”

Informantene uttrykker altså at de ønsker å være med å forme et nytt islandsk samfunn. Mistillit, urettferdighet og skuffelser har vært konsekvenser av krisen, og man må starte på nytt. Her mener informantene at kirken har mye å bidra med. Kirken kan være en stor ressurs for samfunnet i en situasjon som denne. Men blir de invitert inn i samfunnsdebatten?

Flere av informantene uttrykker stor skuffelse over hvor lite de er blitt invitert inn i samfunnsdebatten. Det er særlig “sentrum” informantene som stiller dette spørsmålet. “G8” gruppen arbeider med tematikk som går på hvordan kirken kan ta del i forsoningen i samfunnet, og kirken som institusjon har masse erfaring i håndtering av kriser, konflikter og vanskeligheter.

“Vi har jo spurt oss spørsmålet hvorfor vi ikke er blitt invitert til å ta del i den etiske evalueringsprosessen rundt dette.”

Det ser ikke ut som at kirken, i det offentlige rom, vurderes som en relevant eller aktuell bidragsyter i denne prosessen.

“Det er merkelig at sannhetskommisjonen som ble opprettet av Alltinget for å få klarhet i krisen, og som utgav en rapport på 2000 sider, ni bind, ikke nevner kirken en gang i hele rapporten. Og ett av disse bindene var veldig interessant, hvor det ble fokusert på de etiske aspektene ved krisen, men kirken er ikke nevnt. Det er ett sitat av biskopen på slutten av rapporten, og det er det. Dette er merkelig.”

På spørsmålet om hvem som lytter til kirken, ser det ut til å være to svar. Informantene opplever at folket ønsker å høre hva kirken har å si. Både “utkant” og “sentrum” informantene uttrykker dette. Men fra det offentlige opplever de at de ikke regnes med. Det

virker ikke som de regnes som en viktig aktør i de prosessene samfunnet nå går gjennom, og inviteres ikke inn i debatten. Jeg går nærmere inn på dette i konklusjonen. Men jeg vil legge til et sitat her. En av informantene uttrykker sin bekymring for at kirken kan være i ferd med å plassere seg selv i ytterkanten av samfunnet.

“Men det er en annen ting ved den islandske kirkes fremtid som er bekymringsverdig. Det er vektleggingen av sjelesorg hos mange prester. De fleste teologistudenter eller ordinanter, uttrykker i dag at sjelesorg er det viktigste i teologien. Forstå meg rett. Sjelesørging er en av kirkens viktigste oppgaver, men det er ikke Den viktigste. En kirke som vil være, og gir seg ut for å være, en profetisk røst i samfunnet, den må satse på teologi, etikk, kristologi. Disse fag er ikke høyt satt i teologistudiet, eller blant prester i dag. Når kirken plasserer sjelesorg så høyt, blir “pastoral counselling” plassert i ytterkantene. Da er prestene med på å dømme seg selv til ytterkantene i samme øyeblikket. Det er sånn. I perioden etter den økonomiske krisen, eller i møte med mennesker i krise, så er sjelesorgen veldig viktig og jeg vil ikke si at den har blitt overdimensjonert i kirkens arbeid. Men kirken har også en annen rolle. Den har en stemme som bør høres klart, og som samfunnet legger merke til. Men denne kommer ikke tydelig nok frem når prestene ikke er interessert i teologien.”

9.6. Kirkens hjelpearbeid

9.6.1. Krisens konsekvenser for Hjalpastarf Kirkjunnar

I vil ta for meg informantenes erfaringer fra sine lokale kontekst i neste kapittel, men ettersom Hjalpastarf Kirkjunnar er det sentraliserte hjelpearbeidet til nasjonalkirken, tar jeg for meg dette intervjuet her. Informanten fra HK er en bekjent, og jeg har fulgt opp dette intervjuet med noen samtaler i etterkant for utfyllende informasjon på noen områder.

Informanten fra HK uttrykker at heller ikke der var det umiddelbare konsekvenser rett etter kollapsen, men at forandringene skjedde mer gradvis.

“Først etter kollapsen var det en slik følelsesmessig krise som mange opplevde og vi følte at det var et stort mentalt sjokk. I de ukene merket vi ikke så mye. Men så etter 2-3 måneder begynte det å komme mer folk hit, og det har vært en økning hele veien.”

Det har vært en ekstrem økning i antallet som trenger hjelp.

“Hvis det var rundt 20 personer i uken som kom hit til kontoret og trengte hjelp, så var det opptil 2-300 som kom etter krisen. For å gjøre det helt klart, ved å bruke tall. Det var mange hundre prosents økning i de som kommer og ber om hjelp. Sånn er det, og det har vi følt på.”

Det som har vært spesielt med denne økningen, er at klientellet er så annerledes nå enn før kollapsen. Tidligere var det gjerne arbeidsløse, uføre eller rusmisbrukere som søkte hjelp. En ganske stabil og gjenkjennelig gruppe mennesker. Men i tiden etter så har dette forandret seg veldig.

“Vi har den samme gruppen fortsatt, men nå er det også mange andre som kommer. Folk som har mistet jobben og også folk som er i jobb, men som har for mye gjeld å betale til at de klarer seg. Prisene på alt har gått så mye opp at inntekten ikke holder. Det er mange flere menn som søker hjelp nå enn før. Mange menn kommer og sier at det er første gang i livet at de må be om hjelp. ”Siden jeg var 16 år har jeg klart å forsørge meg selv og familien min, men nå når jeg er femti år er første gang jeg er arbeidsledig og må søke hjelp”. Det er mange, mange sånne eksempler. Vi har også sett en del i det siste at det er mye yngre folk som ikke går på skole og ikke er i arbeid og derfor trenger hjelp. Og sosial arbeiderne hos oss snakker om dette og er bekymret for den utviklingen.”

Denne forandringen er sterkest i Reykjavik og omegn, men HK merker det også nasjonalt og møter behovet der det er. Systemet er slik at hovedkontoret og hovedlageret ligger i Reykjavik. Der har de arbeidsstaben, og en del materielle ressurser i form av mat, klær og andre artikler på et lager. I tillegg har de et lite lager i Akureyri som forvaltes av en frivillig. Utover dette er det prestene og diakonene som er HKs nettverk nasjonalt. Når prestene får forespørsler fra folk som trenger hjelp i sine menigheter, sender de denne forespørselen over til HK. Der behandles saken, og den nødvendige hjelpen sendes til presten, som igjen gir den videre til de som trenger det.

“Så prester og diakoner rundt om på landet er hovednettverket vårt, men det er også sosialarbeidere og skolerådgivere. Vår sosialarbeider som jobber her hos oss gir beskjed til sosialarbeidere og skolerådgivere om hvilken hjelp vi kan komme med, hvis det er krise. Dette er jo oftest til skolebøker og sånne store engangsutgifter som kan være vanskelig for folk i dag.”

Nødhjelpen er oftest i form av matvarer, barneklær, skolepenger eller medisiner. Når det gjelder medisiner gir man kun støtte mot å se kvitteringene. HK er veldig nøye med at deres hjelp utelukkende er nødhjelp, og de gir ikke støtte på områder som ligger under statens sosiale velferdsordninger. Dette kontrolleres av en utdannet og erfaren sosialarbeider som er ansatt hos HK.

Den enorme økningen i nødhjelpsbehovet på Island, har sprengt grensene for den normale virksomheten til HK.

“I året 2005/2006 hadde vi et årsbudsjett på 17,8 millioner [ISK], til innenlands arbeidet. Mens i år, 2009/2010, har vi et budsjett på rundt 80 millioner kroner [ISK] til arbeid på Island. Det har vært en utrolig økning.”

HK har altså merket konsekvensene fra krisen kraftig. Å imøtekomme dette behovet hadde naturligvis vært umulig med de “gamle” budsjettene, men erfaringen hos HK er at mange flere islendirer er interessert i å hjelpe til både med tid og med penger. Alle kjenner mennesker som har det vanskelig, og de som kan, vil bidra for å bedre situasjonen for de rammede.

“Ja, sånn har det vært. Mange sier at i kriser så får man mer støtte, og slik er det. Vi har innsamlinger to ganger i året. Jul og påske. Og vi har opplevd at under disse innsamlingene er folk mer villige til å gi nå enn før. Men jeg må også innrømme at etter krisen så forandret vi litt formålet med innsamlingene. Det har tidligere alltid vært til utenlands arbeid, men etter krisen sa vi: 50 % til innenlands arbeid – 50 % til utenlands prosjekter. Så slik imøtekom vi krisen. Vi sa: Okey, nå samler vi til hjelpearbeid både på Island og i utlandet. Og da fikk vi veldig mye støtte fra ”the public”. Men det er ikke bare pengene. Vi har også fått veldig mange frivillige som hjelper oss med arbeidet. Det er både mennesker som ikke har noe annet å gjøre, men også folk som er i arbeid men ønsker å hjelpe oss når de har tid. Uten de frivillige kunne vi aldri gitt den hjelpen vi nå gir, selv om vi hadde hatt pengene til det.”

I tillegg til de frivillige, har HK også vært nødt til å opprette nye stillinger. En person er blitt ansatt i full stilling for å ha ansvar over lageret, og kjøring og henting av varer. Her var det tidligere bare en person som arbeidet frivillig en dag i uken. Pågangen har også gjort det nødvendig å ansette en ny sosial arbeider i 60 % stilling, i tillegg til en sosial arbeider som allerede arbeider der 100 %. Denne enorme oppgangen av hjelpetrengende har ikke gitt seg,

og HK har vært nødt til å klargjøre hvem de kan hjelpe og ikke. For selv med økte ressurser, så har de begrensninger.

“I det siste har det stabilisert seg [antallet som mottar hjelp], men det handler mest om at vi har satt opp disse klare begrensningene på hvem som kan få hjelp og hvem ikke i forhold til denne dokumentasjonen som jeg pratet om [de som ber om hjelp må dokumentere inntekt og utgifter]. De må finne ut av ting uten hjelp fra oss. Men vi syns ikke vi har sett at det har stoppet enda, men vi håper at det skjer nå snart. Så hvis vi ikke hadde satt disse begrensningene selv, så hadde det vært en stor økning hele veien.”

“Det har vært nødvendig for oss å være veldig tydelig overfor myndighetene i forhold til hvem vi hjelper og hvem vi ikke hjelper. Hvis vi ikke hadde vært klare på det, kunne nok myndighetene raskt overlatt noe av deres ansvar over på oss, for å slippe utgiftene. Men ettersom vi er klare på dette, har vi klart å holde et godt forhold til myndighetene, og klare grenser for hvor vi kan hjelpe og ikke, og hva som er deres arbeid. Vi har ikke råd til å gi varig støtte til de som har det vanskelig. Men det er klart myndighetene har det vanskelig nå, for andelen fattige som trenger hjelp i det islandske samfunnet har økt veldig mye.”

9.6.2. Tilknytningen mellom HK og nasjonalkirken

Gjennom HK har altså nasjonalkirken stått for et stort hjelpearbeid i etterkant av krisen. Så i forhold til kirkens synlighet i samfunnet, som flere av informantene savnet, kan arbeidet til HK være en indikasjon på at kirken likevel har vært synlig og en sentral del i samfunnet. Men dette er selvfølgelig avhengig av hvor tett den tilknytningen i realiteten er. Forbinder befolkningen HK med nasjonalkirken?

“Ja, altså, vi er veldig sterkt tilknyttet til kirken. Så det er veldig få, tror jeg, av mannen på gata, som tror at vi er en egen institusjon uavhengig av kirken. Men samtidig er det viktig at både enkelt mennesker, men også staten, er klar over at vi har vårt eget arbeidsområde som skiller oss fra vanlig kirkelig arbeid. Så utad prøver vi å vise litt egen identitet ved å si at vi er ikke vanlig kirkearbeid, og vi holder ikke på med evangelisering og forkynnelse, men vi holder på med nødhjelpsprosjekter og utviklingsprosjekter for å hjelpe de som trenger hjelp. Og da gir vi tydelig beskjed om at vi hjelper folk uavhengig av hvilken tro de har. Det betyr at staten kan gi oss støtte, ettersom vi ikke driver forkynnelse. Men også enkelt mennesker, som kanskje er negative til kirken eller noe, kan støtte oss, fordi vi hjelper de som har det vanskelig uten å sette krav om tro eller religiøs tilknytning.”

HK er altså en del av kirken både i navn og i praksis, men vektlegger samtidig at deres arbeidsområder er annerledes og mer nøytrale enn kirkens vanlige arbeid. Det at HK bevisst informerer om at det er et skille mellom kirkens arbeidsområder og sine egne arbeidsområder, som er av en mer livssynsnøytral karakter, har en innvirkning på folkets oppfatning av relasjonen mellom HK og kirken. HK har en høy status som hjelpeorganisasjon både hos folket og fra myndighetenes side. Dette kommer til uttrykk i gaver og støtte fra privatpersoner, organisasjoner og fra staten. Staten benytter seg også av HK sin kartlegging av hjelpebehovet nasjonalt. Ettersom HK har et så bredt nettverk av prester, diakoner, sosialarbeidere og rådgivere rundt om, får de en god oversikt over den nasjonale situasjonen. Samtidig som kravet om at alle som får hjelp hos HK, må dokumentere sitt behov. Denne informasjonen organiseres og systematiseres av HK. De anerkjennes for å ha god oversikt over behov som faller gjennom myndighetenes velferdsordninger.

“Og vår sosial arbeider som har vært her noen år er også blitt med i en komité hos myndighetene for å se på hva som foregår og hvordan Island best kan hjelpe folket. Og sosialarbeideren er blitt litt kjent som den stemmen for de stemmeløse når det gjelder dette. Dette har gjort at både regjeringen og andre har fått respekt for oss, og ser at det arbeidet vi gjør er et viktig og godt arbeid på dette området. Så på den måten har respekten og forståelsen for HK økt i etterkant av krisen. Og det hender at [sosialarbeideren] sier til myndighetene at dette er tull osv, og der må dere gå inn å hjelpe for det kan ikke vi i HK. Vår sosialarbeider gir da myndighetene beskjed om hva de burde gjøre.”

HK har altså vært en sterk bidragsyter i samfunnet etter krisen. Men den nære tilknytningen til kirken, både i navn og i praksis, er kanskje ikke så åpenbar lenger. Både HK sin bevissthet i forhold til å fremheve sitt nøytrale hjelpearbeid, og deres distansering fra kirkens forkynnende og evangeliserende rolle, men også myndighetenes anerkjennelse av HK sitt arbeid som et godt organisert og profesjonelt hjelpearbeid, er med på dette. Det kan derfor se ut som at HK, på samme måte som mange lokale menigheter og kirker, opplever en økt popularitet og et økt engasjement i etterkant av krisen, samtidig som den nasjonale kirke som institusjon opplever svekket tillit og minkende oppslutning.

9.6.3. Hvordan oppfatter HK kirkens håndtering av krisen?

Informanten uttrykker at det er vanskelig å si så mye om hvordan kirken har håndtert saken. HK driver sitt hjelpearbeid i samarbeid med kirken, i hovedsak menigheter og prester rundt om på Island. Og der har det blitt gjort mye bra.

“Det har vært et økt samarbeid mellom oss, kirken, prestene, myndighetene og andre organisasjoner. Så der føler jeg vi har gjort mye bra. Og det kan derfor være vanskelig for oss å si hvor vi kunne ha gjort noe bedre. Mange prester er blitt mye flinkere til å kontakte oss, og de kjenner til hva vi driver med. Hvis noen kommer til presten sin og sier at “jeg vil gi noen penger til de som har det vanskelig”, så sier ikke presten at han kan ta det og gi det til noen han vet om som har det vanskelig. Da sier presten: “ja, da skal vi gi pengene til innenlands arbeidet som Hjálpastarfið driver med.” Det gjør prestene mer i dag enn før. ”

“Kirken som helhet har også kanskje fått kritikk for at de kanskje burde gått ut mer og protestert mot myndighetene fordi at mange har det så dårlig. Men det er et politisk spørsmål som jeg synes det er vanskelig å skulle si noe særlig om hvordan burde blitt gjort. Men jeg veit at biskopen av og til har sagt noe i den retningen, hvor han har lagt frem litt meninger om at myndigheter og andre burde gjøre mer for de som har det vanskeligst. Men mange mener at kirken ikke skal bry seg med dette i det hele tatt, mens andre mener de burde gjøre mer, så det er en vanskelig sak å kommentere. Men veldig mange – eller noen, er blitt mer positive til kirken på grunn av det arbeidet de har gjort etter krisen. Noe av det er vårt arbeid, Hjálpastarfið. Men noe er også i menighetene. For noen er det negativt at vi er tilknyttet kirken, men for andre så har det blitt mer positivt for kirken når folk ser hva vi og menighetene gjør for folket lokalt her på Island. Det er mer positivitet til kirken nå enn før, på grunn av det arbeidet vi har gjort etter krisen.”

9.7. Hvilken fremtid har den nasjonale kirken?

I alle intervjuene avsluttet jeg med og spørre informantene hvilke tanker de hadde om fremtiden til den nasjonale kirken. Når vi pratet om dette temaet, trakk jeg blant annet frem undersøkelser som sier at flertallet av islendinger ønsker å skille stat og kirke. I forhold til slike undersøkelser var de fleste informantene ganske skeptiske til hva disse resultatene egentlig betydde.

“Hvis man sitter hjemme i sofaen og blir oppringt av noen som spør om du syns stat og kirke burde skilles, så tror jeg de fleste svarer ja. Både folk som liker kirken, og tenker den vil bli mer fri ved et skille, men også folk som ikke liker kirken. Problemet med det er at de som får spørsmålene og svarer, ikke veit hva et slikt skille vil innebære.”

“Når det gjelder spørsmål om å skille stat og kirke, eller tillit til kirken, så kommer Gallup stadig med undersøkelser hvor kirken kommer veldig svakt ut. Folk viser liten tillit til kirken, eller man ønsker å skille stat og kirke. Men hva som egentlig blir målt er vanskelig å si. Er det tilliten til biskopen, eller det kirkelige apparat/ system, eller kirke – stat ekteskapet? Prestene, diakonene, menighetsrådene – vi føler jo alle at tilliten ligger der i møte med mennesker, og i måten vi blir kontaktet på. Vet folk hva et skille mellom stat og kirke vil innebære, eller hvordan dagens ordning egentlig er? Vi merker ikke de forandringer som Gallup noen ganger fremstiller.”

Men samtidig som informantene ikke tiller slike undersøkelser særlig betydning, var det ulike oppfatninger i forhold til hvordan fremtiden vil se ut for kirken og dens status på Island. Jeg opplevde ikke at de kategoriske forskjellene mellom “utkant” og “sentrum” informantene var like klare her, selv om “utkant” informantene mente at lederskap og struktur måtte endres, uansett hvordan kirkens status ville bli fremover. Det var noen informanter som uttrykte seg ganske trygge på kirkens status og dens rolle i samfunnet, samtidig som noen var mer usikre på hva de neste årene vil bringe. Jeg vil avslutte dette kapitlet med sitater fra de ulike informantene på hvordan de tenker om dette. Jeg fremstiller de ut i fra kategori, og legger representanten for kirkeledelsen under “sentrum”.

9.7.1. “Sentrum” informanter:

“Når vulkanutbruddet kom på Eyafjallajökull, så var det presten som ble kontaktet av folk og kirken ble en samlingsplass. Også under kollapsen høsten 2008 så var prestene og kirkene den eneste arenaen som var i stand til å samle de ulike samfunnsaktørene på ett sted. Så tilliten til kirken føler jeg er her. Men det er stor forskjell på lokale og nasjonale oppfatninger av kirken. Samtidig som det er få som veit eller forstår hva det egentlig vil innebære og skille stat og kirke. Men nå vil vi kanskje få en ny grunnlov, og jeg kan tenke meg at det kan bli en endring i kirkens status i den.”

“Jeg mener den islandske kirke har en fremtid, absolutt. Man møter naturligvis mange ulike oppfatninger der ute. Og det er bra. Og jeg tror ikke kirken selv heller, skal være redd for å ta opp spørsmålet om vi skal skilles fra stat eller ikke. Mennesker høyere opp i hierarkiet er redde for at hvis vi starter å snakke om dette, vil vi bli ”kastet ut”. Men jeg mener at det er ikke noen fare i å prate sammen. Og uansett er det bedre å føle på signalene i samfunnet og forberede seg på hva som kan skje, enn og bare prøve å klare seg hvis noe plutselig skulle skje. Men jeg føler uansett at den islandske kirke har en fremtid. Det begrunner jeg med at jeg selv er en del av 68’er generasjonen, og blant oss var det lite fokus på religion. Men i dagens samfunn finner jeg mye mer religiøs interesse og engasjement, og jeg føler det er mange flere som i dag er bevisste sitt religiøse ståsted og også sitt forhold til kirken enn tidligere, og det er bra. Selv om de ikke nødvendigvis er så aktive i kirkelige aktiviteter.”

“Jeg føler at den står sterkt lokalt, og også nasjonalt. I krisen så er det mange som er takknemlige for at kirken er der, og at den er som den er. Det er naturligvis mulig at jeg bare hører de stemmene, men likevel er det en positivitet der ute. Og folkekirken gir en stabilitet vi ikke kan få på noen annen måte. I et lite samfunn som det Island er, så er det mer støtte i å ha én folkekirke enn å ha 100 frikirker. Og det er en veldig sterk og grundig del av hele vår kultur og historie. Så jeg vil gjerne se at folkekirken forblir en folkekirke. Jeg tror også at en slik diskusjon vil bevisstgjøre mennesker på hva samfunnet og enkelt mennesker vil miste, om stat og kirke skilles.”

“Jeg tror folk ser verdien av kirken hvis de tenker seg om. Og vi er jo her for folket. Vi prøver å finne måter å muntre de opp, hjelpe de å fokusere positivt og gi dem troen tilbake på samfunnet og livet. Og både på de religiøse og på de sosiale sider av samfunnet så har kirken mye å bidra med. Så jeg tror kirken har en fremtid. Men om den står fritt eller sammen med staten i fremtiden, veit jeg ikke.”

9.7.2. “Utkant” informanter

“Jeg tror folkekirkene, da de lokale kirkene er mer populære nå en tidligere. Folk er mer positive og deltakende. Men samtidig tror jeg at nasjonalt så står kirken mer svekket nå enn tidligere. Jeg tror kirken har en stor rolle å spille, men i hvilken form det vil være er jeg mer usikker på. Om dagens institusjon skal stå som den gjør, så mener jeg at lederskapet og formen på strukturen må forandres.”

“Jeg mener den Islandske kirke har en fremtid. Vi får kritikk fra frikirkene og ateistene, men ellers opplever jeg at det er en god holdning overfor kirken. Vi står i samfunnet, og prøver å møte de utfordringer og vanskeligheter som er der. Og samtidig forkynner vi et budskap om Jesus, og jeg tror mange mennesker opplever kirken som et fristed for mange av utfordringene de møter i hverdagen.”

“Slike undersøkelser forteller litt om hvordan den kirkelige institusjonen blir fremstilt. Og dette er jo rart, fordi de lokale menighetene har gjort mye etter krisen, og populariteten til de lokale kirkene har økt nesten overalt tror jeg. Men det er ett problem med lederskapet, og det å fremstille en helhetlig kirke. Jeg tror kirken har en fremtid. Men om den islandske folkekirke har en fremtid slik den er nå, veit jeg ikke. De lokale kirkesamfunnene har gjort mye godt og står sterkt. Så vi får se hva som skjer fremover i denne spennende tiden.”

9.7.3. “Periferi”

“Jeg er usikker på hvordan kirken vil se ut om noen år. Men kirken har en stor plass i det islandske samfunnet og vil ikke forsvinne. Mange setter pris på sin kirke, har sterke minner fra sin kirke, de kontakter oss og veit at vi er her.”

10. Konklusjon

Målet for dette prosjektet har vært å se hvordan den økonomiske krisen har påvirket kirken på Island. Jeg har forsøkt å se hvilke konsekvenser den økonomiske krisen har hatt på kirken, og hvilke endringer dette har medført eller kan medføre for den islandske folkekirke. For å kunne se på eventuelle endringer, var det nødvendig å begynne prosjektet med å plassere kirken. I dette arbeidet tok jeg for meg den islandske historien og den islandske kirkes historie. På den måten har jeg sett hvilke utviklingsprosesser som har formet samfunnet og formet kirken, og hva som har ledet frem til dagens kontekst. Men for å forstå disse prosessene, og se hvilke konsekvenser det har hatt for kirkens samfunnsposisjon, har jeg også vært nødt til å benytte meg av teoretiske tilnærminger som kan ha forklaringsverdi. Her har jeg benyttet sekulariseringsteori. Ettersom sekulariseringsteori er et veldig omdiskutert felt, har jeg også trukket inn alternative paradigmer som “den religiøse markedsmodellen” og “teorien om eksistensiell sikkerhet”.

Utgangspunktet for min problemstilling, og ønsket om å se nærmere på Islands situasjon, kan knyttes til “teorien om eksistensiell sikkerhet”. Spørsmålet om religionens rolle i ulike samfunn, og hvilken fremtid religionen har, opptar mange, og også meg. Debatten omkring sekulariseringsteori har vært spennende i denne sammenheng, og det alternativet som Norris og Inglehart legger frem i form av “teorien om eksistensiell sikkerhet” syns jeg er interessant. Litt forenklet kan denne summeres opp på følgende måte: Religion spiller en rolle for mange mennesker, ved å gi en følelse av trygghet, håp og en forklaringsramme for verden. I postindustrialiserte samfunn har velferdsstaten erstattet dette behovet. Helsevesen, rettsvesen, økonomiske velferdsordninger, utdanningsinstitusjoner og lignende gir mennesker trygghet, gode framtidsutsikter og en forklaringsramme for verden. Derfor argumenterer Norris og Inglehart for at der disse rammene er på plass, vil sekulariseringsprosessene foregå slik sekulariseringsteori forventet det. Men der livet oppleves som usikkert og ubeskyttet, vil religion forbli en sterk faktor i menneskenes liv og i samfunnet.

Jeg ønsket å ta med meg denne teorien inn i en studie av Island. Island er et velferdssamfunn som har gjennomgått flere sekulariseringsprosesser, og defineres som et sekulært land. Men på grunn av den økonomiske kollapsen, gjennomgår samfunnet nå en dyp krise som medfører utrygghet og store vanskeligheter for mange mennesker. Vil mennesker som opplever en sviktende velferdsstat søke mot religiøsitet på ny, eller har religionens verdi forsvunnet?

Dette var utgangspunktet for prosjektet. Jeg ønsket å undersøke om kirken opplevde økning i antall deltakere i etterkant av krisen, og benytte eventuelle forandringer jeg fant som en indikasjon på om religionens rolle økte eller ikke. Under prosjektarbeidet har jeg midlertidig kommet over flere andre elementer som har fanget min interesse. Både det kvantitative og det kvalitative materialet har åpnet for mange nye spørsmål og refleksjoner. Fra å være avgrenset til kirkelig aktivitet i etterkant av krisen, har problemstillingen derfor fått et større perspektiv. Dette konklusjonskapittelet bærer preg av det. Prosjektet har tatt for seg kirkens rolle i samfunnet, og jeg har sett på hvilke konsekvenser krisen har hatt for kirken, ikke bare når det gjelder aktivitet, men på et mer generelt plan.

Jeg vil i det følgende ta for meg hvilke resultater og konklusjoner jeg har kommet frem til gjennom dette prosjektet.

10.1. Analyse av resultatene

10.1.1. Hvordan har kirken blitt påvirket av den økonomiske krisen?

Både i mitt kvantitative materiale, men også i utsagn fra intervjuundersøkelsen, kommer det frem at nasjonalkirken er blitt svekket i etterkant av krisen. Folkets tillit har falt kraftig. Dette er tydelig både overfor den nasjonale kirken, men også overfor biskopen, kirkens overhode. Det paradoksale er at ingen av informantene, verken i min kvantitative eller kvalitative undersøkelse, opplever dette i sin lokale kontekst. Mange uttrykker i stedet høyere engasjement, oppslutning og positivitet i sine lokale menigheter. Jeg vil nå ta for meg dette, og forsøke å forklare hva som kan være årsaken til at det er slik. I denne prosessen vil jeg benytte meg av den teoretiske tilnærmingen jeg har hatt til prosjektet. Først skal jeg se på differensieringsaspektet/adskillelse som er sentral i sekulariseringsteori. Pétursson konkluderer med at dette i stor grad har foregått på Island, og at kirken i stor grad er fjernet fra det offentlige og befinner seg i periferien av samfunnet. Jeg vil argumentere for at denne adskillelsen kanskje ikke er så reell i virkeligheten, og at dette har innflytelse på kirkens posisjon i dag.

Videre vil jeg benytte “den religiøse markedsmodellen”. Denne modellen forventer et konstant religiøst behov i befolkningen, men at religiøs deltakelse og engasjement avhenger av den religiøse konkurransen som preger samfunnet. Konkurransen vil øke bevissthet og engasjement fra grasrota og opp til ledelsen. Denne modellen er tydelig preget av kapitalistisk konkurranse- og markedsøkonomi. Det er ikke konkurranse med andre religiøse

bevegelser jeg vil trekke frem i min sammenheng, men heller kirkens evne til å ta opp konkurransen med andre samfunnsaktører og innta en relevant posisjon i velferdssamfunnet.

Kirken som en institusjon, og da kirkeledelsen, har fremstått som forholdsvis passiv og usynlig i perioden etter kollapsen. Mange lokale menigheter på sin side har tatt aktiv del i arbeidet for de rammede i sine lokale samfunn. De har gitt kirken et ansikt og plassert de på kartet. Dette har hatt konsekvenser. Deretter vil jeg ta for meg “teorien om eksistensiell sikkerhet”. Det ser ut som at dybden av krisens konsekvenser har hatt betydning for kirkelig oppslutning.

10.1.2. Kirken i periferien av samfunnet

En av de mest sentrale prosessene i sekulariseringsteori, er religiøs differensiering eller adskillelse i samfunnet. Der industrialiseringen former samfunnet, vil det foregå en spesialisering og effektivisering. Dette medfører at mange av kirkens arenaer overtas av spesialiserte institusjoner, og organiseres av en offentlig administrasjon. Eksempler på dette er helsevesenet, utdanningsinstitusjoner, sosiale velferdsordninger etc. Ifølge Péturssons studie av sekulariseringsprosessene på Island, har denne prosessen foregått på Island. I tillegg medførte selvstendighetskampen at kirken og politikken kjempet en felles kamp med felles interesser, noe som resulterte i at når selvstendigheten var et faktum, overløt kirken ansvaret til politikerne og mistet derfor mye av sin posisjon i det offentlige rom. Pétursson konkluderer derfor med at differensieringen på Island ble tydeligere og klarere enn i de andre skandinaviske landene, ettersom kirken ikke var politisk aktiv. Dette førte kirken ut i periferien av samfunnet. Den ble adskilt fra politikk og offentlig administrasjon. Innen sekulariseringsteori forventer man at en slik prosess reduserer kirkens betydning og relevans, og begrenser den til det private. Men hvis det er tilfelle, så er det merkelig at den islandske kirke opplever en kraftig nedgang i tillit på akkurat samme tid som kollapsen inntreffer, og det oppstår et tillitsbrudd mellom befolkningen og de offentlige autoritetene. Hvis kirken er så adskilt fra det offentlige rom som Pétursson konkluderer med, eller så frigjort som biskopen uttrykker at kirken er (se avsnitt 2.4.5), da burde ikke konsekvensene vært så tydelige for kirken i denne sammenheng. I utgangspunktet hadde ikke kirken noe med den økonomiske krisen å gjøre. Likevel falt tilliten med 11 % i tiden rundt kollapsen, noe som er en dramatisk nedgang når man ser at kirken i løpet av de fem foregående årene bare har hatt en samlet nedgang på 6 %. Det kan derfor se ut som at kirken har en sterkere samfunnsposisjon i folkets oppfatning, og assosieres mer med myndigheter og offentlige autoriteter, enn hva man kanskje forventer.

Dette er ikke bare en frittstående spekulasjon fra min side, men bekreftes også av erfaringer gjort av sosiologene Pippa Norris og Ronald Inglehart (Norris & Inglehart 2004: 105). De har sett nærmere på hvilke konsekvenser differensieringen har for samfunnet. De uttrykker at der differensiering har funnet sted, forventer sekulariseringsteori at religiøse institusjoner ikke lenger ville være relevant, kanskje med unntak av i det private. Dette viser seg å være en problematisk tanke i møte med dagens virkelighet. I en spørreundersøkelse gjennomført i 173 land, ble folk gitt fire spørsmål som berørte kirkens rolle og relevans.⁵⁴ De ble spurt hvordan de oppfattet kirkens (religiøse autoriteter) relevans i møte med spørsmål som går på moral, spiritualitet, familie verdier og sosiale utfordringer. Norris og Inglehart delte alle landene inn i tre kategorier: Agrar samfunn, industrielle samfunn og postindustrielle samfunn. De forventet at kirkens relevans ville være lavest i postindustrielle samfunn, og høyest i agrar samfunn. Det viste seg å være riktig. Men når det gjaldt temaene i undersøkelsen, ville man fra et sekulærteoretisk ståsted forventet at kirkens sosiale funksjon ville komme lavest ut, mens moral, spiritualitet og familie verdier ville være av mer privat karakter og derfor stå noe høyere. Det viste seg midlertidig at på spørsmål om moral, spiritualitet og familie verdier, mente 33-39 % at kirken hadde relevans. På spørsmål om kirkens relevans i samfunnssosiale spørsmål derimot, svarte over halvparten, 58 %, at de mente kirken var relevant. Dette er veldig interessant. Det kan altså se ut som at kirkens sosiale og offentlige rolle er viktigere enn forventet, mens de mer private aspektene kanskje er lavere enn man ville tro.

Jeg vil derfor argumentere for at det dramatiske fallet i tillit til kirken på Island, delvis skyldes dette. Det kan være at kirken befinner seg langt ute i periferien i samfunnets offentlige rom, men i folkets oppfatning og bevissthet er ikke kirken like perifer. Det ser ut som at kirken assosieres mer med det offentlige, enn hva man kunne antatt. Det at nasjonalkirken, i denne samfunnskonteksten, ikke har lyktes i å stå frem som en synlig institusjon og plassert seg med egne standpunkter i samfunnsdebatten, kan ha vært en medvirkende årsak til at tillitsfallet ble så stort. Mange av informantene uttrykker at nasjonalkirken burde vært synligere. De lokale erfaringene har vært annerledes, og her har man opplevd økt oppslutning og større aktivitet. Det kan se ut som at nasjonalkirkens "usynlighet" har medført negative konsekvenser for deres posisjon i folkets bevissthet. De har ikke klart å distansere seg fra myndighetene i den offentlige debatten. Som noen av informantene nevnte, så har myndighetene stått for en urettferdig økonomisk politikk som har rammet enkelt mennesker og gjort mange fattige.

⁵⁴ Do you think that the religious authorities in your country are giving adequate answers to the social problems facing our country today?

Dette er noe informantene mener kirken burde tatt tak i, ved å tale de fattiges sak og være tydelige i sin kritikk mot urettferdigheten. Historisk har prestene og kirken vært et talerør for folket, og de har kjempet de fattiges sak (se avsnitt 2.4.2.).

Her er det interessant å nevne Finland. Som jeg nevnte tidligere (avsnitt 3.4.3.), tok kirken i Finland kraftig tak i fattigdomsproblematikken i etterkant av den økonomiske krisen som rammet dem. Dette gjorde de både i form av praktisk diakonalt hjelpearbeid, men også gjennom å engasjere seg i samfunnsdebatten og i media. De kritiserte myndighetene for ikke å ta tak i fattigdomsproblematikken. Konsekvensen i Finland ble at kirken var en naturlig del av samfunnsdebatten, og i motsetning til Island, opplevde nasjonalkirken i Finland økt tillit og oppslutning i perioden hvor mistilliten til autoriteter og myndigheter preget samfunnet.

10.1.3. Årsaker til kirkens manglende synlighet

Det kan være mange årsaker til at kirken ikke har evnet å stå frem som en synlig nasjonal kirke. Jeg vil trekke frem noen faktorer jeg mener har hatt betydning.

10.1.3.1. Toregimentslæren, utfordring for kirken

Jeg har tidligere nevnt at toregimentslæren har vært underliggende i de Lutherske nordiske landene (avsnitt 2.4.2.1.). Den skaper et klart skille mellom det verdslige og det åndelige, altså staten og kirken. Som jeg nevnte i det avsnittet har denne læren tradisjonelt vært uproblematisk i Norden, men det finnes eksempler på at den kan skape vanskeligheter. I mitt prosjekt ser det ut til at denne tankegangen har hatt store konsekvenser for kirken, i særlig grad biskopen. Det har kommet frem i denne oppgaven at representanter for kirken, og særlig biskopen, var bekymret for samfunnssituasjonen og den økonomiske politikken som ble ført i årene før kollapsen. Han forsøkte å uttrykke sin bekymring for dette til befolkningen. Men da ble han stanset og hysjet ned av regjeringen. Han ble bedt om å holde seg unna ting han ikke hadde noe med. Dette er et klart eksempel på det skillet mellom stat og kirke, som toregimentslæren fører med seg. Dette medfører vanskeligheter for kirken i forhold til å kritisere den politikken som blir ført, eller å innta en posisjon som kan distansere kirken fra myndighetene. Med tanke på det jeg nevnte i forrige avsnitt, hvor folk ser ut til å ha forventninger til kirkens rolle i møte med samfunnssosiale problemer, er dette særlig aktuelt, ettersom toregimentslæren kan begrense kirkens mulighet til å komme frem med egne meninger i disse spørsmål.

10.1.3.2. Kommunikasjon som en intern utfordring i kirken

Toregimentslæren har altså skapt utfordringer for biskopen og kirkeledelsen. Det at han forsøkte å nå ut til mennesker med sin bekymring, men ble hysjet ned av myndighetene, er blitt nevnt hos “sentrum” informantene. De har også uttalt at dette nok hemmet biskopen i etterkant av krisen og har medført utfordringer for hvordan kirken skal uttrykke seg i samfunnsdebatten. Dette er et aspekt som overhode ikke er nevnt av “utkant” informantene (heller ikke hos informanten fra landet). De har uttrykket seg krast og mer negativt overfor kirkeledelsen og biskopen, og mener at nasjonalkirken burde vært mye tydeligere og synligere, noe som i hovedsak er biskopens og kirkeledelsens ansvar. Det ser derfor ut som at informantene utenfor sentrum ikke er klar over hvilke utfordringer biskopen har møtt, og hvilke forsøk som ble gjort på å komme frem i media. Hvis det likevel er slik at informantene utenfor sentrum er klar over dette, så ser det ikke ut som de tillegger dette noen spesiell verdi, i kontrast til “sentrum” informantene som trekker dette frem som en vanskelig utfordring.

En bedre kommunikasjon og samtale om disse utfordringene internt i kirken, kan kanskje minske forskjellene jeg finner hos informantene i forhold til biskopen, kirkeledelsen og spørsmålet om kirkens synlighet i samfunnet.

10.1.3.3. Manglende inkludering i samfunnet

Kirkens adskillelse fra det offentlige rom, bekreftes i form av at kirken ikke er blitt invitert inn i samfunnsdebatten i særlig grad. Informantene uttrykte skuffelse over dette. De satt spørsmålstegn ved hvorfor de som institusjon, og kirkens kompetanse i møte med kriser og forsoning, ikke ble verdsatt i offentlige evalueringsprosesser. Et eksempel på dette var “Skýrslan”, en omfattende samfunnsrapport som tok for seg årsakene til krisen, og krisens konsekvenser, uten at kirken ble nevnt en gang. Dette setter store krav til kirkens egen evne til engasjement, ettersom de ikke blir inkludert i samfunnsdebatten i utgangspunktet.

10.1.3.4. Kirkens hjelpearbeid

En annen årsak som jeg vil si har hatt betydning for kirkens synlighet og folks oppfatning av den, er tilknytningen mellom Hjálpastarf Kirkjunnar og kirken for øvrig. Hjálpastarf Kirkjunnar er en organisasjon innenfor kirken, som koordinerer og organiserer kirkens diakonale arbeid overfor nødlidende. Dette arbeidet har økt kraftig etter krisen, og de har vært en sentral bidragsyter i samfunnet. Dette er blitt anerkjent av myndighetene, og organisasjonen mottar offentlig støtte og inviteres til samarbeid for å kartlegge og møte samfunnsproblemene. Dette arbeidet har vært synlig, og fremheves både i media og på andre

arenaer. Men det faktum at dette er den nasjonale kirkes hjelpearbeid, er noe som ikke kommer klart frem. Årsaken til det, mener jeg ligger i Hjalpastarf Kirkjunnars bevisste strategi i forhold til å fremheve seg selv som en organisasjon som er livssynsnøytral i sitt hjelpearbeid, og distanserer seg fra kirkens forkynnende og evangeliserende rolle.

Nasjonalkirken på sin side, virker heller ikke til å være aktive og bevisste på å fremheve at Hjalpastarf Kirkjunnar sitt arbeid faktisk er kirkens arbeid. Kirken som institusjon blir derfor sjelden nevnt i forbindelse med Hjalpastarf Kirkjunnar. I tillegg benyttes oftest forkortelsen “Hjalpastarfið”, i forbindelse med deres arbeid, og ordet “kirkjunnar” forsvinner. Selv om de aller fleste vil svare ja, om de blir spurt om de kjenner til forbindelsen mellom Hjalpastarf Kirkjunnar og den nasjonale kirken, tror jeg denne bevissthet er mye mindre i realiteten. Det ser ikke ut som at folk forbinder “Hjalpastarfið” sitt hjelpearbeid med den nasjonale kirkens engasjement overfor befolkningen i møte med krisens konsekvenser.

Her er det også interessant å sammenligne med Finland. Gjennom “Hjalpastarfið” har den islandske kirke også gjort et stort hjelpearbeid, og engasjerer seg i møte med myndigheter i forhold til hva som burde gjøres og hvordan. Dette var det grunnleggende for den finske kirke, og årsaken til deres popularitet. Når ikke det samme skjer på Island, mener jeg det kan knyttes til folkets oppfatning, som jeg her har beskrevet.

10.1.3.4.1 Konsekvens for lokalt engasjement

I forhold til Hjalpastarf Kirkjunnar er det også et annet element jeg vil trekke frem. Gjennom å sentralisere kirkens hjelpearbeid, har den islandske kirke klart å utvikle et hjelpearbeid som er landsomfattende, ryddig og effektivt. Men ved at kirken har sentralisert hjelpearbeidet, så kan det også bidra til å redusere lokalt engasjement hos prestene. Samtlige av informantene kommenterte at de hadde et samarbeid med “Hjalpastarfið” når det gjaldt kirkens hjelpearbeid. Men det var bare i to menigheter at informantene uttrykte at de hadde egne hjelpetiltak for den lokale befolkningene utover samarbeidet med “Hjalpastarfið”. Dette var også de to menighetene som opplevde sterkest oppslutning i lokal befolkningen i etterkant av krisen. Det kan være naturlig å tro at der presten og menigheten engasjerer seg lokalt (utover og bare videresende hjelpebehovet til “Hjalpastarfið”), vil folket oppleve en sterkere identifisering med presten og den lokale kirken, og det kan påvirke tillit og oppslutning til kirken. Men engasjement og hjelpetiltak i lokal samfunnet krever arbeid og kreativitet utover prestenes stillingsbeskrivelse. Etersom kirken allerede har et etablert hjelpearbeid som omfatter hele Island, kan det derfor redusere prestens ønske og motivasjon til å engasjere seg.

I en oppfølgingssamtale med representanten fra Hjálpastarf Kirkjunnar, konfronterte jeg han med dette. Jeg spurte om han mente det sentraliserte hjelpearbeidet de drev kunne ha en negativ innvirkning på lokalt engasjement hos prestene rundt om i landet. Han ble overrasket over denne vinklingen, men uttalte likevel at det nok kunne være tilfellet. Han vektla at det naturligvis ikke er intensjonen til HK at prestenes lokale engasjement skal bli mindre på grunn av deres arbeid, snarer tvert i mot. Og stort sett var inntrykket at prestene tok aktiv del i sitt lokale samfunn, også i forhold til hjelpearbeid og sosiale behov. Men det var eksempler på dette, at prester både kunne være slappe med å informere folk i sitt område om arbeidet til HK, og også at de i liten grad tok aktiv del i dette arbeidet selv.

Dette kan være et element som bidrar til å kutte båndene mellom kirken og folket, og redusere muligheten for identifisering med hverandre.

10.1.5. Den religiøse markedsmodellen

Den religiøse markedsmodellen fokuserer på at et religiøst marked og en konkurranse mellom religiøse bevegelser vil medføre økt deltakelse og en sterkere og mer engasjert ledelse. Island har opplevd en religiøs forandring de siste tiårene i form av nye registrerte trossamfunn, som nevnt i avsnitt 2.4.5. Dette gir en økning i religiøs pluralisme, særlig i Reykjavik. Jeg har likevel ikke funnet dette religiøse aspektet særlig relevant i min sammenheng, med unntak av ett tilfelle. Den eneste av informantene fra “sentrum” og “utkant” kategoriene som ikke rapporterte om økt deltakelse i kirkelige aktiviteter, uttrykte at dette delvis skyldtes en stor andel innvandrere i dette område som tilhører andre trossamfunn. Utover dette ene tilfellet, har jeg ikke sett på religiøs konkurranse som særlig relevant. Men jeg mener likevel at den religiøse markedsmodellen tilfører et spennende bidrag i analysen av mitt materiale.

Sosiologene Rodney Stark og Roger Finke er blant frontfigurene for denne modellen. Den bygger på samme type argumentasjon som en kapitalistisk markedsøkonomi. Stark og Finke uttrykker: *“To the extent that organizations work harder, they are more successful. What could be more obvious?”*. (Norris and Inglehart 2004: 96) De argumenterer for at religiøse organisasjoner og bevegelser som er i konkurranse med andre for å skaffe seg medlemmer, blir mer aktive og engasjerte i sitt arbeid. På den andre siden blir religiøse institusjoner og organisasjoner som mottar offentlig støtte og beskyttelse, sløvere og mindre engasjert i sitt arbeid, ettersom de uansett er sikret sin eksistens. Stark og Finke forklarer de tomme kirkebenkene i Skandinavia på denne måten. Dette er nok tilfelle også for Island. Jeg vil ikke si at kirkeledelsen nødvendigvis er sløv, men at kirkens beskyttede status og økonomiske

sikkerhet har betydning for deres arbeid, er sannsynlig. Jeg mener at dette er et bidrag til å forklare kirkens begrensede evne eller nødvendige vilje til å samles, slik noen av informantene ønsker i etterkant av krisen. På grunn av sin trygge plattform i samfunnet har ikke kirken blitt tvunget til å legge en fellesstrategi, forme et felles engasjement og tydeliggjøre sin posisjon samfunnet. Om kirken hadde vært en uavhengig institusjon som måtte sikre sin egen eksistens i form av å gjøre seg attraktiv for folket, kan det være at den nasjonale kirken ville reagert annerledes i møte med krisen.

Mange lokale kirker på Island har opplevd økt engasjement, oppslutning og positivitet i sine lokale samfunn. Det som kjennetegner disse kirkene er at de har engasjert seg for lokal samfunnet, møtt de sosiale behovene som har oppstått og vist at de er aktive, stabile og til å stole på. Dette gjør at de blir attraktive og relevante for mennesker i dagens situasjon. For å benytte Stark og Finke i denne sammenhengen, har kirken konkurrert med øvrige samfunnsaktører og statens velferdsordninger for å møte folkets behov, og kommet styrket ut av det.

Selv om de fysiske konsekvensene av krisen varierer i omfang rundt om på Island, har en stor del av befolkningen opplevd vanskeligheter og det er store sosiale behov i mange områder. Folkets opplevelse av urettferdighet og utrygghet er av nasjonal karakter. Med et slikt nasjonalt perspektiv, er det paradoksalt at de lokale og de nasjonale konsekvensene i form av tillit og oppslutning inn mot kirken, er så ulike.

Jeg vil også her trekke parallellene til Finland. Den finske kirke kom frem som en helhetlig institusjon, og arbeidet ut i fra felles mål og standpunkter. Det er fristende å tro at den islandske nasjonalkirke kunne erfart en annerledes Gallup (avsnitt 5.4.2.) om de hadde utarbeidet en fellesstrategi og vært klare på sine standpunkter overfor regjering og myndigheter. I tillegg til å kommunisere et sterkere signal til befolkningen om at hjelpearbeidet til Hjálpastarf Kirkjunnar ER kirkens hjelpearbeid og engasjement overfor samfunnet.

10.1.6. Teorien om eksistensiell sikkerhet

Som jeg nevnte i begynnelsen av dette kapitlet, var utgangspunktet for dette prosjektet at jeg ønsket å se om en kollaps i en sekulær velferdsstat, medførte økt kirkelig engasjement. På dette spørsmålet kan jeg konkludere med at det nasjonalt har vært en samlet økning i kirkelig deltakelse etter krisen. Samtidig er det mer nyansert enn som så. I de lokale samfunnene hvor krisen har rammet kraftig, har kirken fått en økt oppslutning. Men størrelsen av

økningen, har også vært avhengig av kirkens eget engasjement. I de områder hvor krisen har hatt liten innvirkning og få konsekvenser for befolkningen, har ikke kirken merket noen forandringer. Om det har vært en økning i kirkelig aktivitet har altså vært avhengig av krisens konsekvenser, men også kirkens engasjement. Men der hvor krisen har hatt store konsekvenser, har kirken merket forandringer selv om de ikke har vært i stand til å øke sitt engasjement. En materiell kollaps i velferdsstaten kan altså sies å ha en effekt på religiøs aktivitet.

Men det er også viktig å påpeke at den kirkelige aktiviteten ikke økte umiddelbart. Der velferdsstaten sviktet, var det ikke nødvendigvis kirken man gikk til først, men heller sin familie og sitt sosiale nettverk. Dette er det første stedet man søker etter hjelp og støtte. Informantene uttrykte at dette er et spesielt og typisk trekk for Island. Familie og slektskap står veldig sterkt, og mennesker søker til disse, hvis man opplever kriser eller samfunnsordningene ikke strekker til. Dette er ikke bare et element som blir påpekt av islendinger jeg har møtt, men blir også omtalt i litteratur og beskrivelser av Island.

“The intergenerational extended family household remains strong in modern-day Iceland and shows no sign of passing from the scene. That such a large proportion of young people, whether engaged or not, continue to establish their own families within the context of their parental families is an uncommon, perhaps unique, pattern in a modern urban society.”
(Tomasson 1980: 112).

Selv om det har vært en økt aktivitet i kirken, vil jeg likevel være forsiktig med å kommentere om dette betyr en økt religiøsitet i befolkningen. Jeg mener ikke at det er en selvfølgelig konklusjon i dette prosjektet at islendingers religiøsitet har økt, selv om kirke aktiviteten har økt. Det er kirkens evne til å ta et sosialt ansvar, som har vært mest sentralt. Det har ikke vært en strøm av mennesker som har kommet til presten for å prate om Gud og meningen med livet etter krisen, men heller mennesker som har kommet for å delta i et fellesskap og bidra overfor de mennesker som har det vanskelig. Men jeg vil påpeke at en økt kirkelig aktivitet tvisomt hadde skjedd om befolkningen hadde vært negativ til kirken og kirkens lære (tro er sentralt, se avsnitt 2.4.2.).

10.2. Oppsummering

I etterkant av den økonomiske krisen har kirkens posisjon i samfunnet endret seg. Tilliten til nasjonalkirken har falt drastisk. Dette kan knyttes til folkets generelle mistillit til

myndigheter og autoriteter, noe nasjonalkirken ikke har klart å distansere seg fra. Noe av grunnen til dette er kirkens begrensede mulighet til å kritisere myndighetene og ha politiske meninger. Det har sin bakgrunn i at velferdsstaten Island har gjennomgått en sekulariseringsprosess hvor kirken er blitt adskilt fra det offentlige. Toregimentslæren ser ut til å være relevant. Likevel har kirkebesøk økt. Mange menigheter, hovedsakelig i de befolkningstette områdene hvor krisens konsekvenser har vært størst, har opplevd økt aktivitet i kirken på ulike måter. Det ser derfor ut til at kirkens betydning i lokalsamfunnet har økt som en konsekvens av den økonomiske krisen. På tross av at kirkens inntekt er blitt mindre i form av redusert kirkeskatt, har de stort sett klart å opprettholde sine aktiviteter, og i noen områder også øke arbeidet på grunn av en stor strøm av frivillige. Særlig gjelder dette kirkens hjelpearbeid, organisert og koordinert av Hjalpastarf Kirkjunnar. De har erfart stor økning av gaver og frivillige arbeidere, noe som har vært nødvendig for å kunne møte det økte behovet i samfunnet. Det ser likevel ut til at folkets oppfatning av Hjalpastarf Kirkjunnars hjelpearbeid som kirkens hjelpearbeid blir utvasket som en konsekvens av HK sin profil som livssynsnytral i sitt arbeid, og deres samarbeid med myndighetene. Dette kan bidra til en lavere oppfattelse av kirken hos folket. Det ser også ut til at de ulike erfaringene kirkens ansatte har hatt i møte med krisen, skaper et skille i synet på kirkens lederskap. Dette kan også være et resultat av sviktende kommunikasjon internt i nasjonalkirken.

Jeg vil i etterordet nevne noen begivenheter som har skjedd i etterkant av mine undersøkelser som kan ha konsekvenser for nasjonalkirkens fremtid på Island.

11. Etterord

Dette prosjektet har vært omfattende og spennende. Jeg vil i dette etterordet nevne noen ting som ikke er presentert i oppgaven. Dette handler om begivenheter som har skjedd etter at mine undersøkelser ble avsluttet. Dette kan ha betydning for kirkens fremtid på Island.

Jeg vil også nevne en refleksjon angående sentrum – periferi teorien av Stein Rokkan. Denne har vært interessant i møte med Island, og kan kanskje ha relevans for senere forskning.

11.1. Nye utfordringer for den islandske kirken

Kirkens situasjon i dag. Foruten den økonomiske krisen og de konsekvenser det har medført for kirken, har det også vært skandaler i løpet av sensommeren/høsten 2010 som nå preger kirkens posisjon i samfunnet. Den forhenværende biskopen, Ólafur Skúlason (biskopssete fra 1989-1997), er blitt anklaget for seksuelt misbruk og trakassering. Personen selv døde i 2008, men problemet er at beskyldningene mot ham kom tidligere. Allerede i 1997 ble nåværende biskop, Karl Sigurbjörnsson, kontaktet av biskopens kvinnelig ansatte. Disse kvinnene anklaget biskopen for seksuell trakassering. Disse beskyldningene ble ikke tatt alvorlig og Karl Sigurbjörnsson anmodet kvinnene om ikke å gå til rettsak på dette grunnlaget. Ólafur Skúlason ønsket å rette søksmål mot disse kvinnene for æreskrenkelse, men ble frarådet dette av sin advokat. Men sommeren 2010 kom det frem at datteren til den forhenværende biskopen også hadde blitt seksuelt misbrukt av sin far gjentatte ganger når hun var ung, og saken kom da opp igjen. Kvinnene som hadde kommet med beskyldningene tidligere, kom igjen på banen, og det er nå blitt nedsatt en selvstendig kommisjon for å få klarhet i hva som har skjedd. Den nåværende biskopen Karl Sigurbjörnsson er blitt kraftig kritisert for ikke å ha tatt dette alvorlig når de første anklagene kom opp i 1997. Kirken blir kritisert for ikke å ha tilfredsstillende indre justis og oversikt i slike tilfeller. Det var også mennesker som gikk ut i media og krevde at biskopen måtte avsettes. Dette har imidlertid roet seg, og man avventer nå hvilke resultater den nedsatte kommisjonen måtte komme med. Denne kommisjonen tar for seg hendelsesforløpet, og ser på hvorvidt kirken eller dagens biskop opptrådte i strid med loven eller på tvers av hva man kan forvente. Resultatene fra denne kommisjonen skal legges frem på kirkerådet høsten 2011.

Befolkningens forhold til kirken har blitt svekket i etterkant av dette og mange uttrykker mistillit og skuffelse. I tillegg til denne situasjonen dukket det også opp beskyldninger

overfor en prest, ansatt i den islandske kirke. Vedkommende har også vært misjonær gjennom mange år for SIK, den islandske misjonsorganisasjonen som har et tett samarbeid med Norsk Luthersk Misjonssamband. Beskyldningene har gått på seksuell trakassering og krenkelse. Disse beskyldningene kan derimot ikke straffes juridisk ettersom hendelsene som beskyldningene refererer til skjedde for over 25 år siden. Likevel har også dette gitt en mediestorm og kritikk mot kirken for ikke å ha kontroll over hva som foregår innad i sitt eget organ.

Et annet element må også trekkes frem. Det er nå nedsatt en komité som skal utarbeide et nytt grunnlovsforslag. Denne komiteen starter sitt arbeid i januar 2011, og skal i løpet av tre-fire måneder fremlegge forslaget for Alltinget. Det antas at dette nye grunnlovsforslaget vil fjerne kirkens status, slik den nå står. Den nasjonale kirkes nedadgående tillit i befolkningen, sannsynliggjør dette. Dette betyr at Island i løpet av nær fremtid kan komme til å gjennomføre en folkeavstemning angående skille mellom stat og kirke. At denne avstemning kan gå i favør et skille mellom stat og kirke, anser jeg som sannsynlig (se avsnitt 5.4.2.). Dette kan medføre en kraftig endring for kirkens posisjon i det islandske samfunnet. Et slikt skille vil også medføre en stor rettssak mellom staten og kirken i forhold til de jordeiendommene som staten nå disponerer, mot at de lønner kirkens prester. At spørsmålet om kirkens status i grunnloven og det islandske samfunnet nå tas opp, er en konsekvens av den økonomiske krisen. Når jeg nå har avsluttet oppgaven, sitter jeg med en følelse at denne situasjonen kanskje kunne vært annerledes om kirkens håndtering av krisen hadde forløpt seg på en annen måte.

11.2. Sentrum – periferi problematikk

Ved å benytte Stein Rokkans sentrum-periferi teori på Island, har jeg gjort meg noen refleksjoner. Rokkans benytter to dimensjoner, en horisontal dimensjon som omhandler geografiske forhold, og en vertikal dimensjon som ser på sentrum-periferi i relasjon mellom mennesker.

På det horisontale plan, har jeg bitt meg merke i at situasjonen på Island kanskje også burde inneholdt en tredje kategori. Det tradisjonelle sentrum har opplevd krisen på en annerledes måte en periferien. Men det har også vært en kategori der i mellom som har opplevd krisens konsekvenser på en annen måte enn de to øvrige. Dette har vært områder som er blitt preget av utbygging, nyinvesteringer og nyetablering i oppgangsperioden. Dette har vært utkant

områdene i nærheten av sentrum, og kan kanskje kalles en “semi” kategori. Verken periferi eller sentrum.

Når det gjelder den vertikale dimensjonen av sentrum-periferi, er dette et element som er interessant i møte med utviklingen som foregikk på Island i årene før kollapsen. Som det ble nevnt hos informantene opplevde islendingene at det vokste frem en ny elite i samfunnet i denne perioden. Denne eliten bestod av mennesker i bankvesenet. Sentrum forandret seg derfor, og ble vanskeligere å definere. Bankvesenet vokste seg sterkt, og maktforholdet var ikke lenger like klart i mellom regjering og næringsstopper. Periferien hadde mindre innsyn og naturligvis mindre påvirkningskraft i avgjørelser, ettersom mye av makten ikke lenger var synlig og definert. Beslutninger og avgjørelser foregikk innenfor en uklar kjerne, og problemstillinger og situasjonsanalyser var i større grad skjermet fra periferien. Den overraskende og brå kollapsen, og det mentale sjokket folket opplevde, kan skyldes denne utviklingen. En studie av denne utviklingen ville vært interessant.

Litteraturliste:

- Berger, P. (1969) *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*. New York: Doubleday: 1967, Anchor Books Edition: 1969.
- Berger, P.L. (1999) *The desecularization of the world*. Washington, D.C.: Ethics and Public Policy Center.
- Bonhoeffer, D. (2000) *Motstand og hengivelse*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Brekke, T. (2002) *Gud i norsk politikk. Religion og politisk makt*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Casanova, J. (1994) *Public Religions in the Modern World*. Chicago: University of Chicago Press.
- Davie, G. (2007) *The Sociology of Religion*. London: SAGE Publications Ltd.
- Dahlgren, C. et al. *Review: The Church, Crises and War*. Acta sociologica, vol. 25, No 4 1982, s. 443-454.
- Gíslason, J. (1986) *Islands kirke i dag fra Folkekirkerne i Norden*, Nordisk ekumenisk skriftserie. Uppsala: Nordiska Ekumeniska Institutet.
- Holbakk, J.A. (2005) *Statskirke og tro i de nordiske land fra Farvel til statskirken?* (Søderlind D. Red.) s. 59-132. Oslo: Humanist forlag.
- Lægreid, S. og Skorgen, T (2001) *Hermeneutisk lesebok*. Oslo: Spartacus Forlag AS.
- Kjelstadli, K. (1999) *Fortida er ikke hva den en gang var*. Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Krogh, T. (2006) *Historie, forståelse og fortolkning* (2. utgave). Oslo: Gyldendal akademisk (1. utgave i 2003).
- Martin, D. (1978) *A General Theory of Secularization*. Oxford: Basil Blackwell.
- Norris, P., Inglehart R (2004) *Sacred and Secular, Religion and politics worldwide*. New York: Cambridge university press.
- Persson, P.E (1982). *Att tolka Gud idag*. Lund: Liber Förlag: 1971, Bröderna Ekstrands Tryckeri AB: 1982 (Upplaga 2:5).
- Pétursson, P. (1987) *Spiritismen på Island En religionsbeteendevetenskaplig analys*. I skriftserien Religio, Lund: Teologiska institutionen vid Lunds universitet.
- Pétursson, P. (1990) *Church and Social Change. A study of the Secularization Process in Iceland 1830-1930*. (2. utgave) Første utgave publisert i Lund: Bokförlaget Plus Ultra.
- Pétursson, P. (2001) *Island: Kyrkan, självständigheten och politiken fra Nordiske folkekirker i opbrud National identitet og international nyorientering efter 1945* s. 235-244. Århus: Århus Universitetsforlag.

Pétursson, P. (2003) *Nationalism och väckelse på Island. Klyfta eller kontinuitet?* Fra *Liturgisk skriftserie; Jeg løfter opp til Gud min sang*. Trondheim: Liturgisk senter og Tapir Akademisk forlag.

Repstad, P. (1998) *Mellom nærhet og distanse*. Oslo: Universitetsforlaget AS.

Repstad, P. (2007) *Mellom nærhet og distanse*. (Red.) Oslo: Universitetsforlaget AS.

Rokkan, S., Urwin D.W. (1983) *Economy Territory Identity*. London: SAGE publications Ltd.

Ryen, A. (2002) *Det kvalitative intervjuet, Fra vitenskapsteori til feltarbeid*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.

Sørensen, H.E. (1998) *Island En kulturhistorisk reise*. Skærbæk: Forlaget Melbyhus.

Thorkildsen, D. (1998) *Nasjon, nasjonalisme og modernisering. Noen sentrale problemer og posisjoner i nasjonalismeforskningen*. Fra *Kyrkan och nationalismen. Skandinavisme, nationalisme och de nordiska folkkyrkor på 1800-talet*. (s. 23-57) Lund: Lund University Press.

Thorkildsen, D. (2005) "Folkekirke – hva er det?" Fra *Farvel til statskirken* (Søderlind D. Red.) s. 59-82. Oslo: Humanist forlag.

Thorkildsen, D. (2010) *Lutherdom, vekkelse og de nordiske velferdsstater*. Tidsskrift for historie *TEMP nr. 1*. 2010, Aarhus, s. 131-144.

Tomasson, R.F. (1980) *Iceland The First New Society*. Minnesota: University of Minnesota Press.

Yeung, A.B. (2003) *The Re-Emergence of the Church in the Finnish Public Life? Christian Social Work as an Indicator of the Public Status of the Church*. *Journal of Contemporary Religion*, 18:2, s. 197-211.

Informasjonshefte:

Biskupsstofa informasjonshefte: Sigurbjörnsson K. (2007) *The Evangelical Lutheran Church Of Iceland, Past and Present*. Reykjavik: Biskupsstofa 2007.

Jónsson, J.G. (2007) *The History of Iceland* (informasjonshefte). Art & Litterature Ltd.

Elektroniske ressurser:

Skýrslan: <http://rna.althingi.is/>

Den islandske kirke: www.kirkjan.is/um

Hjálpastofnun kirkjunnar: www.help.is

Talen til Geir H. Haarde, Forsætisráðuneytid (statsministerens kontor), <http://www.forsaetisraduneyti.is/radherra/raedurGHH/nr/3034>

Hagstofa Íslands, hagstofan.is (www.statice.is)

Befolkningsantall: <http://www.citypopulation.de/Iceland-UA.html>

UNDP: http://hdr.undp.org/en/media/HDR_20072008_EN_Indicator_tables.pdf

Capacent gallup, på vegne av Biskupsstofa: www.mbl.is/media/72/2372.pdf

Capacent gallup: www.gallup.is/Frettir-og-frodleikur/thjodarpulsinn/thjodarpulsinn/2010/10/06/Malefni-kirkjunnar/

Ordbok: <http://www.dokpro.uio.no/perl/ordboksoek/ordbok.cgi>

Toregimentslæren: Store norske leksikon, snl.no, Tarald Rasmussen, 2011-01-10, <http://www.snl.no/regimentsl%C3%A6ren>

Fennomani och skandinavism, utgitt under pseud. Peder Särkilax. Store Norske Leksikon, http://www.snl.no/Emil_von_Qvanten

Fennomani: <http://sv.wikipedia.org/wiki/Fennomani>.

Finland, selvstendighetstiden: Store norske leksikon, http://www.snl.no/Finland/den_f%C3%B8rste_selvstendighetstiden

Finland, historie: Store norske leksikon, http://www.snl.no/Finland/historie_%E2%80%93_2

Vedlegg 1

How has the economic depression influenced the Icelandic Church?

Would you like to help me answering this question?

My name is Gunnar Solberg, and I am a student at the faculty of theology in Oslo, Norway. I'm now working on my master project which focuses on the economic depression in Iceland, and what influence this may have on the Icelandic church and its members. I moved to Reykjavik in October 2009, and I will live here while I work on this project which ends in May 2010. The starting point for this project is a thesis which argues for an increase in religious activity when the personal security of people in a society is threatened. In this situation the "security threat" is an economic one, where work situation, personal income and economic security are challenged. My aim with this project is to see whether or not it has lead to a change in people's attitude and commitment toward the church.

My methods for answering these questions are both quantitative and qualitative. I will, as a quantitative method, do a survey among pastors in the Icelandic church concerning changes in activity in the period before and after the economic collapse. But I will also do a qualitative interview round with some different informants from the church. My intention with the interviews is to get an understanding of what effects the depression has had on people's personal life, and which challenges it has brought for the church.

The duration of the interviews will be around one hour. Even though my Icelandic is getting better for each week I stay here, I must inform you that most of the interview will be in English. In the interviews I would like to talk about what effect the depression has had on the personal situation of my informants, how they experience it and what influence it has on the church. I will use a tape-recorder during the interviews to make it easier to have a conversation without the disturbance of me writing notes. A tape-recorder also makes it easier for me to work with the information later. Participation in the interviews is completely voluntarily. If you choose to participate, but decide later that you don't want to take part in the project, you can withdraw at any time before the project ends at 21.05.2010. Even though I will not collect any direct personal identification from my informants to be used in my written paper, they might be identifiable through different kinds of information as age, location, job situation and possibly congregation membership.

If you would like to participate or would like to have more information on my project, you can contact me on my e-mail:

- gunnarso@student.teologi.uio.no

or

- cell phone: (+354) 615 80 17

You can also contact my teaching supervisor for this project, Professor Dag Thorkildsen. His e-mail is:

- dag.thorkildsen@teologi.uio.no

or

- office phone: (+47) 22 85 03 15.

Vedlegg 2

Has the economic depression in Iceland led to an increase in religious activity among Icelandic church members?

Would you like to help me answer this question?

My name is Gunnar Solberg, and I am a student at the faculty of theology in Oslo, Norway. I'm working on my master project which focuses on the economic depression in Iceland, and what influence this may have on the religious activity of Icelandic church members. This year I live in Reykjavik and I got your contact information from Biskupsstofa. I have some questions that I hope you can help me answering. It's easy and shouldn't take more than two minutes to do so. Just "Replay" this e-mail, and fill in the short answers after each question below and send it to me.

Questions (concerning questions 3-5, if you have felt a change, please answer if the numbers has increased or decreased):

1. When was your congregation established?
2. How many members belong to your congregation?
3. Have you experienced any change in numbers attending service after October 2008?
4. Have you experienced any change in numbers attending other church activities after October 2008?
5. Have you experienced any change in numbers contacting you, as a pastor, for counselling after October 2008?
6. Do you feel that the opinion towards your church (the local church) among people in your local communities has changed? Higher/same/lower

I'm sending this mail to different congregations in Iceland, to get an overview of the experiences nationwide. In the attachment on this mail you will find more information about my project, if you are interested.

I am very grateful to all of you who are willing to help me with this.

Good luck and may God bless your work.

Thank you for your time.

Best regards,

Gunnar Solberg

Vedlegg 3

Intervjuguide

Local information:

How long have you worked as a pastor?

How long have you worked at this congregation?

When was this congregation established?

How many members belong to this congregation?

How would you define this area and the congregation?

(A stabile community, or is the number of members increasing or decreasing?)

What kind of activities do you have at your church?

(Services? Sunday school? Parental mornings? Youth work? Any other?)

Is it stability among the members when it comes to activity in the church?

Do you have any impression of what kind of people are active in your church?

(Age? Gender? Married or single people? Parents or people without children?
Resourceful people? Poor people or people with difficulties?)

The financial collapse:

How and when did you hear about the financial collapse?

I am not looking for details, but how have you experienced it, personally?

(Materially, feelings, etc.)

How have you experienced it professionally? Materially.

(Salary, money for projects or different kinds of churchwork, maintenance of buildings or other belongings?)

Has it influenced your work in any other way?

(Elements and focus in preaching, more counselling? Doing aid for people? Spending time at the church among members?)

What's your impression about how people have handled it and experienced it?

(Anger, frustration, motivation?)

Have you noticed any differences in your congregation after the financial collapse?

Any change in numbers attending service?

Any change in numbers attending other church activity, as Sunday school, Youth work, parental mornings or other?

Any change in numbers contacting you for counselling?

(What kind of issues do they want to talk to you about? Any common issues, or things that you meet in most of your conversations?)

How do you feel the Icelandic church in general has coped with the situation?

Should they have done more/ less?

Do you feel the church has played a role in society during this period?

(How strong does it stand as a religious institution in a secular society?)

What impression do you have of people's opinion to the church?

Has the popularity changed?

Future of the church:

There has been some Gallup's, showing that more than half of the population would like to separate the church and the state. What are your thoughts about that?

How do you look at the future for the Icelandic church?

Do you have anything you would like to say that we have not talked about yet?

Any remarks that ought to be part of this interview?

Thanks